

Radarweg 60
1043 NT Amsterdam

www.tno.nl

T +31 88 866 50 10

TNO-rapport

TNO 2022 P10568

Burgers over klimaatbeleid: een onderzoek naar zorgen en oplossingen

Datum	September 2022
Auteur(s)	Melanie Klösters, Geerte Paradies, Luise Schindwein en Anika Batenburg
Aantal pagina's	118 (incl. bijlagen)
Aantal bijlagen	4
Opdrachtgever	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Projectnaam	Zorgen en suggesties bij klimaatbeleid
Projectnummer	060.52023

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belanghebbenden is toegestaan.

© 2022 TNO

Samenvatting

S.1 Aanleiding

In het coalitieakkoord van kabinet Rutte IV *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst* (2021) is een verhoogde klimaatambitie opgenomen. De klimaatmaatregelen die daarbij op hoofdlijnen zijn beschreven, werden zoals aangekondigd door de minister voor Klimaat en Energie (*Kamerstukken II, 32813, nr. 974, 2022*) begin 2022 verder uitgewerkt en op 2 juni 2022 gepresenteerd in de vorm van het Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 2022). Vanuit de wens om goed en door burgers geaccepteerd beleid te ontwikkelen, en daarbij zorgen en aandachtspunten van burgers mee te kunnen nemen in de beleidsontwikkeling, wilde het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) burgers vanaf het begin betrekken bij de uitwerking van dit beleidsprogramma. Deze wens heeft geleid tot het huidige onderzoek.

S.2 Onderzoeksvragen en doelen

Het doel van het onderzoek is meervoudig. Allereerst helpt het onderzoek de zorgen en aandachtspunten van burgers bij aanvullend klimaat- en energiebeleid in kaart te brengen. Deze inzichten geven de Rijksoverheid een handelingsperspectief om die zorgen te adresseren bij de uitwerking van het beleidsprogramma klimaat en energie. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van aanpassingen aan het beleid, maar ook aan de communicatiestrategie met betrekking tot het beleidsprogramma. Daarnaast heeft de minister voor Klimaat en Energie een kabinetsvisie op burgerbetrokkenheid bij de klimaatopgave aangekondigd, waarbij inzichten uit dit onderzoek ondersteunend kunnen zijn. Het onderzoek dient tot slot om de inzichten uit het eerdere TNO-onderzoek *Wat is het maatschappelijk draagvlak voor klimaatbeleid? Onderzoek naar beleidsopties van de studiegroep Invulling klimaatopgave Green Deal* (Dreijerink & Klösters, 2021) te verdiepen en te actualiseren: een beter beeld krijgen van de concrete zorgen bij de eerder gevonden factoren die draagvlak voor klimaatbeleid verklaren.

In dit onderzoek staan daarom de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Wat zijn volgens Nederlandse burgers zorgen en suggesties waar de Rijksoverheid bij de uitwerking van energie- en klimaatbeleid vanuit het coalitieakkoord rekening mee zou moeten houden?
2. Op welke wijze willen Nederlanders participeren bij en geïnformeerd worden over energie- en klimaatbeleid?

S.3 Methode

S.3.1 Fase 1: Interviews

In de periode van 14 februari tot en met 10 maart 2022 zijn 24 semigestructureerde online interviews gehouden met burgers die verschillen in leeftijd, hoogst gevolgde of behaalde opleiding, geslacht en politieke voorkeur. Gedurende het afnemen van de interviews brak de oorlog in Oekraïne uit. Geïnterviewden kregen pakketten aan maatregelen te lezen (zie Bijlage A), en werden vervolgens gevraagd of, en zo ja welke zorgen zij bij deze maatregelen hebben. Per pakket (in vijf sectoren: mobiliteit, gebouwde omgeving, elektriciteit, industrie en landbouw en landgebruik) is in overleg met de betrokken ministeries steeds een selectie aan maatregelen opgenomen vanuit het coalitieakkoord. Dit betekent dat niet alle klimaatmaatregelen die de afgelopen maanden werden uitgewerkt zijn voorgelegd. Per beleidsmaatregel en pakket in het algemeen zijn steeds de zorgen en (indien genoemd) aandachtspunten in de vorm van suggesties in kaart gebracht. Deze zorgen en suggesties worden in het rapport weergegeven en geïllustreerd met uitspraken van de geïnterviewde burgers.

S.3.2 Fase 2: Vragenlijst

De zorgen uit de interviews zijn vervolgens gekwantificeerd door middel van een vragenlijstonderzoek. De in de interviews genoemde zorgen per maatregel zijn indien mogelijk aangevuld vanuit andere onderzoeken onder Nederlanders. Maatregelen waar weinig tot geen zorgen genoemd zijn hebben we niet opgenomen in de vragenlijst. Dit heeft geresulteerd in een vragenlijst waarin veertien maatregelen opgenomen zijn waar geïnterviewden zorgen bij noemden.

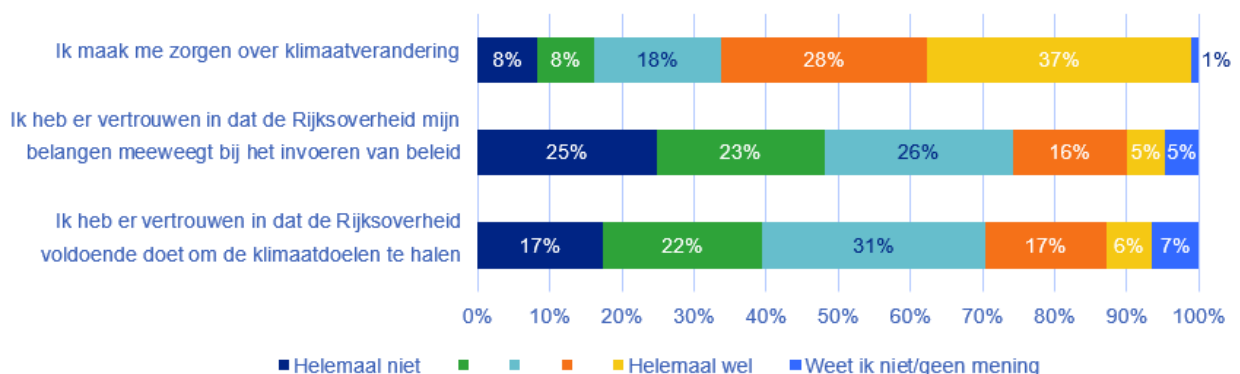
Van 1 tot en met 11 juli 2022 heeft I&O Research, in opdracht van TNO, een online vragenlijst uitgezet onder een representatieve steekproef (op basis van leeftijd, opleiding, geslacht, regio en stemgedrag) van haar panel. Dit was kort nadat het kabinet Rutte IV het stikstofbeleid voor de agrarische sector presenteerde. In totaal hebben 2058 panelleden de vragenlijst ingevuld. Iedere respondent kreeg de maatregelen en de bijbehorende zorgen van drie van de vijf sectoren in willekeurige volgorde (gerandomiseerd) voorgelegd, om de lengte van de vragenlijst behapbaar te houden. Hierdoor zijn de vragen bij iedere sector door een deel van het totale aantal respondenten ingevuld. De verdeling per sector is als volgt: mobiliteit ($n = 1242$), gebouwde omgeving ($n = 1250$), industrie ($n = 1185$), elektriciteit ($n = 1238$) en landbouw en landgebruik ($n = 1262$). Vragen over communicatie en participatie, en algemene vragen over klimaat en vertrouwen in de overheid zijn door alle respondenten beantwoord.

S.4 Bevindingen

Hieronder beschrijven we de bevindingen vanuit de vragenlijst. Na de bezorgdheid over het klimaat, het vertrouwen in de overheid en de mate van bezorgdheid per maatregel, beschrijven we voor ieder van de veertien maatregelen de meest ervaren zorgen, en de meest genoemde oplossingen waarmee de overheid deze zorgen weg kan nemen. Ook geven we ervaren zorgen per sector (mobiliteit, gebouwde omgeving, etc.) weer die niet specifiek over een beleidsmaatregel gaan. In het rapport staan ook per maatregel de aanvullende zorgen die hierover genoemd zijn bij de open vraag.

S.4.1 Bezorgdheid over klimaatverandering en vertrouwen in de overheid

Een meerderheid van de repondenten (65%) maakt zich zorgen om klimaatverandering, zie Figuur S1. Bijna 40% zegt echter weinig tot geen vertrouwen te hebben dat de Rijksoverheid voldoende doet om de klimaatdoelen te halen. Daarnaast zegt bijna de helft van de respondent niet tot weinig vertrouwen te hebben dat de Rijksoverheid hun belangen meeweegt. Een aanzienlijk deel van de respondenten antwoordt neutraal bij de twee vragen over vertrouwen.

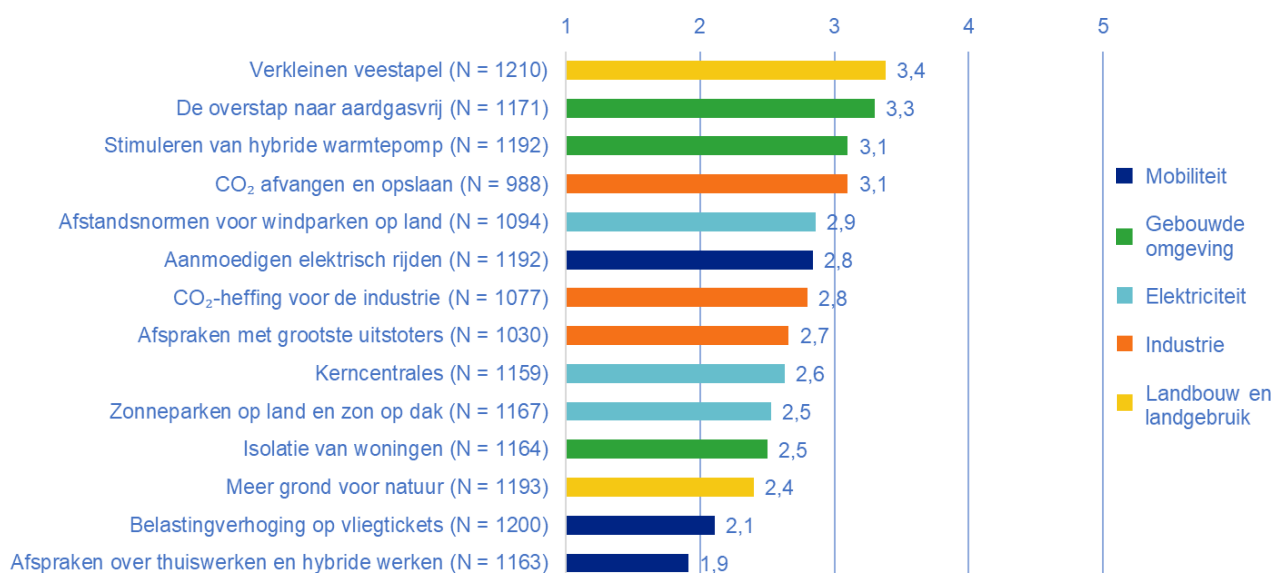

Figuur S1. Mate van bezorgdheid over klimaatverandering, mate van vertrouwen in de Rijksoverheid dat ze de belangen van burgers meeweegt en dat ze voldoende doet om de klimaatdoelen te halen op een schaal van 1 tot 5. $n = 2058$.

S.4.2 Mate van zorgen per maatregel

Respondenten maken zich gemiddeld gezien weinig zorgen over de voorgelegde maatregelen: de meeste maatregelen scoren onder het middelpunt van de schaal (onder de drie; zie Figuur S2). Respondenten geven aan dat zij zich het meeste zorgen maken over het verkleinen van de veestapel, de overstap naar aardgasvrije woningen, het stimuleren van de hybride warmtepomp en het afvangen en opslaan van CO₂. Alleen bij deze maatregelen maken meer respondenten zich (grote) zorgen dan dat er respondenten zijn die zich geen of weinig zorgen maken. Respondenten zijn het meest bezorgd om het verkleinen van de veestapel, met een gemiddelde score van een 3,4. Een score die mogelijk mede is ingegeven door de ontwikkelingen die zich gedurende de looptijd van dit onderzoek hebben voorgedaan: de presentatie van het stikstofbeleid van het kabinet Rutte IV op 10 juni 2022 door Christianne van der Wal, en de reactie die daarop als gevolg is gekomen vanuit de agrarische sector en de samenleving. Respondenten zijn bezorgd dat de vleesproductie door de maatregel naar het buitenland zal verplaatsen en dat het boerenbestaan en de cultuur zullen verdwijnen.

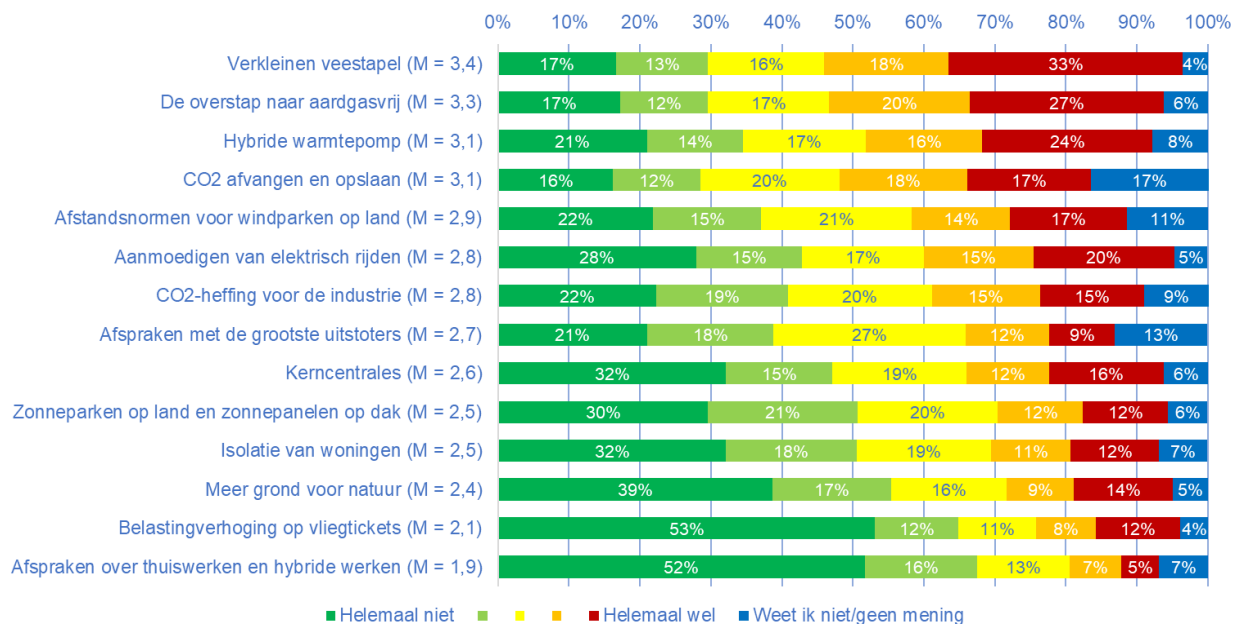
De hogere mate van zorgen over de overstap naar aardgasvrij komt onder andere voort uit onduidelijkheid over waarom we van het aardgas afstappen terwijl andere landen aardgas gaan gebruiken en de verwachting dat het zal leiden tot erg hoge kosten en gedoe. Ook bij het stimuleren van de hybride warmtepomp is de hogere mate van zorgen te verklaren door de verwachte hoge kosten. Wat betreft het afvangen en opslaan van CO₂ komt de hogere mate van zorgen voort uit de constatering dat het niet zorgt voor minder CO₂-uitstoot en dus geen oplossing is voor het probleem, dat er geen lange termijn plan is en de verwachte negatieve gevolgen voor de natuur die de techniek met zich mee kan brengen. De andere tien maatregelen hebben een gemiddelde mate van bezorgdheid onder de drie. Over afspraken ten aanzien van thuiswerken en hybride werken en een belastingverhoging op vliegtickets zijn de minste zorgen. Dit kan liggen aan dat respondenten weinig grote of negatieve gevolgen van de maatregelen verwachten, maar bijvoorbeeld ook aan dat er minder nieuwsberichtgeving is over deze thema's, of aan de tevredenheid met de maatregelen.

Figuur S2. Mate van zorgen over veertien maatregelen. Gemiddelde per beleidsmaatregel op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). De antwoordoptie "Weet ik niet/geen mening" is niet meegenomen in de weergegeven scores.

In de verdeling van antwoorden op de schaal (zie Figuur S3) is te zien dat respondenten verschillen in de mate waarin zij zorgen ervaren: het percentage respondenten dat per maatregel neutraal scoort

ligt tussen de 11% en 27%, dat zich grote zorgen maakt varieert tussen de 5% en 33%, en dat zich helemaal geen zorgen maakt varieert tussen de 16% en 53%.

Figuur S3. Mate van zorgen over veertien maatregelen, op volgorde van de hoogte van het gemiddelde. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel).

S.4.3 Meest gekozen zorgen en meest genoemde oplossingen per maatregel

Naast de mate van zorgen bij een maatregel in het algemeen hebben we gevraagd naar welke top drie of vijf specifieke zorgen respondenten hebben per maatregel, en of zij hier oplossingen bij zien. In Tabel S1 (einde van Samenvatting) zijn de meest gekozen zorgen en de meest genoemde oplossingen (open vraag) weergegeven per maatregel. In Tabel S2 (einde van Samenvatting) zijn de meest gekozen algemene zorgen en de meest genoemde oplossingen (open vraag) weergegeven per sector (mobiliteit, gebouwde omgeving, elektriciteit, industrie en landbouw en landgebruik). Indien er geen zorgen staan vermeld, is geen van de zorgen vaak gekozen. Voor verdere uitleg zie paragraaf 2.7.1 in de methodesectie.

Er zijn een aantal zorgen die leven onder veel respondenten. Van de 14 afzonderlijke maatregelen zijn er twaalf maatregelen waarbij er zorgen vaak gekozen zijn. Deze zorgen staan in Tabel S1 en S2. Bij de algemene zorgen per sector zijn er bij elke sector zorgen vaak gekozen. De zorgen gaan met name over hoge kosten en betaalbaarheid voor burgers, een eerlijke verdeling van de kosten in de samenleving, effectiviteit van de maatregelen en praktische uitvoerbaarheid (bijvoorbeeld nieuwe laadpalen op het overbelaste elektriciteitsnet en onvoldoende ruimte voor windparken zonder dat mensen er last van hebben).

S.4.4 Participatie en communicatie

Er is behoefte aan informatie over klimaatbeleid

Op het gebied van participatie en communicatie geven respondenten aan dat zij met name behoefte hebben aan openheid van de Rijksoverheid over waarom er sommige keuzes worden gemaakt (72%), duidelijkheid over welke stappen er worden genomen en wat er al is bereikt (67%), en informatie over (de gevolgen van) maatregelen (60%). Op de vraag aan welke informatie zij behoefte

hebben geven respondenten aan vooral behoefte te hebben aan informatie over wat voor- en nadelen van de maatregelen zijn (55%) en wat de maatregelen hen gaan kosten (53%). Er is ook behoefte aan informatie over de effectiviteit van maatregelen, de gevolgen van de maatregelen en hoever we als Nederland al zijn in het behalen van de klimaatdoelen.

Er is behoefte aan een brede communicatiemix

De wijze waarop een groot deel van de mensen deze informatie willen ontvangen is breed. Het meest genoemd zijn het televisiejournaal (52%), een overheidswebsite (44%), een papieren of digitale krant (38%), een papieren of digitale nieuwsbrief (35%), een nieuws- en actualiteitenprogramma (34%) en/of via een documentaire (29%). Sociale media (15%) en Youtube (informatievideo 10%, vlog 3%) zijn minder populair. Van de respondenten wil 6% niet geïnformeerd worden.

Er is behoefte aan meepraten over klimaatbeleid bij een deel van de mensen

Van de respondenten zou 68% regelmatig inbreng willen geven middels een (online) vragenlijst of focusgroep. Een deel van de respondenten wil actief meepraten over het klimaatbeleid (33%), waarbij er het meeste animo (27%) is voor het meepraten over onderwerpen in de directe omgeving (zoals zon/windparken, isolatie van woning). Over het nationale energie- en klimaatbeleid (bijv. een CO₂-heffing of een belasting op vliegtickets) wil 16% van de respondenten meepraten. Voor 19% van de respondenten is een burgerberaad de meest aansprekende vorm om betrokken te worden bij het energie- en klimaatbeleid, voor 15% is dat mede-eigenaarschap van een zonne- of windpark en voor 14% lid zijn van een buurtinitiatief of energiecoöperatie.

S.5 Reflecties op genoemde zorgen en oplossingen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken is erg verdeeld. Gemiddeld gezien zijn er niet veel zorgen: de meeste maatregelen scoren onder het middelpunt van de schaal. Waar respondenten zich het meeste zorgen over maken zijn het verkleinen van de veestapel, de overstap naar aardgasvrije woningen, het stimuleren van de hybride warmtepomp en het afvangen en opslaan van CO₂. Over afspraken ten aanzien van thuiswerken en hybride werken, een belastingverhoging op vliegtickets en meer grond voor de natuur zijn de minste zorgen. Een aantal zorgen leeft onder een groot aantal respondenten. Deze zorgen gaan met name over hoge kosten en betaalbaarheid, een eerlijke verdeling van de kosten, effectiviteit van de maatregelen en praktische beperkingen (bijvoorbeeld nieuwe laadpalen op het overbelaste elektriciteitsnet en onvoldoende ruimte voor windparken zonder dat mensen er last van hebben). Hieronder volgt een aantal reflecties op de genoemde zorgen en oplossingen.

De kostenverdeling in de samenleving speelt bij alle sectoren een rol

De respondenten maken zich zorgen over de verdeling van de kosten die het klimaatbeleid met zich meebrengt, zowel de maatschappelijke kosten als de kosten voor hen persoonlijk. Respondenten maken zich zorgen dat kosten via een omweg altijd bij de burger terecht komen. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat veel klimaatmaatregelen worden bekostigd uit belastinginkomsten vanuit burgers. Respondenten willen dat bedrijven (direct of indirect, bijvoorbeeld via de CO₂-heffing) meebetalen aan de bekostiging van de voorgestelde maatregelen. Tegelijkertijd willen geïnterviewden niet dat bedrijven naar het buitenland vertrekken als gevolg van hoge kosten. Ook maken respondenten zich zorgen over verdeling van lusten (zoals subsidies) en lasten tussen mensen met hoge en mensen met lage inkomens. De overheid kan met deze zorgen omgaan door transparant en duidelijk te zijn over hoe het klimaatbeleid betaald wordt en welke afwegingen daarbij gemaakt worden.

De (hoge) kosten voor de burger spelen bij alle sectoren een rol en er zijn zorgen over het aanvragen en toekennen van subsidies als oplossing voor deze kosten

Ook zijn er zorgen over de (aanschaf)kosten voor de burger. De overheid stelt onder andere subsidies beschikbaar om tegemoet te komen in de (aanschaf)kosten die burgers moeten maken als gevolg van de klimaatmaatregelen. Dit zien geïnterviewden als een passende oplossing. Toch zijn subsidies niet altijd even goed in staat om de zorgen over de hoge kosten weg te nemen. De inzet van subsidies leidt juist tot andere zorgen over ingewikkelde aanvraagprocedures en (soms als gevolg daarvan) een oneerlijke toekenning van de subsidies.

Er zijn zorgen dat maatregelen niet ver genoeg gaan en dat het niet snel genoeg gaat om klimaatdoelen te halen, maar er zijn ook zorgen over de gevolgen

Respondenten geven aan dat ze zich bij sommige maatregelen zorgen maken over de beperkte effectiviteit van de maatregel, bijvoorbeeld bij de belastingverhoging op vliegtickets. Ook wordt er in meerdere gevallen aanvullend beleid voorgesteld als oplossing, bijvoorbeeld autorijden ontmoedigen of zonnepanelen op industriële/openbare gebouwen verplichten. Dit staat in contrast met de zorgen die er ook zijn over de gevolgen van de maatregelen, en dat respondenten eveneens noemen dat de maatregelen niet (verplicht) ingevoerd zouden moeten worden. Ook wordt bijvoorbeeld de zorg genoemd dat mensen door het verkleinen van de veestapel niet minder vlees gaan eten als zij niet ook bewust worden gemaakt van de negatieve gevolgen van vlees eten. Tenslotte wordt als oplossing om zorgen weg te nemen genoemd dat beleid sneller moet worden ingevoerd.

Als oplossing wordt gekeken naar beleid in een andere sector of naar waterstof als alternatief

Respondenten geven regelmatig aan dat zij liever alternatief beleid in een ander sector zouden zien. Zo werd bij het verkleinen van de veestapel genoemd dat we bijvoorbeeld minder moeten gaan vliegen. Ook wordt veel genoemd dat we waterstof moeten gaan benutten (in plaats van elektrisch rijden, de overstap naar aardgasvrij, hybride warmtepomp, zonneparken, windparken, alle maatregelen bij industrie, en het verkleinen van de veestapel). Hieruit blijkt dat veel mensen niet lijken te beseffen dat er in alle sectoren beleid nodig is, en dat er heel veel (duurzame) elektriciteit nodig is om die grote hoeveelheid waterstof te produceren.

Er wordt meer betrouwbaarheid verwacht van de Rijksoverheid

Uit de vragenlijst blijkt dat bijna de helft van mensen de overheid niet vertrouwt als het gaat om het meewegen van hun belangen en het halen van de klimaatdoelstellingen, terwijl een ruime meerderheid van de respondenten zich wel degelijk zorgen maakt over het klimaat. Het wordt dan ook meermaals genoemd (in de top 10 genoemde oplossingen) dat de Rijksoverheid betrouwbaarder zou moeten zijn.

Er is behoefte aan consequente handhaving door de Rijksoverheid van de industrie en agrarische sector

Bij meerdere maatregelen noemen respondenten dat de Rijksoverheid consequent moet optreden en handhaven. Hierbij gaat het met name om de industrie en in mindere mate ook bij de agrarische sector. Bij alle maatregelen in deze sectoren wordt er door respondenten als oplossing genoemd dat er consequent optreden en handhaven nodig is.

Er is meer informatie gewenst over o.a. de redentie achter beleid, de effectiviteit, voor- en nadelen en gevolgen van maatregelen

Er zijn veel twijfels over de effectiviteit van en zorgen over de gevolgen van de maatregelen, maar daarbij geven geïnterviewden aan dat ze de effecten en gevolgen niet altijd goed kunnen inschatten. Ze willen daar graag meer over weten. We zien ook dat er onder geïnterviewden en respondenten van de vragenlijst misverstanden zijn over (de gevolgen van) beleidsmaatregelen, bijvoorbeeld dat

alle woningen in Nederland al goed zijn geïsoleerd, dat Nederland het enige land in de EU is met een nationale CO₂-heffing, en dat we voor de voedselvoorziening afhankelijk worden van het buitenland als de veestapel verkleint. De geïnterviewden geven aan dat zij meer informatie willen ontvangen over het waarom, wat het beleid precies is, wat de gevolgen zijn en wat zij zelf kunnen doen. In de vragenlijst werd een brede behoefte aan verschillende informatie bevestigd: de voor- en nadelen, wat de maatregelen het individu gaan kosten en opleveren, de effectiviteit van maatregelen en de gevolgen voor verschillende groepen in de samenleving, en hoe ver we als Nederland zijn in het behalen van de klimaatdoelen. Er is behoefte aan communicatie via een brede mix van kanalen.

Naast informatie wordt ook actieve ondersteuning en praktische hulp van de overheid verwacht

Respondenten verwachten dat de (Rijks)overheid niet alleen (eenvoudig en helder) communiceert, maar burgers ook actief praktisch ondersteunt. Bij de veranderingen in de transitie naar een duurzame maatschappij en stappen die met name kwetsbare burgers zouden moeten nemen, wordt nog te vaak uitgegaan van hun zelfredzaamheid volgens de geïnterviewden. Uit de interviews en vragenlijst blijkt dat praktische ondersteuning bijvoorbeeld kan bestaan uit hulp bij het vinden van de juiste informatie om te verduurzamen, objectief en concreet advies (over de verduurzaming van de woning, over een duurzamere levensstijl), ondersteuning bij het selecteren van een goede aanbieder of een lijst van betrouwbare en gecertificeerde bedrijven voor de uitvoering van werkzaamheden (isolatie, zonnepanelen, warmtepomp, enz.), een onafhankelijk adviseur aan huis (bijv. energiecoach), bijeenkomsten in de wijk; meer financiële ondersteuning of subsidie, een eenvoudigere subsidieaanvraag en begeleiding daarbij en ontzorging (niet alles zelf uitzoeken).

S.6 Suggesties voor vervolgonderzoek

Tot slot beschrijven we een aantal suggesties voor vervolgonderzoek. Voor een aantal hiervan zijn al concrete plannen.

- **Ontwikkel doelgericht beleid door onderscheid te maken tussen verschillende doelgroepen.** Begin 2023 verwachten we inzichten te presenteren in doelgroepen en verschillen in zorgen en communicatievoorkeuren.
- **Pas de geleerde lessen rond klimaatbeleid toe op beleid en test verschillende varianten.** In 2023 zullen we de lessen (principes) die we geleerd hebben vanuit het huidige en vanuit eerder onderzoek toepassen op het ontwerp van klimaatbeleid en experimenteel toetsen of ze tot meer acceptatie leiden.
- **Pas de geleerde lessen toe op communicatie rond beleid en test verschillende varianten.** Ook communicatievarianten kunnen getoets worden.
- **Laat deelnemers echt meedenken over beleid en ondersteun ze daarbij.** In het huidige onderzoek hebben we deelnemers naar hun zorgen en mogelijke oplossingen gevraagd zonder ze extra informatie te geven. Dit heeft het voordeel dat het een representatief beeld geeft van de Nederlandse populatie: sommige mensen zijn meer en anderen zijn minder geïnformeerd. Echter, als je wil dat mensen echt meedenken met hoe beleid verbeterd kan worden zullen zij meer informatie en ondersteuning nodig hebben.

S.7 Tabellen meest gekozen zorgen en genoemde oplossingen

Tabel S1. Overzicht van de zorgen per maatregel die door de respondenten het meest in hun top 5 of top 3 werden gekozen, gecorrigeerd voor de respondenten die geen zorgen hebben aangegeven. In de rechter kolom staan de oplossingen die het meest werden genoemd (open vraag). In het rapport worden per maatregel alle uitgevraagde zorgen en de top 10 meest genoemde oplossingen beschreven.

	Maatregel	Meest gekozen zorg(en)	Top 3 genoemde oplossingen
Mobiliteit	Stimuleren van elektrisch rijden. Elektrisch rijden, ook tweedehands, wordt aangemoedigd. Bijvoorbeeld met subsidies, belastingvoordeel en het plaatsen van meer laadpalen.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voor mensen met lagere inkomens is elektrisch rijden niet betaalbaar 2. Het maken van de auto's en accu's is milieuvriendelijk 3. De aanschafkosten van (tweedehands) elektrische auto's zijn te hoog 4. Het is onduidelijk wat er gebeurt met de accu's die aan vervanging toe zijn 5. Het elektriciteitsnetwerk kan meer laadpalen niet aan 6. Elektrische auto's hebben een beperkt bereik (afstand) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kosten elektrisch rijden/ elektrische auto's verlagen (o.a. door subsidies te geven en wegenbelasting af te schaffen) ($n = 89$) 2. Alternatieven stimuleren/ gebruiken (met name waterstof stimuleren en fossiele brandstof auto's zuiniger maken) ($n = 45$) 3. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies) ($n = 44$)
	Afspraken over thuiswerken en hybride werken. Er worden afspraken gemaakt met het bedrijfsleven en overheden over het aanmoedigen van thuiswerken en hybride werken (een aantal dagen thuis en een aantal dagen op het werk).	Geen van de zorgen is vaak gekozen	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Hogere) vergoeding geven voor thuiswerken ($n = 61$) 2. (Een aantal dagen) thuiswerken (wettelijk) verplichten (o.a. door het in CAO op te nemen) ($n = 57$) 3. Thuiswerken (blijven) stimuleren (o.a. door beloningen te geven, gratis/betere kinderopvang, belastingvrijstellingen/-aftrekken te geven, thuiswerken te normaliseren, energieprijzen te verlagen, te helpen met verhuizen, gratis en snel internet) ($n = 53$)
	Belastingverhoging op vliegtickets. De belasting op vliegtickets (in 2022 €7,95 per ticket) gaat omhoog. De inkomsten worden voor een deel gebruikt om de luchtvaart duurzamer te maken en de negatieve gevolgen voor de omgeving te verminderen.	De belastingverhoging is veel te laag en werkt daardoor niet	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hogere belasting op vliegtickets ($n = 103$) 2. Vliegen ontmoedigen/beperken (o.a. door middel van campagnes, x aantal vluchten per dag toe te laten, goedkope vliegmaatschappijen te weren, voor volle vliegtuigen te zorgen, negatieve gevolgen zichtbaar te maken) ($n = 53$) 3. Openbaar vervoer bevorderen (met name verbeteren en kosten verlagen/gratis aanbieden) ($n = 46$)

	Maatregel	Meest gekozen zorg(en)	Top 3 genoemde oplossingen
Gebouwde omgeving	Isolatie van woningen. Er komt een Nationaal Isolatieprogramma tot 2030 om woningen sneller te isoleren. Er wordt begonnen bij de slechtst geïsoleerde woningen. Iedereen kan gebruik maken van 30% subsidie bij twee isolatiemaatregelen of 15% bij één isolatiemaatregel. Gemeenten krijgen de mogelijkheid huishoudens hierbij extra te ondersteunen.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Isoleren is niet betaalbaar voor mensen 2. Oude huizen zijn niet gemakkelijk te isoleren 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, lage energieprijzen) ($n = 74$) 2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over plannen en oplossingen, op landelijk, gemeentelijk en huishouden niveau) ($n = 51$) 3. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies, voorfinanciering) ($n = 41$)
	De overstap naar aardgasvrij. Gemeenten zijn aan de slag met een aanpak waarin ze wijken aanwijzen die tot 2030 worden verduurzaamd en/of van het aardgas afgaan. Dit doen ze samen met de bewoners van de wijk en de lokale partijen zoals woningcorporaties.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nederland gaat van het gas af terwijl andere landen op aardgas overgaan 2. Aardgasvrij wonen is iets dat Nederlanders opgelegd krijgen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, goedkope warmtepompen, goedkope/gratis isolatiematerialen, lage energieprijzen) ($n = 78$) 2. Stoppen met maatregelen/niet overgaan op aardgasvrij ($n = 66$) 3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over uitdagingen, financiële gevolgen, keuze mogelijkheden) ($n = 50$)
	Stimuleren van hybride warmtepomp. Een hybride warmtepomp gebruikt vooral elektriciteit om te verwarmen en alleen gas als het nodig is. Daardoor kan je met een hybride warmtepomp meteen veel aardgas besparen. We stimuleren het installeren van een hybride warmtepomp met subsidie. Daarnaast eisen we vanaf 2026 van de leveranciers dat bij vervanging van de CV ketel er altijd een hybride warmtepomp wordt geïnstalleerd, maar alleen als de woning daarvoor geschikt is.	Deze maatregel zorgt voor hoge aankoopkosten	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stoppen met maatregelen (waaronder subsidies)/ consumenten niet verplichten een hybride warmtepomp te kopen ($n = 94$) 2. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, lage energieprijzen) ($n = 84$) 3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over onderbouwing maatregelen, aanschafprijs, gevolgen voor ruimte, geluid, veiligheid, dagelijks leven met een warmtepomp) ($n = 68$)
Elektriciteit	Zonneparken op land en zonnepanelen op daken. Vooral het grootschalig aanleggen van zonnepanelen op daken wordt aangemoedigd. Zonneparken op land mogen alleen gebouwd worden als de grond ook nog een andere functie heeft, bijvoorbeeld op grond van het Rijk.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het elektriciteitsnet kan de stroom van zonnepanelen niet aan 2. Het is oneerlijk dat de salderingsregeling wordt afgeschaft 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stoppen met maatregelen/geen (grootschalige) zonneparken op land ($n = 66$) 2. Zonnepanelen (zoveel mogelijk) op daken leggen ($n = 45$) 3. Investing in het elektriciteitsnetwerk ($n = 43$)

	Maatregel	Meest gekozen zorg(en)	Top 3 genoemde oplossingen
	Afstandsnormen voor windparken op land. Er komen nieuwe landelijke normen voor de minimale afstand tussen windmolens op land en huizen. Gemeenten en ontwikkelaars krijgen hulp bij de (financiële) participatie van omwonenden.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Er zijn negatieve effecten op de natuur, vogels en dieren in zee en het landschap 2. Er zijn niet genoeg plekken voor windparken waar mensen er geen last van hebben 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over de (effecten van de) afstandsnorm, locaties, recycling, voor- en nadelen) ($n = 61$) 2. Afstand vergroten/ruime afstandsnormen ($n = 34$) 3. Alternatieven stimuleren/gebruiken (bijv. waterstof, kernenergie, zonneparken, kleine windmolens) ($n = 31$)
	Kerncentrales. De kerncentrale in Borssele blijft ook na 2033 open. De bouw van twee nieuwe kerncentrales wordt voorbereid door onder andere te kijken welke marktpartijen dit willen bouwen, hoeveel het kost, en welke wetgeving nodig is.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het kernafval kan niet goed worden opgeslagen en toekomstige generaties blijven er mee zitten 2. Niemand wil een kerncentrale in de achtertuin 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over veiligheid, opslag kernafval, locatie, kosten, opbrengsten) ($n = 89$) 2. Geen kerncentrales bouwen ($n = 73$) 3. Meer kerncentrales bouwen ($n = 40$)
Industrie	CO₂-heffing voor de industrie. De CO ₂ -heffing voor de industrie wordt strenger en er komt een minimale prijs voor CO ₂ . Dat betekent dat de overheid het uitstoten van CO ₂ duurder maakt.	De CO ₂ -heffing zorgt ervoor dat de kosten indirect bij Nederlanders terechtkomen	<ol style="list-style-type: none"> 1. CO₂-beleid op Europees/internationaal niveau ($n = 42$) 2. Consequent optreden, controles, handhaven en sancties ($n = 41$) 3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over noodzaak, verwachte resultaten, afspraken) ($n = 31$)
	Afspraken met grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen. Er worden afspraken gemaakt met de 10-20 grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen. Om die verduurzaming mogelijk te maken zorgt de overheid voor nieuwe pijpleidingen voor waterstof, warmte of CO ₂ en het elektriciteitsnetwerk.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Producten worden duurder wanneer de grootste uitstoters gaan verduurzamen, waardoor de lasten toch bij de Nederlanders komen te liggen 2. Het zal lastig zijn om de afspraken te handhaven <p>Bij deze maatregel zijn slechts twee zorgen voorgelegd.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Consequent optreden, handhaven en sancties ($n = 54$) 2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over voor- en nadelen, voorgang van maatregelen, noodzaak) ($n = 53$) 3. Alternatieven stimuleren/ gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, minder consumptie, minder vliegen en auto rijden, bevolkingsgroei stoppen) ($n = 24$) <p>Zorg dat de kosten niet doorberekend worden aan consumenten ($n = 24$)</p>
	CO₂ afvangen en opslaan. Bedrijven krijgen meer mogelijkheden om de CO ₂ die ze nog wel uitstoten af te vangen en op te slaan (dat heet CCS), bijvoorbeeld in lege gasvelden in de grond onder de Noordzee.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het opslaan van CO₂ zorgt niet voor minder CO₂-uitstoot 2. Er is geen lange termijn plan voor de opgeslagen CO₂ 3. Er is onvoldoende onderzoek naar de gevolgen van CO₂-opslag voor de natuur 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over voor- en nadelen, voorgang van de maatregelen, noodzakelijkheid) ($n = 73$) 2. Stoppen met maatregelen/ niet toestaan om CO₂ af te vangen en op te slaan ($n = 43$) 3. Onderzoek doen (o.a. naar CO₂ afbreken, gebruik van afgevangen CO₂ in nieuwe producten, gebruik CO₂ als groene grondstof, mogelijkheden, risico's, (lange-termijn) gevolgen) ($n = 37$)

	Maatregel	Meest gekozen zorg(en)	Top 3 genoemde oplossingen
Landbouw en landgebruik	Verkleinen veestapel. Om de problemen met stikstof aan te pakken worden er maatregelen bedacht die ook zorgen voor minder uitstoot van broeikasgassen. Waarschijnlijk wordt dat een combinatie van maatregelen, waaronder de veestapel in Nederland verkleinen (minder dieren).	<ol style="list-style-type: none"> 1. De vleesproductie zal door de maatregel naar het buitenland verplaatsen 2. Het boerenbestaan en de cultuur zullen verdwijnen 3. Wanneer we in Nederland vlees gaan importeren, wordt er niet minder CO₂ uitgestoten 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Boeren betrekken (bijv. bij beslissingen) (<i>n</i> = 78) 2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over lange-termijn visie, alternatieven, inhoud van de maatregel, voor- en nadelen) (<i>n</i> = 71) 3. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, minder vliegen, minder consumptie, natuurgebieden beperken, wonen en werken op fiets-afstand, bevolkingsgroei stoppen, verbod vuurwerk) (<i>n</i> = 67)
	Meer grond voor natuur. Er komt extra grond voor natuur, met meer bomen en bossen.	Geen van de zorgen is vaak gekozen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over lange termijnvisie, alternatieven, inhoud van de maatregel, voor- en nadelen) (<i>n</i> = 44) 2. Consequent optreden en handhaven (<i>n</i> = 42) 3. Stoppen met maatregelen (<i>n</i> = 28)

Tabel S2. Overzicht van de zorgen per sector die door de respondenten het meest in hun top 5 of top 3 werden gekozen, gecorrigeerd voor de respondenten die geen zorgen hebben aangegeven. In het rapport worden per sector alle uitgevraagde zorgen beschreven.

Sector	Meest gekozen zorg(en)
Mobiliteit algemeen	Het openbaar vervoer is te duur
Gebouwde omgeving algemeen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Het eigen geld dat naast subsidie moet worden ingelegd is nog te veel 2. Subsidies worden oneerlijk verdeeld en komen niet terecht bij mensen die subsidies goed kunnen gebruiken 3. Het is oneerlijk dat men geen aanspraak kan maken op subsidie wanneer men de verduurzaming van de woning zelf uitvoert, in plaats van laat uitvoeren
Elektriciteit algemeen	Elektriciteit wordt soms als groen verkocht terwijl het alleen op papier groen is (door certificaten)
Industrie algemeen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Er is te weinig controle op dat de industrie zich houdt aan de afspraken 2. Het beleid is niet eerlijk tot stand gekomen omdat de industrie opkomt voor haar belangen bij de politiek (lobby)
Landbouw en landgebruik algemeen	Er is onvoldoende aandacht voor andere manieren om de CO ₂ -uitstoot in de landbouw omlaag te brengen

Inhoudsopgave

	Samenvatting	2
1	Inleiding	14
	1.1 Aanleiding	14
	1.2 Onderzoeksdoelen en -vragen	14
	1.3 Aanpak	15
	1.4 Leeswijzer	15
2	Methode	16
	Fase 1 – Interviews	16
	2.1 Onderzoeksopzet	16
	2.2 Werving en selectie geïnterviewden	16
	2.3 Afname van de interviews	17
	2.4 Analyse van de interviews	17
	Fase 2 – Vragenlijst	18
	2.5 Onderzoeksopzet	18
	2.6 Beschrijving van de steekproef	19
	2.7 Analyse van vragenlijst	20
3	Resultaten interviews	22
	3.1 Mobiliteit	22
	3.2 Gebouwde omgeving	27
	3.3 Elektriciteit	34
	3.4 Industrie	40
	3.5 Landbouw en landgebruik	46
	3.6 Participatie en communicatie	51
	3.7 Samenvatting resultaten interviews	52
4	Resultaten vragenlijst	58
	4.1 Algemene stellingen	58
	4.2 Maatregelen met elkaar vergeleken	59
	4.3 Mobiliteit en vervoer	60
	4.4 Gebouwde omgeving	66
	4.5 Elektriciteit	72
	4.6 Industrie	78
	4.7 Landbouw en landgebruik	83
	4.8 Participatie en communicatie	87
5	Reflecties en suggesties voor vervolgonderzoek	92
	5.1 Reflecties op de genoemde zorgen en oplossingen	92
	5.2 Vervolgonderzoek	97
	Referenties	99
A	Informatieblad	100
B	Interviewprotocol	102
C	Vragenlijst	103
D	Voorbeeldberekening gewogen scores	117

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In december 2021 heeft kabinet Rutte IV het coalitieakkoord *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst*¹ gepresenteerd. In het akkoord is een verhoogde klimaatambitie opgenomen. De klimaatmaatregelen die daarbij op hoofdlijnen zijn beschreven, werden zoals aangekondigd door de minister voor Klimaat en Energie (*Kamerstukken II, 32813, nr. 974, 2022*) begin 2022 verder uitgewerkt en op 2 juni 2022 gepresenteerd in de vorm van het Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 2022).

De directie Klimaat van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) coördineert de gezamenlijke uitwerking met betrokken ministeries van Infrastructuur en Waterstaat, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Vanuit de wens om goed en door burgers geaccepteerd beleid te ontwikkelen, en daarbij zorgen en aandachtspunten van burgers mee te kunnen nemen in de beleidsontwikkeling, wilde het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) burgers vanaf het begin betrekken bij de uitwerking van dit beleidsprogramma.

Inzicht in wat voor burgers belangrijke aandachtspunten zijn en waarom, is belangrijk om beleid te kunnen ontwikkelen dat acceptabel is en aansluit bij de wensen en behoeften van de samenleving. Uit eerder onderzoek (Dreijerink en Klösters, 2021; Dreyer en Walker, 2013; Jakobsson et al., 2000; Mouter et al., 2021; Steg et al., 2006) blijken rechtvaardigheid, effectiviteit en persoonlijke relevantie belangrijke voorwaarden voor acceptabel beleid te zijn. Dat betekent dat burgers beleid met name aanvaardbaar vinden wanneer zij het zien als eerlijk (voor iedereen), als effectief om problemen aan te pakken, en wanneer het beperkte (negatieve) invloed heeft op het leven van burgers.

Het is echter niet geheel duidelijk hoe beleidsmaatregelen op basis van deze meer algemene voorwaarden dan precies ingericht en gecombineerd zouden moeten worden. Sommige maatregelen zullen waarschijnlijk als meer of minder acceptabel ervaren worden in combinatie met een andere maatregel. Het belasten van vliegreizen kan bijvoorbeeld als meer acceptabel ervaren worden als er meer betaalbare nachttreinen beschikbaar zijn. Het ministerie van EZK is geïnteresseerd in wat de in eerder onderzoek gevonden voorwaarden concreet betekenen en hoe deze het beste kunnen terugkomen in het aanvullende klimaatbeleid dat voortkomt uit het coalitieakkoord. Daarom heeft het ministerie TNO gevraagd om onderzoek te doen naar de concrete zorgen en oplossingen bij deze zorgen bij de verschillende onderdelen van het uit te werken beleidsprogramma klimaat en energie.

1.2 Onderzoeksdoelen en -vragen

Het doel van het onderzoek is meervoudig. Allereerst helpt het onderzoek de zorgen en aandachtspunten van burgers bij aanvullend klimaat- en energiebeleid in kaart te brengen. Deze inzichten geven de Rijksoverheid een handelingsperspectief om die zorgen te adresseren bij de uitwerking van het beleidsprogramma klimaat en energie. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van aanpassingen aan het beleid, maar ook aan de communicatie- en participatiestrategie met betrekking tot het beleidsprogramma. Daarnaast heeft de minister voor Klimaat en Energie een kabinetsvisie op burgerbetrokkenheid bij de klimaatopgave aangekondigd, waarbij inzichten uit dit onderzoek ondersteunend kunnen zijn. Het onderzoek dient tenslotte om de inzichten uit eerder, vergelijkbaar

¹ <https://www.kabinetsformatie2021.nl/documenten/publicaties/2021/12/15/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst>

onderzoek (Dreijerink & Klösters, 2021) te verdiepen en te actualiseren: een beter beeld krijgen van de concrete zorgen bij de eerder gevonden factoren die draagvlak voor klimaatbeleid verklaren.

In dit onderzoek staan daarom de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Wat zijn volgens Nederlandse burgers zorgen en suggesties waar de Rijksoverheid bij de uitwerking van energie- en klimaatbeleid vanuit het coalitieakkoord rekening mee zou moeten houden?
2. Op welke wijze willen Nederlanders participeren bij en geïnformeerd worden over energie- en klimaatbeleid?

1.3 Aanpak

Om de onderzoeksvragen goed te kunnen beantwoorden is een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden nodig om eerst te ontdekken welke zorgen er leven onder Nederlandse burgers en vervolgens te onderzoeken wat hun grootste zorgen zijn. Het onderzoek is daarom opgesplitst in twee delen. In deel 1 zijn interviews afgenomen met 24 Nederlandse burgers. Hen is onder meer gevraagd welke zorgen zij hebben bij verschillende (pakketten van) maatregelen en wat de Rijksoverheid zou moeten doen om deze zorgen weg te nemen en veranderingen haalbaar te maken (suggesties). In deel 2 zijn de uitkomsten van deze interviews gebruikt om een vragenlijst op te stellen waarmee de resultaten getoetst zijn bij een grotere, representatieve groep van 2058 Nederlanders.

Parallel aan dit onderzoek werkt de Rijksoverheid aan een strategie om burgers ook op andere manieren (dan dit onderzoek) te betrekken bij de transitie naar een duurzame maatschappij.

1.4 Leeswijzer

In Hoofdstuk 2 gaan we in op de methode van dit onderzoek, inclusief de werving van respondenten, de opzet van het interviewprotocol en het codeerschema om de interviewverslagen te analyseren, en opzet van de vragenlijst en analyses om de vragenlijstdata te analyseren. In Hoofdstuk 3 beschrijven we de resultaten van de interviews en in Hoofdstuk 4 de resultaten van de vragenlijst. In Hoofdstuk 5 geven we een reflectie op de resultaten. Ook geven we aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

2 Methode

In dit hoofdstuk beschrijven we de methode van het onderzoek. Dat doen we in twee delen: in deel 1 beschrijven we de interviews en in deel 2 de vragenlijst. Daarbij lichten we het volgende toe: de onderzoeksopzet, de werving en selectie van de geïnterviewden en respondenten van de vragenlijst, de afname van de interviews en vragenlijst en de manier van analyseren om tot onze resultaten te komen.

Fase 1 – Interviews

2.1 Onderzoeksopzet

Om op een open wijze te achterhalen welke zorgen en suggesties met betrekking tot het klimaat- en energiebeleid uit het coalitieakkoord er leven onder burgers, zijn 24 semigestructureerde online interviews afgenomen. Interviews bieden een goede controle over het gespreksverloop door de interviewer en de mogelijkheid om door te vragen op specifieke zorgen en suggesties en daarbij gedetailleerde informatie te verkrijgen.

2.1.1 Interviewprotocol

Voor de interviews hebben we een interviewprotocol opgesteld (zie Bijlage B). Het interviewprotocol had als doel om op een semigestructureerde manier voor maatregelen bij vijf sectoren van het klimaatbeleid (mobiliteit, gebouwde omgeving, elektriciteit, industrie en landbouw en landgebruik) de voornaamste zorgen en suggesties boven tafel te krijgen. De geïnterviewden zijn onder andere gevraagd naar wat ze van de plannen vinden en wat de Rijksoverheid kan doen om de veranderingen haalbaar te maken. Het interviewprotocol werd opgesteld in overleg met het ministerie van EZK en is ingezien en voorzien van feedback door afgevaardigden van betrokken andere ministeries.

2.1.2 Informatieblad

Om geïnterviewden te informeren over de voorgenomen maatregelen hebben we in overleg met de betrokken ministeries een informatieblad opgesteld van twee pagina's met hierop een korte introductie per sector en een selectie van de maatregelen (zie Bijlage A). Dat betekent dat niet alle maatregelen uit het coalitieakkoord of uit het reeds bestaande klimaatbeleidsprogramma zijn opgenomen. Het informatieblad is ingezien en gecontroleerd door afgevaardigden van de ministeries. Het informatieblad is voorafgaand aan het interview aan de geïnterviewden opgestuurd via e-mail, met de vraag of zij het voor het interview kunnen doornemen.

2.2 Werving en selectie geïnterviewden

Onderzoeksbureau I&O Research heeft respondenten extern geworven via de website respondenten.nl. Deze organisatie beheert een panel met een groot aantal panelleden, waar geïnterviewden zichzelf voor kunnen aanmelden. Er zijn screeningsvragen opgesteld voor het selecteren van de juiste doelgroep. Panelleden die interesse hadden in deelname, konden zich aanmelden voor het onderzoek. Op basis van geschikte antwoorden op de screeningsvragen en beschikbaarheid van panelleden, zijn de geïnterviewden voor de interviews geworven.

Om een zo divers en compleet mogelijk beeld te schetsen van zorgen en suggesties die leven onder Nederlanders nemen we in dit onderzoek geslacht, leeftijd, hoogst genoten opleiding en politieke oriëntatie mee.

Er is voor geïnterviewden gevarieerd op leeftijd en hoogst gevolgde of behaalde opleiding (zie Tabel 1). Inkomen is niet meegenomen als apart kenmerk in dit onderzoek, omdat we weten dat inkomen samenhangt met opleidingsniveau² en eerder onderzoek op dit thema heeft aangetoond dat inkomen daarnaast over het algemeen geen tot een kleine rol speelt (het verklaart weinig tot geen extra variantie; Dreijerink & Klösters, 2021; Scholte et al., 2020). Verder is er zo veel mogelijk gezorgd voor een evenredige variatie op geslacht (50% man en 50% vrouw) en politieke oriëntatie (37,5% links, 29% midden en 33,5% rechts). Zoals te zien in Tabel 1 zijn er relatief weinig mensen in de categorie 65+ geïnterviewd. Deze groep heeft minder interesse getoond in deelname.

Tabel 1. Kenmerken van geïnterviewden wat betreft leeftijd en opleiding.

Leeftijd	Hoogst genoten opleiding		
	MBO	HBO	WO
18-39 jaar	1*	6	5
40-64 jaar	6	3	1
65+ jaar	2	-	-

* Deze geïnterviewde gaf aan VMBO als hoogst genoten opleiding te hebben.

2.3 Afname van de interviews

De interviews duurden één uur en vonden online plaats via Microsoft Teams in de periode van 14 februari tot en met 10 maart 2022. Gedurende deze periode brak de oorlog in Oekraïne uit, wat mogelijk invloed heeft gehad op de meningen en uitspraken van geïnterviewden. Bij ieder interview is gevraagd over welke sector de deelnemer het graag als eerste wil hebben om zo het gesprek goed op gang te brengen. Vervolgens zijn er enkele andere pakketten van maatregelen aangedragen om te bespreken. Er werd steeds bijgehouden welke pakketten werden besproken zodat alle pakketten voldoende aan bod zouden komen. In sommige interviews zijn alle pakketten aan bod gekomen, soms werden twee, drie, of vier pakketten besproken. De tekst op het informatieblad is tijdens de interviews op PowerPoint dia's aan de geïnterviewden getoond ter ondersteuning van het bespreken van de maatregelen. Geïnterviewden kregen een vergoeding van €30 voor hun deelname. Bij enkele interviews zijn beleidsadviseurs van de betrokken ministeries aanwezig geweest als passieve toehoorder.

2.4 Analyse van de interviews

Met behulp van een codeerschema zijn de interviewverslagen gecodeerd. We ontwikkelden het codeerschema op basis van eerder onderzoek naar de factoren die een rol spelen bij het draagvlak voor (klimaat)beleid (Dreijerink & Klösters, 2021; Mouter et al., 2021). Het codeerschema is ingedeeld in een aantal onderwerpen: algemene mening over de maatregelen van het pakket (positieve dan wel negatieve uitingen), en zorgen en suggesties per beleidsmaatregel. We verdeelden de genoemde zorgen en suggesties onder in categorieën, waaronder 'twijfels over de gevolgen van de maatregel(en)', 'twijfels over de effectiviteit van de maatregel(en)', 'hoge kosten', 'het zorgt voor gedoe en praktische obstakels', 'oneerlijke verdeling van lusten en lasten', 'beleid is niet rechtvaardig tot stand gekomen' en 'gebrek aan informatie'. Daarnaast codeerden we uitspraken die geïnterviewden deden over geïnformeerd worden door de overheid, en over meepraten over beleid (participatie).

² CBS, 2011; zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2011/12/inkomen-hoogopgeleiden-bijna-het-dubbele-van-dat-van-laagopgeleiden>

Aangezien de steekproef klein is, en dit onderzoek kwalitatief van aard, doen we geen uitspraken over hoeveel geïnterviewden een bepaalde zorg hebben geuit. Bovendien heeft niet iedere deelnemer zich uitgesproken over iedere maatregel. Mensen hebben namelijk niet altijd een mening. Ter illustratie hebben we steeds een of meerdere quotes toegevoegd. Voor sommige pakketten van maatregelen is een paragraaf opgenomen met zorgen en suggesties die niet specifiek over één maatregel gaan, maar over de sector of het pakket als geheel.

Hierbij willen we opmerken dat, hoewel geïnterviewde burgers bevraagd zijn over specifieke maatregelen, zij vaak ook of juist hun zorgen hebben geuit over aanverwante maatregelen. Bijvoorbeeld bij de maatregel om landelijke normen voor de minimale afstand tussen windmolens op land en woningen in te stellen, uitten geïnterviewden hun zorgen over windparken in het algemeen. Deze zorgen hebben we dan ook opgenomen.

Fase 2 – Vragenlijst

2.5 Onderzoeksopzet

Een vragenlijst is een goede methode om de zorgen en suggesties bij een grotere groep Nederlandse burgers uit te vragen en maakt het mogelijk om een representatief beeld te vormen van de zorgen die er leven bij de Nederlandse samenleving. Zodoende zijn de zorgen en suggesties met betrekking tot het klimaat- en energiebeleid, die uit de interviews naar voren zijn gekomen, opgenomen in de vragenlijst en onder een bredere en representatieve steekproef uitgezet.

Van 1 tot en met 11 juli 2022 heeft I&O Research, in opdracht van TNO, een online vragenlijst uitgezet onder een representatieve steekproef van haar panel. In totaal hebben 2058 panelleden de vragenlijst ingevuld.

2.5.1 Vragenlijst

De vragenlijst is in overleg met het ministerie van EZK en I&O Research samengesteld. De respondenten kregen voorafgaand aan de vragen een korte toelichting op het doel van het onderzoek en de vragen. Voor de volledige vragenlijst, zie Bijlage C.

Zorgen over klimaatverandering en vertrouwen in de Rijksoverheid

Respondenten kregen drie algemene stellingen voorgelegd over hun bezorgdheid over klimaatverandering en hun vertrouwen in de Rijksoverheid bij het meewegen van hun belangen en het halen van de klimaatdoelen. Bezorgdheid werd gemeten met de stelling: *“Ik maak me zorgen over klimaatverandering”*. Vertrouwen in het meewegen van belangen werd gemeten met de stelling: *“Ik heb er vertrouwen in dat de Rijksoverheid mijn belangen meeweegt bij het invoeren van beleid”* en vertrouwen in het halen van de klimaatdoelen werd gemeten met de stelling: *“Ik heb er vertrouwen in dat de Rijksoverheid voldoende doet om de klimaatdoelen te halen”*. Respondenten scoorden hun antwoorden op een vijf puntenschaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Daarnaast was er een categorie weet ik niet/geen mening.

Beleidsmaatregelen

We legden de respondenten veertien beleidsmaatregelen uit het coalitieakkoord voor, met een korte toelichting en de zorgen die eerder in de interviews van deel 1 zijn genoemd (zie Bijlage A). In overleg met het ministerie van EZK zijn beleidsmaatregelen waar weinig tot geen zorgen zijn genoemd niet opgenomen in de vragenlijst. Het gaat daarbij om: (1) subsidie voor aansluiting op een duurzaam warmtenet, (2) regels voor verhuurders om te verduurzamen, (3) subsidie voor het ombouwen van gascentrales, (4) meer geld voor onderzoek naar duurzame technologieën, (5) subsidie voor het op

grotere schaal inzetten van manieren om duurzame energie op te slaan, (6) extra investeren in onderzoek naar en innovatie van klimaatneutrale technologieën, (7) beperken of stoppen van de vrijstelling van de belasting op aardgas in de glastuinbouw, (8) subsidie voor het vernieuwen van stallen en voor ander veevoer om de uitstoot te beperken en (9) vernatten van veengrondgebieden. De genoemde zorgen per beleidsmaatregel werden aangevuld met zorgen uit andere onderzoeken (Broecks et al., 2021; I&O Research, 2022; De Kluzenaar & Flore, 2021; De Kluzenaar, Carabain & Steenbekkers, 2020; Motivaction, 2021; Mouter et al., 2021; Steenbekkers & Scholte, 2019).

De geselecteerde maatregelen vielen, net als bij de interviews, onder de vijf sectoren van het Klimaatakkoord: mobiliteit, gebouwde omgeving, industrie, elektriciteit en landbouw en landgebruik. Iedere respondent kreeg de maatregelen en de bijbehorende zorgen van drie van de vijf sectoren in willekeurige volgorde (gerandomiseerd) voorgelegd, om de lengte van de vragenlijst behapbaar te houden. Hierdoor zijn de vragen bij iedere sector door een deel van het totale aantal respondenten ingevuld. De verdeling per sector is als volgt: mobiliteit ($n = 1242$), gebouwde omgeving ($n = 1250$), industrie ($n = 1185$), elektriciteit ($n = 1238$) en landbouw en landgebruik ($n = 1262$).

Per beleidsmaatregel kregen de respondenten een lijst met zorgen te zien. We vroegen de respondenten steeds per maatregel om aan te geven wat hun grootste zorgen waren door deze zorgen door hen te laten rangschikken. De respondenten konden (afhankelijk van het aantal zorgen in de lijst) hun 3 of 5 grootste zorgen rangschikken door de grootste zorg een 1 te geven, de zorg die daarna het grootst is een 2, enzovoorts. Per beleidsmaatregel volgden twee open vragen over 1) aanvullende zorgen die niet in de vragenlijst voorkwamen, en 2) over wat de Rijksoverheid kan doen om zorgen weg te nemen. Per sector werd tenslotte gevraagd de meer algemene zorgen bij die sector te rangschikken. Eveneens gevolgd door de twee open vragen.

Participatie en communicatie

In het laatste onderdeel van de vragenlijst kregen alle respondenten vragen over de wijze waarop zij zich informeren, en geïnformeerd en betrokken zouden willen worden over/bij het energie- en klimaatbeleid.

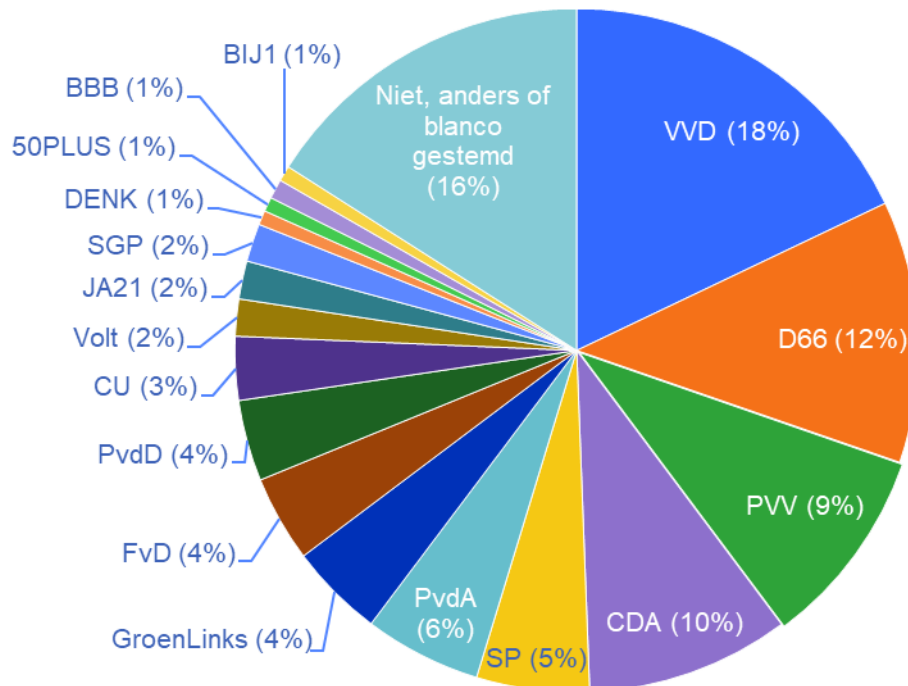
Demografische gegevens

De gegevens over de demografische kenmerken geslacht, leeftijd, opleiding en politieke oriëntatie van de respondenten waren bekend bij I&O Research. Deze zijn vervolgens gekoppeld aan de vragenlijst.

2.6 Beschrijving van de steekproef

De steekproef bestaat voor 47,8% vrouwen ($n = 984$) en 52,2% mannen ($n = 1075$). Hiervan behoort 27,1% tot de leeftijdscategorie 18 t/m 39 jaar, 45,8% tot de categorie 40 t/m 64 jaar en 27,1% is 65 jaar of ouder. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 53 jaar ($SD = 16$). Van de respondenten geeft 23% aan lager opgeleid te zijn, heeft 39,3% een middelbaar opleidingsniveau en is 37,7% hoger opgeleid³. Figuur 1 laat het stemgedrag van de respondenten bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 zien.

³ Lager opgeleid = geen onderwijs/cursus inburgering/basisonderwijs, VMBO kader- of beroepsgericht/MBO 1, mavo/havo/VWO onderbouw/MULO/VMBO theoretisch/gemengd; middelbaar opgeleid = MBO 2-4, havo/VWO bovenbouw/HBO of WO propedeuse; hoger opgeleid = HBO of WO-bachelor/HBO of WO-master/postdoctoraal.

Figuur 1. Stemgedrag van de respondenten tijdens de Tweede Kamerverkiezingen 2021.

2.6.1 Weegfactor

Om de demografische representativiteit van de steekproef te verbeteren is een weegfactor toegepast, op basis van de variabelen geslacht, opleiding, leeftijd, regio waar de respondent woont en stemgedrag tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Deze weegfactor varieerde van 0.48 tot en met 3.62. I&O Research baseert de samenstelling van de Nederlandse samenleving op actuele cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De weegfactor is op alle (kwantitatieve) resultaten toegepast, om een zo representatief mogelijk beeld van de Nederlandse samenleving te geven.

2.7 Analyse van vragenlijst

2.7.1 Gesloten vragen

De data van de vragenlijst zijn geanalyseerd met behulp van SPSS. De resultaten beschrijven per maatregel de mate van bezorgdheid en zorgen bij die maatregel.

Berekenen mate van zorgen

Om te beschrijven wat de grootste zorgen per maatregel zijn hebben we overwogen om per maatregel te laten zien hoe vaak een zorg door respondenten is gekozen als hun grootste zorg. Ook hebben we overwogen om te kijken hoe vaak een zorg in totaal gekozen is, onafhankelijk van op welke plek. We wilden echter corrigeren voor de mogelijkheid dat een zorg heel vaak gekozen is als bijvoorbeeld de tweede of derde grootste zorg. Daarom hebben we er voor gekozen een gewogen score te berekenen per zorg (zie hieronder voor de rekenwijze). We hebben de gewogen methode uitgevoerd en gezien dat de volgorde van de zorgen vrijwel niet verschilt per methode. Omdat we de gewogen methode vollediger vinden hebben we gekozen om grafieken op deze methode te baseren.

We volgden hierbij een aantal stappen (zie Bijlage D voor een voorbeeldberekening):

1. Per maatregel gaven respondenten hun top drie of vijf van zorgen aan. We kenden de top 5 (of 3) zorgen op een gewogen wijze punten toe: het aantal keer dat een zorg een 1 kreeg (het

meest gekozen) vermenigvuldigden we het aantal met 5 (of 3), het aantal keer dat de zorg als tweede was gekozen, vermenigvuldigden we met 4 (of 2), enzovoorts.

2. We telden de vermenigvuldigde getallen op tot een totaalscore: de gewogen score per zorg, en deelden deze door het aantal respondenten dat een maatregel te zien kreeg (ongeveer 1200 per maatregel). Bij het totale aantal zitten dus ook de respondenten die aangegeven hebben dat zij geen zorgen hebben. Zij hebben dus bij wijze van spreken een score van nul gegeven aan iedere zorg. Om een vertekend beeld te voorkomen hebben we ervoor gekozen om de respondenten zonder zorgen wel mee te nemen in de berekeningen. Zo kan bijvoorbeeld een zorg bij een maatregel waar weinig mensen zich zorgen om maken niet toch hoog scoren.
3. We vergeleken de gewogen gemiddelde scores met elkaar om een rangorde van zorgen te bepalen: de hoogste gewogen score betekent de grootste zorg.
4. We voegden tenslotte een base line (verticale stippellijn) toe aan de grafiek om de lezer meer houvast te geven bij de interpretatie van de grafiek. De lijn geeft aan wat de gewogen score zou zijn als alle zorgen evenveel gekozen zouden worden. We hebben hierbij de maximale score die een respondent kan geven ($5+4+3+2+1=15$ bij een top 5 of $3+2+1=6$ bij een top 3) verdeeld over het aantal zorgen per maatregel, en gedeeld door het aantal respondenten. Respondenten die aangeven zich geen zorgen te maken geven dus een score van nul. Hierdoor kan het voorkomen dat alle zorgen zich onder de base line bevinden.

2.7.2 Open vragen

We codeerden de antwoorden bij de open vragen over eventuele aanvullende zorgen bij de beleidsmaatregelen en mogelijke oplossingen om de grootste zorgen weg te nemen in Excel. Hiervoor hebben we handmatig coderingen toegekend aan de open antwoorden om de meest genoemde oplossingen te identificeren. Vervolgens hebben we steeds de top 10 aanvullende zorgen en de top 10 oplossingen weergegeven in het rapport.

Vanwege de grote aantallen relatief eenduidige antwoorden zijn de antwoorden op de vraag "Hoe zou u geïnformeerd willen worden over wat de regering met de uitkomsten van dit onderzoek gaat doen?" geanalyseerd aan hand van text-mining technieken met behulp van het Stringr pakket in RStudio (RStudio Team, 2020; zie 4.8.6).

3 Resultaten interviews

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van de interviews per sector. Elke paragraaf start met de tekst die de geïnterviewden te zien kregen, met de doelen voor de sector en het pakket aan maatregelen vanuit het coalitieakkoord, en de reacties van de geïnterviewden hierop. Vervolgens beschrijven we per maatregel de zorgen en die geïnterviewden hebben geuit en suggesties die zij hebben genoemd om zorgen te verminderen of weg te nemen. Indien er geen suggesties bij vermeld staan, dan zijn deze niet door de geïnterviewden genoemd. In het volgende hoofdstuk beschrijven we de resultaten van de vragenlijst, waarin we de zorgen en genoemde suggesties onder een grotere groep Nederlanders hebben uitgevraagd.

3.1 Mobiliteit

3.1.1 Doelen en maatregelen

Het doel is dat er in 2050 geen uitstoot meer is van CO₂ door vervoer. Auto's en vrachtwagens met fossiele brandstoffen (benzine en diesel) worden zo veel mogelijk vervangen door duurzame alternatieven (batterijen en waterstof), met voldoende mogelijkheden om te laden en tanken. Er komen andere vormen vervoer van personen en goederen (bijvoorbeeld via het spoor), én het vervoer wordt minder.

- Elektrisch rijden, ook tweedehands, wordt aangemoedigd.
- Er worden afspraken gemaakt met het bedrijfsleven en overheden over het aanmoedigen van thuiswerken en hybride werken.
- De belasting op vliegtickets (in 2022 €7,95 per ticket) gaat omhoog. De inkomsten worden voor een deel gebruikt om de luchtvaart duurzamer te maken en de negatieve gevolgen voor de omgeving te verminderen.
- Nederland steunt het voorstel voor een Europese belasting op kerosine, de brandstof van vliegtuigen.

Bij dit pakket zijn de geïnterviewden positief over de belastingverhoging op vliegtickets, een belasting op kerosine en de afspraken over thuiswerken en hybride werken, exemplarisch hiervoor zijn de twee onderstaande quotes.

“De coronacrisis heeft duidelijk gemaakt dat hybride werken ook zijn voordeel heeft en dat moet meer de norm worden. Het heeft alleen maar voordelen op alle fronten.”

“De belasting van kerosine is een goede zaak. Het stimuleert luchtvaartmaatschappijen om naar alternatieven te zoeken en over te stappen op duurzame energie.”

Naast positieve aspecten worden er ook zorgen benoemd. Hieronder beschrijven we de zorgen en genoemde suggesties bij de specifieke maatregelen. Algemene zorgen en suggesties over het pakket als geheel kwamen bij mobiliteit in veel mindere mate aan bod dan bij andere pakketten. Wel werd er veel gezegd over het openbaar vervoer, terwijl dit geen onderdeel was van het voorgelegde pakket aan maatregelen. Daarom hebben we hier een aparte paragraaf aan gewijd.

3.1.2 Aanmoedigen van elektrisch rijden

3.1.2.1 Twijfels over effectiviteit

Ondanks dat het aanmoedigen van elektrisch rijden als iets positiefs wordt gezien, zijn er ook twijfels over de effectiviteit. Zo wordt er gezegd dat het “simplistisch” is om te denken dat elektrisch rijden dé

oplossing is, en wordt aangegeven dat elektrische auto's en elektrisch rijden niet per definitie schoon zijn. Er zijn zorgen over het feit dat het productieproces van de auto's en van de accu's milieuvriendelijk is. Ook wordt de zorg geuit dat wanneer elektrisch rijden wordt aangemoedigd, elektrisch rijden met grijze (en dus te weinig of niet met groene) stroom gebeurt.

“Elektrische auto's zie ik niet als de oplossing omdat voor accu's veel meer uitstoot nodig is dan je met een benzineauto ooit veroorzaakt.”

“Ik vraag me af wat het oplevert als de energie wordt opgewekt in kolencentrales. Het moet geen grijze energie als basis hebben, want dan is er nog altijd uitstoot, maar dan niet van de benzine.”

Genoemde suggesties

Om elektrisch rijden effectiever te maken, noemen geïnterviewden het stimuleren van innovaties zodat de batterijen minder vervuילend geproduceerd worden, en het “bewijzen” van de duurzaamheid van elektrisch rijden.

“Vanuit de Rijksoverheid heb ik een overzicht of bewijs nodig dat elektrisch rijden echt beter voor het milieu en klimaat is, om me over te halen over te stappen op elektrisch rijden.”

3.1.2.2 Zorgen over hoge kosten

Bij elektrisch rijden zijn de hoge kosten een grote zorg. Het betreft vooral de hoge aanschafkosten van elektrische auto's, ook van tweedehands exemplaren. Voor veel mensen is elektrisch rijden op dit moment te duur, hoewel de wens om dat te kunnen doen er wel is.

“De prijzen van de auto's zijn nog te hoog. Er zijn nu ook kleinere modellen elektrisch, maar de goede prijs is er nog niet. Je bent minimaal 30.000 euro kwijt.”

“Elektrische auto's zijn een stuk duurder in aanschaf, maar eventuele belastingvoordelen wegen daar niet tegen op. Mensen hebben niets aan belastingverlaging als ze het geld niet hebben om een auto aan te schaffen.”

Genoemde suggesties

Suggesties die worden genoemd door geïnterviewden wat betreft de hoge kosten zijn het bieden van financiële hulp door het geven van subsidies. Het is voor geïnterviewden een pluspunt wanneer ze er financieel op vooruit zouden gaan, en wanneer uiteindelijk de baten hoger zijn dan de kosten.

“De kosten moeten uitgespreid worden, zodat het makkelijk is om te beginnen. Lagere eenmalige instapkosten, en de kosten verspreiden.”

“Mensen zouden elektrisch kunnen gaan rijden door subsidies inkomensafhankelijk te maken en los te koppelen van de waarde van een auto.”

“Ook een compensatie geven aan bedrijven die overstappen op zakelijk elektrisch rijden.”

3.1.2.3 Twijfels over haalbaarheid

Er zijn twijfels geuit over de haalbaarheid van elektrisch rijden in de praktijk. Het tekort aan laadpalen is daarbij de voornaamste zorg. Geïnterviewden geven aan dat zij in hun eigen woonomgeving merken dat er nog te weinig laadpalen zijn. Bovendien is het niet voor iedereen mogelijk om een eigen laadpaal aan huis te laten installeren. Dat er meer laadpalen bij zouden moeten komen, geldt niet alleen voor de directe omgeving, maar ook op grotere schaal in heel Europa.

“Ik ben vooral bang dat ik ergens in ‘the middle of nowhere’ beland zonder laadpaal.”

“Een paar burens moeten elders hun auto opladen omdat er geen laadpaal in de straat is. Met meer elektrische auto's wordt het probleem alleen maar groter.”

Daarnaast worden er verschillende beperkingen genoemd, zoals het elektriciteitsnetwerk dat de toenemende hoeveelheid laadpalen niet aankan. Ook wordt meermaals de actieradius van elektrische auto's en de lange duur van het snelladen (vergeleken met tanken) genoemd als een beperking om over te stappen op elektrisch rijden.

“Ik zie dat er veel laadpalen moeten worden aangelegd. Maar het net is niet sterk genoeg en om dat op peil te brengen kost veel tijd en geld, en het moet sneller.”

“De auto industrie moet de actieradius van de accu's vergroten, naar zo'n 1.000 km per keer. Want om 3 of 4 keer te moeten laden om op je vakantiebestemming te komen, dat schiet natuurlijk ook niet op.”

“Voor mijn werk heb ik de auto nodig, en om een half uur te wachten bij een snellader is voor mij een beperking.”

Genoemde suggesties

Het plaatsen van meer laadpalen is de meest genoemde oplossing om de twijfels over haalbaarheid van elektrisch rijden in de praktijk te verminderen. Ook geven geïnterviewden aan dat het belangrijk is om burgers meer en/of beter te informeren over elektrisch rijden en zo bepaalde twijfels en zorgen, bijvoorbeeld over de actieradius en laden weg te nemen. Verder is er een wens dat de actieradius van elektrische auto's groter wordt, en dat werkgevers meer gestimuleerd of zelfs verplicht worden om werknemers elektrische leaseauto's aan te bieden.

“Ik wil het grotere plaatje: werkt het wel en hoe het zit met laadpalen.”

“Da's allemaal wel leuk en aardig, maar ze moeten sterker worden en een grotere actieradius hebben.”

“Bedrijven zouden gedwongen moeten worden alleen nog maar elektrische auto's te leasen. Dan komen er op termijn veel tweedehands elektrische auto's op de markt.”

3.1.2.4 Zorgen over gevolgen

Verschillende (persoonlijke) gevolgen van de maatregelen worden benoemd, waar geïnterviewden zorgen over hebben. Eén van die zorgen is wat er gebeurt met de accu's wanneer de elektrische auto's worden afgeschreven. Andere zorgen hebben bijvoorbeeld betrekking op de veiligheid van elektrische auto's en de gevolgen van laadpalen voor parkeren in de binnenstad en bijbehorende vergunningen.

“Daarnaast is het in de binnenstad een probleem om te parkeren omdat er vergunningen nodig zijn, en ik vraag me af hoe dat dan zit met laadpalen.”

“Hoe zit het met de laadpalen? Die kun je niet overal neer zetten. Bij mij in de straat is al een groot parkeerprobleem, en nog meer palen is ook niet mooi.”

3.1.2.5 Oneerlijke verdeling van lusten en lasten

Een andere zorg die betrekking heeft op het aanmoedigen van elektrisch rijden is dat subsidies juist een oneerlijke verdeling van lusten en lasten tot gevolg hebben. Er zijn zorgen dat de mensen die een

elektrische auto niet kunnen aanschaffen, niet kunnen profiteren van de voordelen. Een andere zorg is dat subsidies uiterst ingewikkeld zijn en dat ze zelden eerlijk kunnen worden toegewezen.

“De rijken die zo'n auto wel kunnen aanschaffen, krijgen de subsidie. En dan komt de subsidie niet terecht bij de hele bevolking, alleen bij de rijken.”

“Hoogopgeleiden weten de subsidies te vinden, maar zij zijn juist degenen die het al makkelijker kunnen betalen.”

3.1.3 Afspraken over thuiswerken en hybride werken

3.1.3.1 Zorgen over gevolgen

Ondanks dat het thuiswerken en hybride werken als een positieve ontwikkeling wordt gezien, bestaan er ook zorgen. Zo wordt genoemd dat de werkgevers het grootste obstakel bij hybride werken vormen: sommigen willen het niet. Ook zijn er zorgen over het verminderde persoonlijke contact met collega's en de extra kosten die thuiswerken met zich meebrengt voor werknemers. Het thuiswerkbudget is namelijk meestal te klein of er is helemaal geen vergoeding.

“Op sommige momenten zitten bedrijven met een leeg gebouw en men moet oppassen de binding met de collega's niet kwijt te raken.”

“De vergoeding voor het thuiswerken valt in het niet bij de kosten die gemaakt moeten worden voor verwarming, elektriciteit, koffie en zo.”

Genoemde suggesties

Om thuiswerken en hybride werken aantrekkelijk te maken, zou er volgens geïnterviewden een hogere vergoeding moeten komen. Bijvoorbeeld direct via het salaris dat men ontvangt van de werkgever of indirect via het belastingstelsel. Verder wordt genoemd dat er wettelijke regels voor hybride werken zouden moeten komen.

“Via belastingvermindering voor mensen die thuis werken omdat ze dan minder kilometers rijden, wordt hybride werken bevorderd. Dan krijgt iemand die thuis werkt eigenlijk meer betaald. En dat moet voor iedereen verplicht worden.”

“De overheid moet hier wettelijke regels voor vaststellen want ik zie in mijn omgeving dat mensen weer opgeroepen worden door hun werkgever om op kantoor te komen werken. [...] Het zou bijna wettelijk vastgelegd moeten worden dat men recht heeft om hybride te werken, tenminste als de functie dat toelaat.”

Verder wordt genoemd dat de leegstaande kantoren als gevolg van het thuiswerken een nieuwe functie kunnen vervullen, om andere problemen in onze samenleving, zoals het woningtekort, op te lossen:

“Ik vind dat de vervolgstap [na meer thuiswerken] is dat kantoren moeten worden afgestoten of verkleind, en omgebouwd worden tot woningen.”

3.1.4 Belastingverhoging op vliegtickets en belasting op kerosine

3.1.4.1 Twijfels over effectiviteit

Meerdere geïnterviewden geven aan voorstander te zijn van een belasting op vliegtickets, maar merken daarbij op dat het bedrag op dit moment (veel) te laag is om daadwerkelijk mensen te stimuleren niet meer voor het vliegtuig te kiezen. Twijfels over de effectiviteit van de maatregel

vormen dus een veelvoorkomende zorg. Deze zorg wordt veelal in verband gebracht met de relatieve hoge kosten van het openbaar vervoer. Er wordt genoemd dat het vreemd is dat een duurzame optie (trein) duurder is dan een minder duurzame optie (vliegtuig).

“Extra kosten op vliegtickets is een goed idee, maar €7,95 is echt een veel te laag bedrag. Daar ga ik niet minder door vliegen, en ik vlieg nu vrij veel.”

“De belastingverhoging op tickets is peanuts, die vind ik veel te laag.”

“Het klopt niet dat het goedkoper is om naar London te vliegen dan met de trein te gaan.”

Een zorg die wordt genoemd bij het voorstel voor een belasting op kerosine gaat met name over het verplaatsen van de CO₂-uitstoot, zoals blijkt uit onderstaande quote:

“Europese maatschappijen kunnen dan helemaal niet meer concurreren. Dus als de kerosinebelasting te hoog wordt en niet globaal wordt doorgevoerd, dan gaan al die maatschappijen in andere landen zitten.”

Genoemde suggesties

Een oplossing is dat de belasting op vliegtickets (veel) verder omhoog mag, waarbij de lusten en de lasten eerlijk moeten worden verdeeld onder degenen die veel vliegen en niet of weinig vliegen. Daarbij worden verschillende varianten van de belasting voorgesteld, zoals een *“kilometerbelasting waarbij er wordt belast naar verbruik”* of een *“belasting die in een percentage [van de afstand] wordt uitgedrukt.”*

Ook wordt voorgesteld dat mensen op andere manieren worden ontmoedigd te vliegen. Eén voorstel is een verplicht maximum, waarbij mensen bijvoorbeeld maximaal één tot twee vliegreizen per jaar mogen maken of een saldo krijgen aan vliegkilometers per jaar. Ook wordt gedacht dat het effectiever is om duurzame alternatieven, zoals de internationale trein, goedkoper te maken en het vliegen duurder te maken.

“Liever zie ik het treinstelsel meer gepromoot. Maak het meer duurzame alternatief aantrekkelijker door treinen goedkoop te maken en snelle verbindingen binnen Europa te realiseren. Ik denk ook aan interrailachtige abonnementen en in samenwerking met reisbureaus treinreizen aanbieden als goed alternatief voor vliegvakanties.”

“Dan zie ik liever dat het internationale treinverkeer wordt gestimuleerd. Dan heb je niet al die vervuilende korte vluchten met budget tickets.”

3.1.5 Algemene zorgen bij dit pakket

Ook zijn er een aantal algemene zorgen bij dit pakket, waarbij wordt gezegd dat er een aantal maatregelen ontbreken voor mobiliteit. Deze gaan over het openbaar vervoer. Geïnterviewden zien een grote kans om duurzaamheid te bevorderen door maatregelen die gebruik van het openbaar vervoer stimuleren.

“Het valt me op dat er niks staat over treinen. Hoe stimuleer je het gebruik van de trein? Denk aan ticketprijzen of een betere verbinding met het buitenland.”

“Op veel plekken is het OV geen alternatief vanwege slechte bereikbaarheid. Veel verbindingen zijn weggehaald en het OV is ook te duur geworden.”

Genoemde suggesties

Wanneer het doel is om mensen meer met het openbaar vervoer te laten reizen, moet treinreizen niet zo duur zijn als nu het geval is. Geïnterviewden zien graag dat de prijzen van het openbaar vervoer worden verlaagd, niet alleen in de daluren.

“Treinreizen moeten veel goedkoper worden. De trein is een van de mooiste vormen van transport. Vliegen is veel goedkoper en dan geef je als overheid een verkeerd signaal.”

“Het OV is hartstikke duur en het zou helpen om mensen uit de auto te krijgen door het goedkoper te maken. Als je vliegen en autorijden duurder maakt, kan het OV goedkoper gemaakt worden en daarmee wordt het aantrekkelijker.”

“Ik vind dat reizen per spoor goedkoper moet worden, ook al is het wat omslachtiger en tijdrovender. Dat vind ik geen probleem, maar met de auto is de reis nog altijd goedkoper. Ik adviseer de kortingskaart niet meer te beperken tot reizen buiten de spitsijd, zodat het aantrekkelijker wordt om de trein te pakken.”

Tenslotte wordt aangegeven dat er meer mag worden ingezet op het bieden van andere goede en duurzame alternatieven: het stimuleren van de fiets en het gebruik van deelauto's, of door de burger erop te wijzen minder reisbewegingen te maken.

“Ik juich het fietsen toe, en vind dat het in de maatregelen moet worden opgenomen. Verbindingen tussen steden voor fietsen moeten gemaakt worden, want met de elektrische fiets kom ik sneller in de volgende stad dan met de trein.”

3.2 Gebouwde omgeving

3.2.1 Doelen en maatregelen

Het doel is dat in 2050 de meer dan 7 miljoen woningen en andere gebouwen, zoals kantoren, winkels en ziekenhuizen in Nederland verduurzaamd en CO₂-neutraal zijn. Dat betekent dat ze evenveel warmte en elektriciteit verbruiken als wordt opgewekt. We gaan energie besparen en gebouwen en woningen isoleren. We gaan in stappen van het aardgas af en op andere manieren de gebouwen en woningen verwarmen. Hiervoor maken gemeenten per wijk een plan.

- Er komt een Nationaal Isolatieprogramma tot 2030 om huizen sneller te isoleren. Er wordt begonnen bij de slechtst geïsoleerde huizen. Gemeenten krijgen de mogelijkheid huishoudens hierbij extra te ondersteunen.
- Gemeenten gaan aan de slag met een aanpak waarin ze wijken aanwijzen die tot 2030 worden verduurzaamd en/of van het aardgas afgaan. Dit doen ze samen met de bewoners van de wijk.
- Per wijk wordt gekeken of meerdere huishoudens samen op een duurzaam warmtenet kunnen worden aangesloten. Deze maken bijvoorbeeld gebruik van aardwarmte of warmte uit de industrie. Een deel van de kosten wordt betaald door subsidie van de overheid.
- Het kopen van hybride warmtepompen – waardoor het gasgebruik van een huishouden veel lager wordt – wordt aangemoedigd. Door regels krijgen leveranciers de verantwoordelijkheid en verplichting om meer (hybride) warmtepompen te installeren. Huishoudens krijgen hier subsidie voor. Met een hybride warmtepomp kun je je woning deels verwarmen met (duurzame) elektriciteit.
- Verhuurders worden met regels aangespoord om huurwoningen met slechte isolatie te verduurzamen. Woningen met slechte isolatie mogen op termijn niet meer worden verhuurd.

Bij dit pakket zijn de geïnterviewden positief over het Nationale Isolatieprogramma en verhuurders die worden aangespoord om huurwoningen te verduurzamen.

“Ik vind de maatregelen hele goede oplossingen om te komen tot beter geïsoleerde woningen met een lager energieverbruik.”

“In de afgelopen jaren hebben verhuurders het te gemakkelijk gehad. Er mag meer in hun nek gehijgd worden.”

Hieronder beschrijven we eerst de zorgen en genoemde suggesties bij de specifieke maatregelen, gevolgd door de algemene zorgen over en genoemde suggesties voor het pakket als geheel.

3.2.2 *Isolatie van woningen*

3.2.2.1 *Zorgen over hoge kosten*

Er wordt genoemd dat isoleren een goede investering is, maar dat het voor veel mensen niet haalbaar is. Met name door de kosten die bij isoleren komen kijken, zijn er zorgen dat het voor een deel van de samenleving niet te betalen is. Het moet financieel aantrekkelijk zijn om te isoleren.

“Ik maak me zorgen over hoe ik dat moet betalen in de komende 8 jaar, als eigenaar van een woning in een appartementencomplex dat niet heel goed geïsoleerd is. Het is te veel voor een korte tijd en dan is er ook nog het reguliere onderhoud van de woning.”

Genoemde suggesties

Een genoemde oplossing voor de hoge kosten van isolatie is met name het bieden van financiële hulp, zoals subsidie. De overheid moet zorgen dat het isoleren van de woning de burger zo min mogelijk belast in geld, tijd en werk. Om woningisolatie betaalbaarder te maken voor iedereen wordt het voorstel gedaan om vanuit een collectief woningen te isoleren.

“Bedrijven gaan bij mensen die weinig hebben ook dingen isoleren. Vanuit een soort maatschappelijke verantwoordelijkheid, een collectief.”

3.2.2.2 *Zorgen over gevolgen*

Naast de zorgen over de kosten zijn er ook zorgen over de mogelijk negatieve gevolgen die het isoleren van woningen heeft. Deze zorgen gaan over het productieproces van isolatiemateriaal en de gevolgen voor de gezondheid van mens en natuur.

“Isolatiemaatregelen klinken goed. Maar het maakt wel uit met wat voor materiaal dat wordt gedaan. Hoe is dat materiaal gemaakt en wat levert de besparing op ten opzichte van het maakproces?”

“PUR en andere meuk die nu gebruikt wordt voor isolatie dat vervuילend is. Als je wil isoleren doe dat dan op een manier die de wereld niet verder schaadt. Bovendien is deze isolatie ongezond: het materiaal ademt niet en het is dus niet gezond voor de bewoners.”

Genoemde suggesties

Om de negatieve gevolgen van het productieproces van isolatiemateriaal en het isoleren van woningen te verminderen, zou het gemakkelijker moeten zijn om ecologische materialen te gebruiken en moeilijker om de materialen te gebruiken die momenteel voornamelijk voor isolatie worden toegepast en die mogelijk slecht zijn voor mens en natuur.

“De overheid moet meer subsidie geven op ecologische isolatie en bouwmaterialen en minder op PUR en dergelijke. Bijvoorbeeld voor hennepisolatie wordt er hennep gekweekt in Nederland en dat neemt CO₂ op, ook als het verwerkt wordt tot isolatiemateriaal, dus dat werkt mee. En dat geldt ook voor schapenwol, dat is een restproduct dat prima gebruikt kan worden voor het isoleren van woningen.”

3.2.3 De overstap naar aardgasvrij

3.2.3.1 Zorgen over hoge kosten

Ook bij de transitie naar aardgasvrij is de grootste zorg dat het mensen te veel gaat kosten. Velen denken niet dat het gaat lukken om binnen de gestelde termijn van het gas af te gaan, en de reden daarvoor zijn de hoge kosten.

“Van aardgas af gaan. Ik vraag me af wie dat moet betalen. Het zijn mooie maatregelen maar misschien een utopie. Mensen hebben al hoge lasten.”

Genoemde suggesties

Een voorwaarde die wordt genoemd is dat de overheid ervoor moet zorgen dat woningeigenaren en huurders niet méér hoeven te betalen dan ze nu doen.

3.2.3.2 Twijfels over effectiviteit

Naast de kosten zijn er ook twijfels over de effectiviteit van de maatregelen. Zo bestaan er nog vragen over het nut en de noodzaak van de transitie naar aardgasvrij.

“Nederland moet van het gas af maar veel andere landen gaan juist aan het gas. Leg dat duidelijk uit. Waarom is dat?”

3.2.3.3 Zorgen over gevolgen

Tenslotte is er ook een zorg over een gevolg die de keuze om van het aardgas af te gaan met zich meebrengt. Er wordt genoemd dat dat bewoners geen keuzevrijheid meer hebben tussen aanbieders.

“Er zijn hele wijken die van het gas af moeten en gedwongen worden bij één leverancier de elektriciteit af te nemen, ook niet ideaal. [...] Wijken die allemaal door een monopolist van energie worden voorzien, is flink vervelend voor de bewoners.”

3.2.4 Duurzaam warmtenet

3.2.4.1 Zorgen over hoge kosten

Ook bij de aansluiting op een duurzaam warmtenet is de voornaamste zorg dat het tot hoge kosten voor burgers leidt. Door eerdere eigen ervaringen of vernomen ervaringen van anderen met warmtenetten is het beeld ontstaan dat een aansluiting op een (stads)warmtenet erg duur is, en het is niet duidelijk waarom dit duur is.

“Ik heb stadswarmte gehad, maar dat was belachelijk duur, en waarom begreep ik niet.”

“Ik heb gehoord dat de prijs daarvan steeg, omdat het werd gekoppeld aan de prijsstijging van het aardgas. En die koppeling vind ik vreemd.”

3.2.5 Stimuleren van hybride warmtepomp

3.2.5.1 Zorgen over hoge kosten

De zorg wordt geuit dat een (hybride) warmtepomp voor veel doorsnee huishoudens niet te betalen is, ondanks dat ze er wel een zouden willen hebben. Velen kiezen er momenteel nog voor om een nieuwe CV ketel op gas te laten aansluiten, omdat een warmtepomp te duur is. Ook voor huurders is het waarschijnlijk dat de huurprijs omhoog gaat als de CV ketel wordt vervangen door een warmtepomp. Volgens geïnterviewden kijken mensen toch naar hun eigen portemonnee en als het teveel kost, wordt er voor de goedkopere optie gekozen.

“Ik woon in een oude woning en zo’n warmtepomp is drie keer zo duur in aanschaf als een CV ketel. Ik moet me in de schulden werken om nu minder gas te gebruiken.”

“In mijn huis zou een hybride pomp wel kunnen maar het is voor mij niet rendabel om daarin te investeren. Ik kijk dus daarin wat minder naar het milieu. Als het wel zou renderen, zou ik het zeker wel doen.”

3.2.5.2 Twijfels over effectiviteit

Er bestaan ook twijfels over de effectiviteit van een (hybride) warmtepomp. Geïnterviewden hebben slechte verhalen gehoord over warmtepompen: dat ze veel lawaai maken of niet naar behoren werken.

“Hybride warmtepompen werken niet. Ik hoor alleen maar over problemen als te weinig warmte, geen thermostaat waardoor de warmte stopt wanneer het apparaat zegt dat het een bepaalde temperatuur is die het in de praktijk dan niet is. Het is op de markt gezet zonder dat het goed werkt. Als een experimentele fase. Test dingen voordat je het uitgeeft.”

Ook roept de afhankelijkheid van elektriciteit als gevolg van het aardgasvrij maken van gebouwen en woningen twijfels op.

“Ik heb er geen goed gevoel bij als we straks allemaal afhankelijk zijn van elektriciteit. Dat netwerk lijkt me gevoelig. Stroom kan makkelijker uitvallen, stilgelegd of gehackt worden.”

3.2.6 Regels voor verhuurders

3.2.6.1 Twijfels over effectiviteit

Met betrekking tot de regels om verhuurders aan te sporen huurwoningen met slechte isolatie te verduurzamen bestaan onder geïnterviewden twijfels over de effectiviteit.

“Verhuurders denken alleen maar aan verdienen, en het maakt hen niets uit of hun huizen geïsoleerd worden, want alleen de huurders profiteren daarvan.”

Genoemde suggesties

Om verhuurders van woningen te stimuleren deze woningen te verduurzamen, zouden er volgens geïnterviewden aanvullende maatregelen moeten komen die isolatie voor verhuurders verplicht stellen. Daarnaast wordt genoemd dat regels alleen niet voldoende zijn om verhuurders te bewegen en dat er ook moet worden gekeken naar het financiële aspect.

“Verhuurders moeten verplicht worden bepaalde isolatienormen te realiseren, tot een basis niveau.”

“Of verhuurders met regels aansporen het beste idee is weet ik niet, daar komt ook een stuk financiële tegemoetkoming bij. Dat stimuleert altijd.”

3.2.7 Algemene zorgen bij dit pakket

3.2.7.1 Zorgen over hoge kosten

De grootste zorg bij de geïnterviewden zijn de hoge kosten van de maatregelen in de gebouwde omgeving. Ondanks dat er subsidies beschikbaar zijn, moet wonen niet nóg duurder worden. Ook niet als dat beter is voor het milieu en klimaat.

“Bij het lezen van de maatregelen denk ik alleen maar aan de extra kosten die het oplevert voor de burgers.”

“Als ik eerst een investering moet doen, en die later terug kan verdienen, dan hangt het van de hoogte van de investering af. Als ik er financieel voordeel mee kan behalen, doe ik mee. Maar als ik er geld op moet toeleggen, wordt het een ander verhaal.”

Genoemde suggesties

Om de kosten enigszins te kunnen behappen, wordt een gezamenlijke aanpak voorgesteld.

“Een gezamenlijke aanpak zoals bijvoorbeeld per wijk een warmtenet of een gezamenlijke hybride warmtepomp per groep huizen zou daarin kunnen helpen. Dan kunnen de kosten gezamenlijk gedragen worden en dan zou je sneller tot een investering kunnen komen.”

Het geven van subsidie moet volgens de geïnterviewden zorgen dat het nemen van de maatregelen voor iedereen haalbaar is. Om dat te bereiken worden voorstellen gedaan om subsidies eerlijker te verdelen. Door subsidies vooral toe te kennen aan degenen die het financieel het hardst nodig hebben, wordt subsidie eerlijker. Dat betekent dat wanneer men weinig te besteden heeft, men meer subsidie krijgt dan wanneer men meer te besteden heeft. Daarmee wordt het nemen van maatregelen betaalbaarder voor iedereen.

“Mensen met genoeg vermogen moeten dat gaan inzetten bij verduurzaming. Dus dan zouden zij bij subsidieaanvragen hun inkomen en vermogen moeten opgeven.”

“De overheid zou het zo makkelijk mogelijk moeten maken door niet te verlangen dat er subsidie wordt aangevraagd, maar gewoon een budget toe te kennen. Dus geen controle vooraf, maar achteraf. Hoewel ik begrijp dat fraude dan op de loer ligt. Men moet wel aantonen wat ze met het geld hebben gedaan.”

3.2.7.2 Twijfels over de noodzaak en effectiviteit

Ondanks dat wordt genoemd dat het goed is dat de maatregelen worden genomen, zijn er ook twijfels. Er bestaan nog vragen over het nut en de noodzaak van alle veranderingen die de maatregelen met zich meebrengen. Een aandachtspunt bij de maatregelen is dat ze ook echt wat moeten opleveren aan energiebesparing. Ook worden twijfels genoemd of de doelen haalbaar zijn door enkel de woningeigenaren en verhuurders via subsidies te laten verduurzamen.

“In de ‘bigger picture’, is het echt nodig? Ik denk dat er meer mensen zijn zoals ik. Waarom zou je iets veranderen wanneer het al prima is geregeld?”

Genoemde suggesties

Er worden door de geïnterviewden geen suggesties genoemd specifiek voor deze zorgen. Wel bestaan er onder de geïnterviewden verschillende ideeën over waar gestart moet worden met het nemen van de maatregelen. De één vindt dat kantoren, ziekenhuizen en bedrijven als eersten de maatregelen moeten nemen, omdat zij het meeste energie gebruiken, en dat dat binnen een aantal jaar een verplichting moet zijn. De ander geeft aan dat begonnen moet worden bij de woningcorporaties.

“Prioriteit moet liggen bij sociale huurwoningen om een eerlijke verdeling van de maatregelen te bevorderen. Na de sociale sector verder gaan. Laat de verenigingen zo min mogelijk kosten maken, dan komt het minder zwaar terug in de huurprijzen van de woningen.”

3.2.7.3 *Zorgen over gedoe en praktische obstakels*

Andere genoemde zorgen gaan over het gedoe en de praktische obstakels die bij de uitvoer van de maatregelen komen kijken. Er wordt genoemd dat er wijken zijn waarin niet iedereen de maatregelen zal begrijpen vanwege een taalachterstand of laag opleidingsniveau. Ook werkzaamheden in de buurt worden als zorg genoemd.

“Zorg dat er geen belastinggeld weggegooid wordt. Bij de aanleg van het glasvezelnet is de weg zo’n acht keer open geweest. Inefficiënt, veel overlast en het kostte veel meer geld dan nodig is.”

Daarnaast bestaat er nog veel onduidelijkheid, bijvoorbeeld door ontbrekende informatie of doordat het onbekend is waar men terecht kan met vragen. Geïnterviewden geven aan dat ze niet weten waar ze moeten beginnen bij het verduurzamen van hun huis.

“Er zijn heel veel aanbieders, maar ik mis overzicht. Wanneer is een aanbieder veilig?”

Tenslotte worden door de geïnterviewden zorgen geuit over subsidies en het aanvraagproces. Bij de verduurzaming van het huis blijken subsidieregels moeilijk en ingewikkeld en er wordt veel gevraagd van de zelfredzaamheid van burgers. Geïnterviewden merken op dat degenen die de subsidies het hardst nodig hebben, vaak ook lagere inkomens hebben en in slechtere huizen wonen. Voor hen is het te ingewikkeld om subsidie aan te vragen: de subsidieprocedure is moeilijk.

“Nu is er te veel tekst en voordat je daar doorheen bent en snapt wat ze bedoelen, is het erg lastig.”

“Ik ben hoog opgeleid en toch vond ik het al een ingewikkelde materie om in aanmerking hiervoor te komen. En lager opgeleiden met minder vaardigheden, hebben de subsidie veel harder nodig dan ik, maar zij snappen het aanvraagproces zeker niet.”

Een andere zorg die met betrekking tot subsidies wordt benoemd is dat de eigen bijdrage die naast de subsidie moet worden ingebracht, vaak nog te hoog is. Verder wordt het oneerlijk gevonden dat men geen aanspraak kan maken op subsidie wanneer men de verduurzaming van de woning zelf uitvoert, in plaats van laat uitvoeren.

“Je vist achter het net voor subsidies, omdat je geen factuur kunt overleggen. Als je handig bent, word je afgestraft dat je handig bent.”

Tenslotte is er onbegrip over het feit dat burgers minstens twee verduurzamingsmaatregelen dienen te nemen om aanspraak te maken op subsidie.

“Subsidies zijn een stimulans, maar voor verduurzaming van huizen moet je twee maatregelen nemen om in aanmerking te komen voor subsidie, en dat is voor veel mensen niet behapbaar.”

Genoemde suggesties

Om alle veranderingen als gevolg van de maatregelen voor alle burgers zo haalbaar mogelijk te maken, zou de overheid de burger moeten vragen waarmee de overheid kan helpen. Veranderingen haalbaar maken kan volgens geïnterviewden ook door meer subsidie en voorlichting te geven. De informatie moet simpeler en toegankelijk zijn voor de burger, bijvoorbeeld in de vorm van concreet advies. Door per gemeente adviseurs in te zetten om mensen lokaal te bereiken, kan de overheid burgers beter betrekken. Het blijkt voor velen namelijk lastig om de benodigde informatie te vinden.

“Ik kreeg van de gemeente een mail, dat ik €50 kreeg om het huis te isoleren, en tips wat we zouden kunnen doen. Dat vond ik geweldig.”

“Er is regelmatig voorlichting over het besparen van energie door middel van lampen, isolatiefolie, en zo. Dat is slim.”

“Betrek iedereen erbij en pas communicatie hierop aan. Anders worden mensen niet bereikt. Dus alle mensen gelijk informeren en behandelen. Benader de doelgroepen lokaal, nodig mensen persoonlijk uit. Zet tweetalige mensen in voor benadering in eigen taal.”

Verder wordt de suggestie gedaan om mensen te ontzorgen tijdens de werkzaamheden, zodat zij bijvoorbeeld niet in het lawaai hoeven zitten.

“Hulp geven is een goede maatregel om de isolatie aan te pakken. Het huis van mijn ouders wordt geïsoleerd, en er is voor hen een rusthuis waar ze overdag kunnen verblijven en hun eigen ding kunnen doen om niet in het lawaai te zitten.”

Wanneer het om subsidies gaat, worden er een aantal suggesties genoemd om de aanvraagprocedure gemakkelijker te maken, en het toekennen van subsidies eerlijker. Daarbij is het belangrijk dat het aanvraagproces duidelijker wordt en er meer begeleiding beschikbaar komt, zodat subsidie aanvragen voor iedereen haalbaar wordt. Om de aanvraagmogelijkheden beter toegankelijk te maken kan er bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van infographics; burgers worden via een website geïnformeerd over hoe het proces verloopt.

“In een oude woning waaraan veel moet gebeuren, moet het zo gemakkelijk mogelijk en zo duidelijk mogelijk gemaakt worden zonder dat er achter het net gevist wordt. Dus duidelijk maken: dit is wat ik krijg aan subsidie, dit is wat ik ermee kan en dit is wat het van mijzelf vraagt.”

“Ik vind dat mensen ontzorgd moeten worden door de overheid, het kan verder gaan dan alleen advies geven, door bijvoorbeeld samen een subsidie- of lening aanvraag in te vullen. Praktische begeleiding rondom een aanvraag is nodig, net zoals bij een aanvraag voor een uitkering, waar een loket is dat daadwerkelijk helpt. Dat kost dan wel geld maar het zou echt kunnen helpen.”

3.3 Elektriciteit

3.3.1 Doelen en maatregelen

Het doel is dat in 2030 ongeveer 70% van de elektriciteit uit zon en wind komt. Fossiele brandstoffen (zoals steenkolen, olie en aardgas) zullen steeds minder worden gebruikt. Het elektriciteitssysteem wordt afhankelijker van het weer omdat het niet altijd waait, of de zon niet altijd schijnt. Daarom worden mogelijkheden ontwikkeld om energie op te kunnen slaan.

- Vooral het aanleggen van zonnepanelen op daken wordt aangemoedigd. Zonneparken op land mogen alleen gebouwd worden als de grond ook nog een andere functie heeft, bijvoorbeeld voor landbouw of op grond van het Rijk.
- Er komen nieuwe landelijke normen voor de minimale afstand tussen windmolens op land en huizen. Gemeenten en ontwikkelaars krijgen hulp bij de (financiële) participatie van omwonenden.
- De kerncentrale in Borssele blijft ook na 2033 open. De bouw van twee nieuwe kerncentrales wordt voorbereid door onder andere te kijken welke marktpartijen dit willen bouwen, hoeveel het kost, en welke wetgeving nodig is.
- Er komt subsidie voor het ombouwen van gascentrales zodat deze CO₂-vrij worden.
- Er komt meer geld voor onderzoek naar duurzame technologieën.

De maatregelen in dit pakket worden wisselend ervaren door geïnterviewden: er zijn geïnterviewden die positief zijn en geïnterviewden die negatief zijn, en ook per persoon zijn er vaak meerdere perspectieven. Het doel om meer duurzame energie op te wekken wordt over het algemeen als positief, maar (te) ambitieus ervaren.

“Het is heel goed dat 70 procent van de energie in 2030 uit zon en wind moet komen. Fossiele brandstoffen moeten volledig verdwijnen. Dat is waarschijnlijk niet mogelijk, dus verminderen is al goed.”

Hieronder beschrijven we eerst de zorgen en genoemde suggesties bij de specifieke maatregelen, gevolgd door de algemene zorgen over en genoemde suggesties voor het pakket als geheel. Veel geïnterviewden hebben zorgen geuit over zonne- en windparken, daarom zijn hier aparte paragrafen aan gewijd.

3.3.2 Zonneparken op land en zonnepanelen op dak

3.3.2.1 Zorgen over gevolgen

Bij het plaatsen van zonneparken leven verschillende zorgen. Eén van de zorgen is of er door het plaatsen van zonneparken wel voldoende ruimte overblijft om woningen te bouwen en voor landbouw. Ook is een zorg wat zonneparken doen met de grondkwaliteit waar de zonnepanelen op liggen.

“Er is ook woningnood dus het is ook belangrijk dat er woningen komen en het land is klein.”

“Ik vraag me af wat de impact over tien jaar is van zonneparken die op landbouwgrond worden geplaatst. Maar ik ben geen expert.”

Genoemde suggesties

Om de zorgen over de gevolgen van zonneparken te adresseren zijn de volgende suggesties genoemd. Er moet aandacht zijn voor de plaatsing van zonneparken. Voor zonnepanelen bestaat de wens om deze op daken te plaatsen, waaronder overheidsgebouwen, op geluidschermen langs de snelweg en op ongebruikte grond. Ze zouden daarnaast op hoogte geplaatst kunnen worden zodat

schapen en koeien er onder door kunnen lopen. Om de plaatsing van zonnepanelen op daken mogelijk te maken, kan de overheid bedrijven stimuleren.

“Er moet een verplichting komen om op ieder dak zonnepanelen te plaatsen. En dan de grond gebruiken om graan op te verbouwen, zeker gezien de huidige problemen in Oekraïne.”

“Leg zonnepanelen op het ongebruikte land dat langs de snelweg ligt of op de middenberm van snelwegen.”

“Bij de bouw van een nieuwe doos in een industriepark moet bij de vergunning geëist worden dat er zonnepanelen op het dak gaan. Ze wekken dan meteen hun eigen energie op.”

“De zonnepanelen op boerenbedrijven of kantoren kunnen gefinancierd worden uit een budget van de overheid. Dat wordt dan een soort terugverdienmodel voor de overheid die tegen veel lagere rente kan lenen dan de particulieren. Zij betaalt het eerst en dan wordt het vanzelf via de energieleverancier - die weet wat het oplevert - terugverdiend. En dat terugverdienmodel blijft gebonden aan de plek, dus ook na verkoop.”

3.3.2.2 Twijfels over effectiviteit

Naast zorgen over de gevolgen van zonneparken zijn er ook zorgen over de effectiviteit. Een zorg is dat het net de elektriciteit vanuit zonnepanelen niet aankan. Als bijbehorende suggesties wordt het vernieuwen van het elektriciteitsnet genoemd.

“En dat het net overbelast raakt, waarover TenneT en Liander klagen, is een fout van de overheid.”

3.3.2.3 Zorgen over hoge kosten

Ook de hoge kosten zijn genoemde zorgen. Daarbij gaat het om de betaalbaarheid van zonnepanelen voor burgers en het onderhoud, en het verdwijnen van de subsidies op zonnepanelen.

“Is het onderhoud van panelen niet heel onderhoudsintensief en daarom ook duur om panelen te hebben?”

Genoemde suggesties

Genoemde suggesties voor de hoge kosten zijn subsidies of leningen, en kostenreductie door hergebruik van gasleidingen voor waterstof. Ook wordt genoemd dat de salderingsregeling behouden moet blijven. De kosten zouden verder betaald kunnen worden uit het belastingen van de industrie.

“De overheid moet subsidies geven omdat mensen anders het niet kunnen betalen om zonnepanelen op het dak te leggen.”

“Dat moet dan via een hogere belasting voor de industrie en die moet de pot vullen waaruit bijvoorbeeld de subsidie op zonnepanelen kan worden betaald.”

“Ik denk dat waterstof een positieve toevoeging is omdat bijvoorbeeld de gasleidingen daarvoor gebruikt kunnen worden en dat scheelt geld. De combinatie zonnepanelen en waterstof zou een hele goede toevoeging zijn.”

3.3.2.4 Oneerlijke verdeling van lusten en lasten

Er zijn aandachtspunten wat betreft de afschaffing van de salderingsregeling terwijl zonneparken wel mogen salderen. Daarnaast wordt genoemd dat er ook tussen burgers een oneerlijke verdeling is

omdat niet voor iedereen zonnepanelen betaalbaar zijn. Ook wordt juist genoemd dat mensen met hoge inkomens niet gestraft mogen worden.

“Qua elektriciteit, ik ben van het gas af, doe alles met zonnepanelen. Maar waarom wordt dan de salderingsregeling afgeschaft? En dat geldt dan weer niet voor de grote zonneparken. Zij mogen wel salderen en de burger niet, dat vind ik onbegrijpelijk.”

“De subsidie moet wel inkomensafhankelijk zijn. Voor Jan Modaal zijn de panelen niet te betalen.”

“Ik heb er moeite mee wanneer de hogere inkomens meer moeten betalen. Dat zijn mensen die bewuste keuzes hebben gemaakt, bewust studies hebben gedaan, en het zou voelen dat zij voor hun keuzes worden afgestraft. Dus het moet gelijk verdeeld worden over iedereen.”

Genoemde suggesties

Een genoemde oplossing voor meer eerlijkheid is om degene die de energie gebruikt, de kosten van de opwek te laten betalen.

“Om de maatregelen zo eerlijk mogelijk te laten zijn, vind ik dat degene die het gebruikt ook moet betalen. Dus degene die een doos neerzet, of de industrie, moet zorgen voor zonnepanelen of een groen dak. Niet zozeer de burger. Maar als er zonnepanelen geplaatst worden bij een particulier, dan moet hij betalen.”

3.3.3 Afstandsnormen voor windparken op land

3.3.3.1 Zorgen over gevolgen

Er zijn verschillende zorgen over de gevolgen van windparken. Eén van de zorgen gaat over de effecten die deze parken hebben voor de natuur, vogels en dieren in zee en voor het landschap. Geïnterviewden hebben zorgen over de effecten op de gezondheid van mensen en of er wel genoeg locaties zijn voor windparken waar mensen er geen last van hebben.

“Ik maak me zorgen om herrie, slagschaduw en het gevaar van afvliegende onderdelen.”

“Het westen van het land is meer bebouwd. Maar mensen in het noorden wil je ook niet met al die windmolens opscheppen.”

Genoemde suggesties

Om de zorgen over de gevolgen van windparken te adresseren zijn er verschillende suggesties genoemd. Een genoemde oplossing is de plaatsing van windparken op afstand van waar mensen wonen en niet in natuurgebieden, bijvoorbeeld op zee of op industrieterreinen. Maar ook dat windmolens niet alleen in dunbevolkte gebieden geplaatst moeten worden. Daarnaast wordt gepleit voor kleinere windmolens. Ook wordt het doen van onderzoek naar de gevolgen van windparken genoemd.

“Ik vind dat de windmolenparken wat eerlijker over het land verdeeld moeten worden, niet alleen in de dunbevolkte gebieden.”

“Er moet gekeken worden naar de efficiëntie van kleine windmolens, in plaats van steeds maar grotere en grotere molens. En er moet een goede kosten-batenanalyse komen.”

“Er moet meer onafhankelijk onderzoek komen naar de oplossingen voor de negatieve impact. Bijvoorbeeld naar de bolling en de hoek van de vleugels van de windmolen.”

Er worden nog meer suggesties genoemd: het beter informeren van burgers over de voor- en nadelen van windparken in het algemeen. Daarnaast wordt het visualiseren van hoe windmolens eruit komen te zien en laten ervaren hoeveel geluid ze maken genoemd, en het luisteren naar burgers als oplossing voor meer draagvlak. Tenslotte wordt gepleit voor andere vormen van energieopwekking in plaats van windenergie, zoals waterkracht.

“Ik zou het nadelig vinden als er windmolens bij mij in de buurt komen te staan. Maar als ik weet wat nu de opbrengst is, dan wordt het plaatje anders. De opbrengst van het zonnepark bij mij in de buurt werd opgegeven en er werd verteld waarvoor het gebruikt wordt. Toen werd het voor mij meteen een heel ander plaatje. Opbrengst kun je laten zien door een QR code op de molen te plaatsen, dan kan de burger zien wat die opwekt, en dat valt ook weer onder de openheid.”

“Om nadelige effecten te voorkomen moet er worden geluisterd naar de mensen over de nadelige gevolgen van de windmolens.”

“Een optie is ook een waterkrachtcentrale. Daar kun je rivieren gebruiken en die hebben we veel in Nederland, en dan zouden mensen daar minder last van hebben. Spreid de kansen en gebruik alle natuurelementen.”

3.3.3.2 Twijfels over de effectiviteit van de maatregel(en)

Naast zorgen over de gevolgen van windparken zijn er ook verschillende zorgen over de effectiviteit. Zo wordt gezegd dat windmolens slechts een deeloplossing zijn, omdat niet alle energie uit wind kan komen, of dat er juist door windparken te veel stroom wordt opgewekt, waardoor het elektriciteitsnet dat niet aankan. Daarnaast leeft de zorg of de kosten wel opwegen tegen de opbrengsten: levert de subsidie op windmolens wel voldoende energie op ten opzichte van de bouw- en materiaalkosten? Een andere zorg gaat over de werkelijke duurzaamheid van de technologie, gezien het productieproces.

“Ik betwijfel of dat de eindoplossing is omdat je gewoon niet alle benodigde energie uit de windmolens kunt halen. Windmolens kunnen een bijdrage leveren, maar ze zijn niet de hoofdoplossing.”

“De windmolens en panelen moeten ook worden geproduceerd. In hoeverre zijn de panelen en windmolens onder de streep nog duurzaam?”

3.3.4 Kerncentrales

3.3.4.1 Zorgen over gevolgen

Een zorg over de gevolgen van kerncentrales is of deze centrales wel veilig zijn. Mensen zijn bang dat er een calamiteit kan voorkomen waardoor mensen in de omgeving van een kerncentrale jodiumpillen moeten gaan slikken. Ook zijn er zorgen over de gevolgen voor buurlanden, aangezien kerncentrales aan de grens worden gezet. Daarnaast is een zorg of het kernafval wel goed kan worden opgeslagen en of dit niet riskant is en we niet te lang met het afval blijven zitten.

“Als de kerncentrales veilig genoeg zijn tja... Daar heb ik twijfels over want er waren natuurlijk de rampen in Japan en Tsjernobyl: was dat slecht onderhoud? Als er wat met Borssele gebeurt, dan bestaat heel Nederland niet meer. Maar als die goed is en veilig is dan vind ik het wel oké.”

“Ik heb liever niet dat een kerncentrale bij mij in de buurt wordt geplaatst, want als daar iets mis mee gaat heeft dat enorme impact op de gezondheid. Ook al is de kans daarop nihil. Maar een steenkoolcentrale is nog veel schadelijker voor de gezondheid.”

“Ik heb liever dat er een nieuwe wordt gebouwd, met moderne en veilige technologie, dan dat er een oude, die gevaarlijker is, open wordt gehouden.”

“Kerncentrales blijven open volgens het plan maar van mij mogen ze allemaal dicht omdat ze een grote vervuiler zijn en je over 100 jaar nog met het afval zit.”

Genoemde suggesties

Een suggestie die genoemd wordt om angst weg te nemen is een goede informatievoorziening. Ook wordt het gebruik van alternatieven voor energieopwekking genoemd zoals zonne- en windparken.

“Informatievoorziening zou die angst kunnen wegnemen. Bijvoorbeeld een informatiefilm waarin de voordelen en nadelen voorbij komen.”

“Ik zou één nieuwe kerncentrale willen om te overbruggen, en dan alle dakpannen vervangen door zonnepanelen. Zeker bij alle nieuwe huizen.”

3.3.4.2 Twijfels over effectiviteit

Naast zorgen over de gevolgen is er ook twijfel geuit over de effectiviteit van kerncentrales: de bouw van kerncentrales moet wel gekoppeld worden aan een goede netinfrastructuur voor de opgewekte elektriciteit.

“De bouw van kerncentrales moet ook gekoppeld worden aan een goede infrastructuur. Anders wordt er heel veel geld weggegooid.”

3.3.4.3 Zorgen over hoge kosten

Ook wordt de zorg geuit dat de kosten van kerncentrales erg hoog zijn.

“Het bouwen van kerncentrales is mega duur en dat geld kun je beter aan wat anders besteden.”

3.3.4.4 Oneerlijke verdeling van lusten en lasten

Wat betreft een oneerlijke verdeling van lusten en lasten wordt de zorg genoemd dat burgers minder profiteren dan bedrijven of de industrie, terwijl zij wel meer vervuilen dan burgers.

“Ik heb geen idee hoeveel energie een kerncentrale oplevert, maar als het alleen voor het bedrijfsleven of grote industrieën is, dan wil ik geen kerncentrale. De burger moet er wel van profiteren.”

3.3.5 Subsidie voor het ombouwen van gascentrales

3.3.5.1 Twijfels over effectiviteit

Er bestaan twijfels over de effectiviteit van het ombouwen van gascentrales. Er wordt genoemd dat deze omgebouwd zouden moeten worden naar waterstofcentrales. Ook wordt genoemd dat subsidie hiervoor niet nodig is en dat subsidies beter aan boeren zouden kunnen worden gegeven die het zwaar hebben door regelgeving.

“Je kunt je beter focussen op het ombouwen van de gascentrales naar waterstofcentrales.”

3.3.6 Onderzoek naar duurzame technologie

3.3.6.1 Zorgen over hoge kosten

Een zorg over het doen van onderzoek naar duurzame technologie zijn de kosten. De zorg wordt geuit dat meer geld naar nieuwe technologie een “gebed zonder einde is”. Hierbij is er ook een zorg dat de belastingen te hoog worden door de investering in duurzame technologie.

“Aan innovatie moeten we allemaal meebetalen maar momenteel gaan de kosten te hard omhoog.”

3.3.6.2 Twijfels over effectiviteit

Daarnaast wordt de zorg geuit dat er niet alleen onderzoek vereist is naar duurzame technologie maar ook naar de implementatie en de gevolgen van deze technologie.

“Mijn advies is dat er meer onderzoek komt. Nu gaat er veel aandacht, kennis en onderzoek naar de windmolens. Maar dat mag meer naar het eerlijker en haalbaarder maken voor de burger en het lange termijn effect bestuderen.”

3.3.7 Algemene zorgen bij dit pakket

3.3.7.1 Twijfels over de haalbaarheid

Over het algemeen zijn er twijfels over de haalbaarheid van de maatregelen: genoemd wordt dat er niet voldoende tijd is om de maatregelen voor elkaar te krijgen, en dat er niet voldoende mensen zijn die beschikken over de benodigde kennis. Ook wordt als aandachtspunt genoemd dat groene stroom wel uit Nederland moet komen en niet uit Scandinavië: het moet wel echte groene stroom zijn. Een aandachtspunt dat genoemd wordt is de afhankelijkheid van Rusland en de hoge energieprijzen die hierdoor ontstaan. Er zijn verder zorgen over dat beleid niet rechtvaardig tot stand gekomen is: burgers moeten inspraak krijgen bij alle maatregelen. Een ander aandachtspunt is het gebrek aan informatie over dit onderwerp bij burgers. Er is meer informatie nodig om een mening te vormen over de maatregelen.

“Ze zijn bezig om het net te vernieuwen, maar er is niet genoeg tijd en mensen met kennis hiervoor.”

“Het is belangrijk zelfvoorzienend te worden. Samenwerking met andere landen kan wel, maar kijk wat er nu gebeurt met Rusland.”

“De burgers moeten wel inspraak krijgen bij al deze maatregelen, vooral bij kerncentrales. De stem van de inwoner is doorslaggevend, als die geen kerncentrale wil, dan moet die er niet komen.”

Genoemde suggesties

Bij dit pakket worden een aantal suggesties genoemd die niet specifiek op een van de maatregelen gericht zijn. Genoemd wordt dat er geïnvesteerd moet worden in onderwijs en opleiding. Ook wordt het belang van het belonen van burgers genoemd in combinatie met informeren. Tenslotte wordt geuit dat het belangrijk is om als overheid burgers te blijven informeren en open te zijn over de gevolgen van maatregelen.

“Begin op scholen. De jeugd heeft de toekomst. Kijk 20 tot 30 jaar vooruit. Dan groeit een hele generatie op met kennis [over de energietransitie].”

“Beloon burgers in financiële tegemoetkomingen voor wat ze doen. De energiebelasting kan daar een instrument voor zijn: laat mensen met zonnepanelen minder energiebelasting betalen. En zorg ervoor dat burgers beter weten wat er mogelijk is voor subsidies. Dus belonen en informeren.”

“De overheid moet eerlijk zijn. Zoals eerlijk en helder communiceren over wat het oplevert, dat je geen stroom kunt teruggeven aan het net, wat een kerncentrale doet en wat windmolens en zonnepanelen wel en niet doen.”

3.3.7.2 Zorgen over hoge kosten

Geïnterviewden hebben zorgen over de betaalbaarheid van de energierekening wanneer we zonne- en windenergie gaan gebruiken. Ook maken ze zich zorgen over de betaalbaarheid voor anderen. De zorg wordt geuit dat mensen de verwarming uit moeten draaien omdat ze de kosten niet kunnen betalen.

“Veel maatregelen zijn geoorloofd omdat klimaatverandering moet worden tegengegaan maar het moet de mensen niet te veel treffen in de portemonnee.”

“Persoonlijk heeft de gasprijs me nu geraakt: ik ben geschrokken dat ik de dubbele prijs moeten betalen. Er is uitgerekend dat er door wat er in Rusland gebeurt iedere Nederlander nu €1200 per jaar meer kwijt is. Ik wil dat een ruim percentage (20-30%) standaard naar duurzame technologie gaat want dat is de toekomst.”

“Als je ziet wat ik betaal aan belastingen en regels, dan ben ik drie keer zo duur uit als wat ik gebruik.”

Genoemde suggesties

Suggesties die genoemd worden voor de hoge kosten zijn teruggaan naar energie als nutsvoorziening van de overheid. Daarnaast wordt het opslaan van energie middels een thuisbatterij als oplossing genoemd.

“Ik had liever gezien dat nutsvoorzieningen één overheidsdienst waren gebleven in plaats van waren geprivatiseerd. Dan zou het beter zijn geregeld.”

“Het lijkt me een goed idee dat mensen thuisbatterijen krijgen om de opgewekte energie op te slaan, zodat ze die in de winter kunnen gebruiken.”

3.4 Industrie

3.4.1 Doelen en maatregelen

De industrie produceert materialen en artikelen die we dagelijks gebruiken zoals staal, plastic en kunstmest. Het doel is dat in 2050 de industrie vooral grondstoffen hergebruikt en vrijwel geen CO₂ meer uitstoot.

- De CO₂-heffing voor de industrie wordt strenger en er komt een minimale prijs voor CO₂. Dat betekent dat de overheid het uitstoten van CO₂ duurder maakt.
- Er worden afspraken gemaakt met de 10-20 grootste uitstoters om te verduurzamen. Om die verduurzaming mogelijk te maken zorgt de overheid voor nieuwe pijpleidingen voor waterstof, warmte of CO₂ en het elektriciteitsnetwerk.
- Bedrijven krijgen meer mogelijkheden om CO₂ welke ze nog wel uitstoten af te vangen en op te slaan (dat heet CCS), bijvoorbeeld in de grond onder de Noordzee.
- Er komt subsidie voor het op grotere schaal inzetten van manieren om duurzame energie op te slaan (zoals waterstof).
- Er wordt extra geïnvesteerd in onderzoek naar en innovatie van klimaatneutrale technologieën.

De geïnterviewden zijn positief over het doel en dat er maatregelen worden genomen voor verduurzaming bij de industrie. Sommige geïnterviewden geven aan dat zij het lastig vinden om de gevolgen van deze maatregelen in te schatten.

“De industrie wordt aangepakt. Dat klinkt me alleen maar goed in de oren. Al weet ik niet wat dat voor nadelige gevolgen heeft.”

“Het lijkt me positief. De kosten zijn voor de bedrijven. Ze konden het verwachten en zich erop voorbereiden.”

“Het is goed om de aandacht voor de industrie op de agenda te zetten, want dat was er duidelijk niet in de afgelopen jaren.”

Hieronder beschrijven we eerst de zorgen en genoemde suggesties bij de specifieke maatregelen, gevolgd door de algemene zorgen over en genoemde suggesties voor het pakket als geheel.

3.4.2 CO₂-heffing voor de industrie

3.4.2.1 Twijfels over effectiviteit

Er zijn zorgen of de CO₂-heffing in de industrie wel effectief is. Zo wordt de zorg genoemd dat het systeem de effectieve uitstoot niet verandert doordat het systeem niet waterdicht is. Daarnaast zijn er zorgen of de opbrengst van deze heffing op de juiste plekken terecht komt.

“Ik betwijfel of de grote bedrijven wel eerlijk zijn, ze vinden altijd wel manieren om niet te hoeven betalen.”

“Ik vraag me af of het geld naar de juiste plekken gaat. Er zijn bijv. overal tekorten, bij leraren en politie, die dan weer staken om meer geld te krijgen.”

3.4.2.2 Zorgen over de gevolgen

Er bestaan bij de geïnterviewden zorgen dat de industrie uit Nederland naar het buitenland verhuist om zich aan de CO₂-heffing te onttrekken, waardoor de werkgelegenheid verdwijnt of er onder aan de streep geen CO₂ gereduceerd wordt. Ook wordt de zorg geuit dat bedrijven in financiële moeilijkheden worden gebracht.

“De CO₂-heffing zorgt wellicht voor een verhuizing van bedrijven naar het buitenland. Dat is een eenvoudige maatregel maar ik voorzie vertrekkende bedrijven met nadelige gevolgen voor de arbeidsmarkt. De markt stopt niet bij de grens.”

“Dan gaan al die bedrijven in andere landen zitten, zoals Albanië of India. Als je kijkt naar India: daar heeft iedereen lak aan milieumaatregelen. Dan los je niets op.”

“De CO₂-heffing zou bedrijven die het niet kunnen opbrengen om op die schaal te verduurzamen, in het nauw kunnen brengen wat betreft de kosten. Het risico bestaat dan dat bedrijven dat niet overleven.”

3.4.2.3 Oneerlijke verdeling van lusten en lasten

Een zorg die genoemd wordt is dat de CO₂-heffing ervoor zal zorgen dat de kosten indirect bij de burger terecht komen.

“Ik lees iets over heffingen die bedrijven krijgen. Komt dat ook weer bij belastingbetaler terecht?”

“Toeslag voor bedrijven op CO₂ maakt het alleen maar duurder, omdat de kostprijs gelijk blijft en het productieproces blijft hetzelfde. Alleen de consument is dan de dupe. Per schakel stapelen de kosten zich alleen maar op en alle kosten worden gestapeld doorberekend.”

Genoemde suggesties

Een suggestie die hierbij genoemd wordt is dat bedrijven echt zelf gaan betalen en daar zelf de gevolgen van ervaren.

“Laat de grote industrie betalen. Shell vervuult bijvoorbeeld al heel lang in Nederland, die moeten het betalen. Dan krijgen de directeuren maar minder salaris of maak je maar minder winst.”

3.4.3 *Afspraken met de grootste uitstoters om te verduurzamen*

3.4.3.1 *Twijfels over effectiviteit*

Er zijn twijfels over de effectiviteit van deze maatregel: genoemd wordt dat het lastig zal zijn de afspraken te handhaven.

“Ik hoop dat ze de maatregelen zo simpel maken, dat het handhaafbaar blijft.”

3.4.3.2 *Oneerlijke verdeling lusten en lasten*

Naast zorgen over een oneerlijke verdeling van lusten en lasten genoemd bij de CO₂-heffing wordt deze zorg ook geuit bij het verduurzamen van de industrie. Doordat de grootste uitstoters gaan verduurzamen, leeft de zorg dat producten duurder worden waardoor de lasten toch bij de burger komen te liggen.

“Wanneer door verminderen van de uitstoot de producten duurder worden, betaalt de burger toch weer voor de maatregelen.”

3.4.4 *CO₂ afvangen en opslaan*

3.4.4.1 *Twijfels over effectiviteit*

Een zorg bij deze maatregel is dat het niet controleerbaar is of de CO₂ wel daadwerkelijk wordt afgevangen. Ook wordt de zorg genoemd dat deze maatregel uiteindelijk niet blijkt te werken. Een andere zorg is dat een lange termijn plan ontbreekt voor de opgeslagen CO₂.

“En hoe gaan de grote bedrijven de CO₂ afvangen? En is dat wel controleerbaar? Hoe eerlijk houden ze op dat punt de boekhouding bij?”

“Het moet een laatste redmiddel zijn, maar geen doel op zich. Doemscenario's als problemen door de opslag sluit ik niet uit.”

“Het afvangen en opslaan van CO₂ is een slechte oplossing, omdat het opslaan geen lange termijn strategie is. Uiteindelijk is er dan overal CO₂ opgeslagen.”

3.4.4.2 *Zorgen over gevolgen*

Een andere zorg gaat over de gevolgen van CO₂-opslag voor de natuur. Er zijn zorgen over of deze gevolgen wel goed zijn onderzocht. Ook zijn er zorgen over de veiligheid van CO₂-opslag.

“CO₂ afvangen en in de zee dumpen lijkt me niet milieuvriendelijk. Ik vraag me af of het schadelijk is. Of het zeeleven eronder kan gaan lijden als het uit de grond weer naar boven komt. Het lijkt me een enorm proces

dat niet zo eenvoudig is en risico's kent. Er zijn toch wel andere manieren? Ik ben bang dat het over jaren toch problemen zal geven. Dat er afval of chemisch afval boven komt drijven."

"Ik zie een groot probleem opkomen in de komende 50 jaar met het opvangen en opslaan van CO₂ onder de Noordzee. Er is nog niet veel over bekend volgens mij, en dat betekent dat er veel voor- en nadelen zijn. Ik ben er huiverig voor."

"In het verleden zijn er te veel dingen gedaan waarvan we dachten dat het veilig was maar die niet veilig bleken te zijn. De gasboringen in Groningen bijvoorbeeld."

Genoemde suggesties

Een genoemde oplossing is dat de overheid beter uitleg geeft aan burgers over deze maatregel. Daarnaast wordt genoemd dat er meer onderzoek nodig is naar de langdurige gevolgen en naar andere mogelijkheden om CO₂ te benutten als grondstof.

"Meer informatie en technische uitleg zou belangrijk zijn en helpen. [...] De overheid moet hier meer informatie over geven."

"Er moet uitermate goed onderzoek gedaan worden naar de veiligheid, misschien komen daar ook wel kleine aardbevingen! Het moet een onafhankelijk onderzoek zijn, niet een door de overheid, want dan komt er misschien belangenverstrengeling."

"Er zou onderzoek moeten komen of er geen goede dingen gedaan kunnen worden met CO₂, zoals grondstof voor nieuwe producten, of misschien wel brandstof maken van CO₂. Het gas raakt een keer op dus er moeten andere bronnen gezocht worden."

3.4.5 *Subsidie om op grotere schaal energie op te slaan*

3.4.5.1 *Zorgen over gevolgen*

Bij deze maatregel wordt de zorg genoemd dat de subsidies op de verkeerde plek terecht komen. Ook wordt de behoefte geuit aan meer informatie over de gevolgen van het op grotere schaal opslaan van energie.

"Ik vrees dat bedrijven met slimme plannen de subsidie weer weten weg te sluisen en dat het geld op de verkeerde plek terecht komt."

"Subsidies om grotere hoeveelheden duurzame energie op te slaan roept bij mij vragen op: "Hoe zit dat? Wat zijn daar de gevolgen van? Gaat dat ten koste van de natuur omdat er een tank komt te staan? Laat dan maar."

3.4.6 *Onderzoek naar innovatie van klimaatneutrale technologieën*

3.4.6.1 *Twijfels over effectiviteit*

De enige zorg die genoemd wordt bij het doen van onderzoek is dat het op de korte termijn niet veel oplevert.

3.4.7 *Algemene zorgen bij dit pakket*

Bij dit pakket aan maatregelen worden ook een aantal algemene zorgen genoemd die voor het hele pakket van industrie gelden. Ook de suggesties die genoemd worden gaan vaak over de industrie in het algemeen.

3.4.7.1 Gebrek aan effectieve maatregelen

Een zorg die in het algemeen bij dit pakket worden geuit is het gebrek aan maatregelen die echt het verschil gaan maken. Ook wordt de zorg genoemd dat er te weinig handhaving is, en doordat de industrie naar het buitenland verhuist, maatregelen een averechts effect kunnen hebben. Hierbij wordt genoemd dat het van belang is dat het buitenland ook meedoet. Ook wordt de zorg genoemd dat de kwaliteit van producten slechter wordt maar dat mensen toch wel zullen blijven kopen omdat bedrijven hen daartoe verleiden.

“Bij de grote bedrijven komt het regelmatig voor dat ze de milieuverordeningen overtreden en dan wordt er niet gehandhaafd, terwijl de burger bij een verkeersovertreding meteen een boete krijgt. Er wordt gemeten met twee maten.”

“Het is niet fair als je hier strenge eisen gaat stellen zoals bij het ontmantelen van schepen, dat hier vroeger werd gedaan. Dat is nu verplaatst naar andere landen, dus dan is daar nu de vervuiling. Maar het is een globaal probleem: als India te veel troep uitstoot, dan heeft dat ook invloed uiteindelijk op Nederland, het stopt niet bij de landsgrens. We moeten zoeken naar echte oplossingen en niet naar symboolpolitiek. Bijvoorbeeld als Tata Steel uit Nederland verdwijnt, gaat het naar Polen of buiten de EU. Het probleem wordt dan verplaatst en daar moet je voor oppassen.”

“De grootste vervuiler moet juist betalen. Je zou ze moeten verplichten het wel te doen maar ze er geen geld voor geven. Dat moet ook gelden voor het buitenland. Dus dat bedrijven niet kunnen verplaatsen naar het buitenland om geld uit te sparen.”

“Bij de maatregelen moeten ze het bij de kern aanpakken: er wordt zoveel geproduceerd en de kwaliteit wordt steeds slechter, zodat er steeds meer geproduceerd moet worden. Als het duurerd wordt zullen mensen klagen, maar ze blijven kopen.”

“Er wordt te veel geproduceerd met een te korte levensduur, maar mensen worden ook verleid om steeds weer iets nieuws te kopen. Elk half jaar komt er weer een nieuwe telefoon uit. Dat soort bedrijven mogen wel aangepakt worden. Er wordt nu alleen aangestuurd om zoveel mogelijk geld te verdienen door bedrijven.”

Genoemde suggesties

Er wordt verwacht dat de industrie en bedrijven harder aangepakt zullen moeten worden om echt verandering af te dwingen. Ook wordt genoemd dat er goed gehandhaafd moet worden, net als bij burgers gedaan wordt als zij een overtreding begaan. Daarnaast wordt genoemd dat een financiële prikkel zeker nodig zal zijn om vervuiling tegen te gaan, omdat financiën de grootste drijfveer zijn voor mensen en bedrijven. Ook wordt genoemd dat de industrie betere producten moet gaan produceren met een langere levensduur en dat de overheid daar op zou moeten sturen. Tenslotte wordt genoemd dat de overheid goed moet overleggen met bedrijven en industrie, en ook andere groepen (zoals onderzoeksinstellingen) moet laten meedenken.

“Handhaving is heel belangrijk. Ik vind dat er best wel veel boven water komt, maar het moet meer zijn. Er moet genoeg mankracht zijn om dat te doen. Er is te veel bezuinigd op de inspecties. En als de grote bedrijven een maas in de wet vinden, gaan ze erdoor heen. Dus maatregelen nemen is ok, maar als er geen handhaving is, is het effect per saldo negatief. Er moeten consequenties zijn.”

“Je moet een systeem bedenken waarin je niet allerlei mazen creëert waardoor grote bedrijven daarvan gebruik kunnen maken. Een vergelijking met de vennootschapsbelasting. Grote bedrijven vinden sluiptwegen of maken afspraken met de Belastingdienst waardoor ze vrijwel geen vennootschapsbelasting

betalen. Shell maakt nu vanwege de hoge energieprijzen winst maar ze betalen zowat nul vennootschapsbelasting omdat ze slimme juristen in dienst hebben.”

“De industrie moet duurzaam producten produceren die een langere levensduur hebben. [...] De overheid kan bedrijven stimuleren alleen nog producten te ontwikkelen die echt een stap verder en beter zijn in plaats van alleen een kleine extra eigenschap.”

“De overheid moet goed contact houden met de industrie en alles in gezamenlijk overleg te doen. Houd het betaalbaar voor bedrijven zodat ze niet uit Nederland weggaan.”

“Als overheid moet je samenwerken met de bedrijven en met voorstellen komen. Tref goede maatregelen waar de industrie wel mee akkoord gaat en los het samen op. Het is ook goed dat de overheid groepen laat meedenken met dit proces. Zoals TNO, studenten en zo.”

3.4.7.2 Oneerlijke verdeling van lusten en lasten

Er worden verschillende visies gegeven op het eerlijk verdelen van de lusten lasten. Over het algemeen wordt het als eerlijk ervaren wanneer bedrijven (inclusief de industrie) de rekening uit eigen zak betalen. Daarnaast wordt genoemd dat ook iets minder grote bedrijven een bijdrage moeten leveren en niet alleen de allergrootste bedrijven: ze moeten betalen naar rato. Ook wordt de zorg geuit dat de industrie het juist zwaarder heeft dan andere partijen, en dat de maatregelen niet ver moeten gaan, want dat roept weerstand op bij bedrijven. Tenslotte wordt ook de burger genoemd als partij die kan bijdragen.

“Ik vind dat de grote vervuilers moeten betalen. Tata Steel en dergelijke bedrijven. Zij moeten het meeste geld bijdragen en maatregelen nemen. Daarna eventueel de burgers.”

“Ik vind het niet terecht als de overheid als enige betaalt voor verduurzaming. Want dan betalen de burgers het uiteindelijk via de belastingen. De bedrijven moet zelf ook betalen. Iedereen is verantwoordelijk en moet een steentje bijdragen, naar rato.”

“Bij het lezen van de doelen en maatregelen krijg ik de indruk dat sommige bedrijven mega hard worden aangepakt. Bijvoorbeeld Tata Steel en Schiphol. Ik vind dat we niet alleen naar de grote spelers moeten kijken, maar ook de laag kleinere bedrijven daaronder die samen misschien wel veel meer vervuilen.”

“Ik vind het te zwart-wit om te zeggen dat je volledig van iets af moet, dus dat een bedrijf volledig klimaatneutraal moet worden. Dan gaat een bedrijf volgens mij vol in de ankers.”

Genoemde suggesties

Een genoemde oplossing is om te kijken naar mogelijkheden waarbij de industrie niet naar het buitenland verhuist of moet sluiten, bijvoorbeeld een streven naar een procentuele vermindering en niet naar volledige klimaatneutraliteit.

“Mik nu zoveel mogelijk op een procentuele vermindering. Dan komen beide partijen nader tot elkaar en sla je een goede slag voor het klimaat.”

“Je kunt beter werken aan een oplossing waardoor ze kunnen blijven doorbestaan en voldoen aan de normen. In plaats van de normen zo streng maken dat ze geen keus hebben om te verhuizen. Werk met een wortel en stok: belonen voor goed gedrag en oplossingen om de uitstoot te verminderen.”

3.4.7.3 *Beleid is niet rechtvaardig tot stand gekomen*

Verder zijn er zorgen geuit dat het beleid in dit pakket niet rechtvaardig tot stand is gekomen, omdat de industrie haar belangen behartigt bij de politiek.

“Er is blijikbaar te veel politiek belang bij het [onvoldoende] handhaven, en daar stoor ik me aan.”

“Ik vind dat de industrie te veel wordt bevoorrecht door de politiek, waarschijnlijk omdat deze veel lobbymogelijkheden heeft.”

3.4.7.4 *Gebrek aan informatie*

Een aandachtspunt dat wordt genoemd is de behoefte aan informatie over de beleidsmaatregelen.

“De maatregelen roepen vooral vraagtekens op omdat ik er niet veel verstand van heb. Zo zegt het opslaan van CO₂ me niks. Wat voor gevolgen heeft dat?”

Genoemde suggesties

Een genoemde suggestie hierbij is om burgers beter te informeren over de maatregelen en hen bij deze onderwerpen te betrekken. Ook wordt genoemd dat de overheid transparant moet zijn en resultaten van onderzoek openbaar moet maken. De overheid moet ook eerlijk zijn over de dingen die zij nog niet weten.

3.5 Landbouw en landgebruik

3.5.1 *Doelen en maatregelen*

Het doel is dat in 2030 de land- en tuinbouw minder CO₂ uitstoten. De overheid wil meer bomen planten op bijvoorbeeld voorheen landbouwgrond. Bomen halen CO₂ uit de lucht. De kwaliteit van water en bodem moet worden verbeterd. De overheid helpt boeren en tuinders onder andere met financiële regelingen om energie te besparen en duurzame energie in de glastuinbouw te gebruiken.

- In de glastuinbouw wordt de vrijstelling van de belasting op aardgas beperkt of gestopt.
- Om de problemen met stikstof aan te pakken worden er maatregelen bedacht die ook zorgen voor minder uitstoot van broeikasgassen. Waarschijnlijk wordt dat een combinatie van maatregelen, zoals:
 - De veestapel in Nederland verkleinen (minder dieren).
 - Subsidie voor het vernieuwen van stallen om de uitstoot te beperken.
 - Subsidie voor ander veevoer om de uitstoot te beperken.
 - Veengrondgebieden natter maken om het rotten van veen tegen te gaan. Rottend veen zorgt voor uitstoot van broeikasgassen.
 - Extra grond voor natuur, met meer bomen en bossen.

De geïnterviewden zijn bij dit pakket te spreken over extra grond voor de natuur door het planten van meer bomen en het verkleinen van de veestapel.

“Meer bomen planten is altijd goed, er worden vaak bomen onnodig gekapt.”

“Er is veel te veel vee in Nederland.”

Hieronder beschrijven we eerst de zorgen en genoemde suggesties bij de specifieke maatregelen, gevolgd door de algemene zorgen over en genoemde suggesties voor het pakket als geheel.

3.5.2 Vrijstelling belasting aardgas glastuinbouw

3.5.2.1 Zorgen over de gevolgen

De enige zorg die bij de vrijstelling van de belasting op aardgas in de glastuinbouw wordt genoemd gaat over de gevolgen van de maatregel. Er zijn zorgen dat bedrijven in de (financiële) problemen komen.

“Nederland is een van de grootste exporteurs van landbouwproducten in Europa. Ik vraag me af of het verdienmodel in Nederland nog houdbaar is als de vrijstelling van aardgas wordt beperkt of gestopt.”

“Ik vraag me af of de bedrijven er dan niet op achteruit gaan of kapot gaan. Wat is het alternatief? Wat komt ervoor in de plaats?”

3.5.3 Verkleinen veestapel

3.5.3.1 Twijfels over effectiviteit

Er wordt niet verwacht dat een kleinere veestapel in Nederland ertoe leidt dat mensen minder vlees gaan eten, zonder dat zij eerst bewust worden gemaakt van de negatieve gevolgen van vlees eten. Er zijn zorgen dat de vleesproductie naar het buitenland verplaatst als gevolg van het verkleinen van de veestapel, waardoor we in Nederland vlees gaan importeren en er niet minder CO₂ wordt uitgestoten.

“Wanneer je minder vlees produceert maar de consument niet bewust maakt dan daalt de vraag naar vlees niet. Het zou zonde zijn om dan vlees te gaan importeren.”

“Mensen die vlees willen eten doen dat toch. Er zou daar een ander type maatregel voor moeten komen.”

Genoemde suggesties

Om de effectiviteit te vergroten, wordt voorgesteld om meer te stimuleren dat er kleinschalige bedrijven zijn.

“We moeten toewerken naar kleinschaliger bedrijven en als gevolg daarvan wordt de veestapel vanzelf kleiner.”

“Ik weet dat er veel vlees wordt geëxporteerd, maar dat vind ik voor een land als Nederland niet noodzakelijk. Ik vind het belangrijkste dat Nederland zelfvoorzienend is, ook omdat we niet de massa en de grootte hebben om veel te exporteren.”

Daarnaast mag ook het stimuleren van minder vlees eten aangescherpt worden. Daarbij zou tegelijkertijd meer moeten worden ingezet op het stimuleren van vegetarisch eten door dit goedkoper te maken dan het eten van vlees.

“Bewustwording bewerkstelligen zou een kwestie zijn van een landelijke bewustwordingscampagne. Het houdt ook verband met overgewicht.”

“Het verkleinen van de veestapel moet gekoppeld worden aan het aantrekkelijker maken van vegetarisch eten. Daar zou ik zelf ook geld voor over hebben. Maak de vleesvervangers goedkoper dan vlees, dat zou erg helpen. Maar pas bij het duurder maken van Nederlands vlees op dat goedkoop buitenlands vlees deze plek niet overneemt.”

3.5.3.2 Zorgen over gevolgen

Naast twijfels over de effectiviteit zijn er ook twijfels over de gevolgen van de maatregel. Zo wordt de zorg genoemd dat met het verkleinen van de veestapel ervoor zorgt dat er niet voldoende vlees is voor de Nederlanders. Daarnaast wordt de zorg genoemd dat vlees duurder wordt.

“Als je de veestapel wilt verkleinen moet iedereen vegetariër worden. Dat gaat niet gebeuren. Ik weet niet of we nu overproductie hebben, maar er moet voldoende zijn voor mensen in Nederland.”

“Vlees zal duurder worden en de burger zal ook op andere manieren voor de kosten moeten opdraaien.”

Genoemde suggesties

Suggesties die worden genoemd om de twijfels over de gevolgen van de maatregel te verminderen of weg te nemen, zijn een andere framing van de maatregel, inzet op meer innovatie, het beter en goedkoper maken van vleesvervangers en biologische producten, en een belasting op vlees of dierlijke producten.

“Als aangegeven wordt hoe ze toch rendabel kunnen zijn met minder dieren, is het een hele andere boodschap dan zoals het er nu staat. Want dat roept weerstand op.”

“Er moet ook een open blik zijn voor innovaties die helpen dat de koeien minder uitstoten, en dat er niet alleen op verkleining van de veestapel wordt ingezet.”

“Ze moeten meer geld steken in het ontwikkelen van goede en betaalbare vleesvervangers, die goed te eten zijn en niet ontegenwoordig duur zijn. Ze zijn duurder dan vlees.”

“Biologische producten moeten veel goedkoper worden, en dat geldt ook voor de vleesvervangers, die veel te duur zijn voor het gemiddelde huishouden. Groenten en fruit moeten sowieso veel goedkoper worden in verhouding tot bewerkte producten.”

“Het levert natuurlijk wat op om de belasting op vlees of dierlijke producten te verhogen en dan worden plantaardige producten relatief goedkoper.”

3.5.4 Subsidies voor stallen en veevoer

3.5.4.1 Twijfels over effectiviteit

Er wordt genoemd dat boeren financieel ondersteund moeten worden door de gevolgen van de voorgestelde maatregelen, maar ook de omgekeerde zorg, dat zij al veel subsidies krijgen, wordt genoemd.

“Ik twijfel of de boeren de subsidies wel nodig hebben, ze krijgen al veel.”

3.5.5 Vernatten veengrondgebieden

Wat betreft het vernatten van veengrondgebieden zijn geen zorgen benoemd of suggesties gegeven. Meerdere geïnterviewden gaven aan onvoldoende kennis te hebben over deze maatregel.

3.5.6 Meer grond voor natuur

3.5.6.1 Twijfels over effectiviteit

Meer grond voor natuur en het planten van bomen wordt positief ervaren. Tegelijkertijd is er ook een zorg over de effectiviteit van de maatregel, namelijk dat effecten teniet worden gedaan omdat er ook bomen gekapt worden voor biobrandstof.

“Het is tegenstrijdig dat er meer bomen worden geplant terwijl tegelijk ook meer bomen voor biobrandstof worden gekapt.”

Genoemde suggesties

Een suggestie die bij deze maatregel wordt gedaan is om gemeenten verantwoordelijk te maken voor het planten van meer bomen.

“De overheid moet druk op gemeenten zetten om meer bomen te planten. Wanneer je een nieuwe wijk aanlegt moet je in het plan al rekening houden met voldoende bomen.”

3.5.6.2 Zorgen over de gevolgen

Ook zijn er zorgen over de gevolgen van de maatregel. Zo wordt benoemd dat de extra ruimte voor groen geen ruimte overlaat voor ruimte voor nieuwe woningen, terwijl die hard nodig zijn. Ook wordt de zorg geuit dat de bomen die aangeplant worden, zorgen voor genenverarming in de natuur.

“Bepaald groen moet wel plaats maken voor woningen waar een schrijnend tekort aan is. Maar dat moet dan wel weer gecompenseerd worden. Parken moeten er wel zijn. Kinderen moeten wel omgeven zijn door groen. Er is veel groen verdwenen voor woningbouw. Het is een dubbel gevoel: groen is nodig, maar woningen ook.”

“Als dat van de kweker komt, krijg je genenverarming in de natuur.”

Genoemde suggesties

Als oplossing voor het vinden van een balans tussen natuur en woningbouw, wordt voorgesteld om zo veel mogelijk aanwezig groen te behouden bij het bouwen van nieuwe woningen. Een andere suggestie die wordt gedaan is om bomen ecologisch verantwoord te planten.

“Een oplossing zou kunnen zijn dat bijvoorbeeld een nieuw appartementencomplex gebouwd wordt rondom een binnentuin, zodat het groen dat kan blijven, er ook blijft.”

“Bomen moeten uit lokale aanplant komen en niet van ver gehaald worden, dus wel ecologisch verantwoord.”

3.5.7 Algemene zorgen bij dit pakket

3.5.7.1 Twijfels over effectiviteit

Er zijn twijfels over de effectiviteit van de maatregelen uit dit pakket. Zo leeft de vraag of maatregelen wel voldoende opleveren en of de opbrengsten opwegen tegen de kosten.

“Het resultaat zal veel te klein zijn. Er moet wel iets gedaan worden, maar voor zo'n minimalistisch resultaat is het zonde.”

“Ik vraag me af of de boeren terecht klagen, en of het reëel is om van deze sector te verwachten dat ze aan de maatregelen voldoen.”

“Wat ik in dit stuk mis, is wat het per onderdeel kost en wat de verwachte winst is en hoe zich dat verhoudt in het grote geheel.”

Genoemde suggesties

Om twijfels over de effectiviteit van de maatregelen weg te nemen, wordt als oplossing genoemd dat er meer informatie voor burgers beschikbaar moet zijn.

“Ik wil dat het belang en de maatregelen duidelijker worden uitgelegd, in Jip en Janneketaal.”

Om de effectiviteit van de maatregelen te verhogen, wordt voorgesteld om ook te kijken naar alternatieve manieren om de CO₂-uitstoot in de land- en tuinbouw omlaag te brengen.

“Ik stel voor dat landbouwmachines ook elektrisch worden. Er moet breder worden gekeken naar de CO₂-uitstoot in deze branche.”

“In plaats van zonneparken te plaatsen, zouden er meer bomen geplant moeten worden of hennep. Dat levert weer brandstof op voor de industrie. Boeren die het land bebossen bouwen carbon credits op en krijgen daar geld voor van de industrie. Zo betaalt de vervuiler. En de boer heeft er zo voordeel van om zijn land te bebouwen met goede dingen en milieubewust te boeren, en geen bestrijdingsmiddelen of andere rotzooi te gebruiken. Dit zou een verdienmodel voor de boeren kunnen worden, waardoor er meer beplant wordt.”

3.5.7.2 Zorgen over gevolgen

Een andere zorg die geïnterviewden hebben zijn twijfels over de gevolgen van de maatregelen. Zo wordt verwacht dat de voorgestelde maatregelen ertoe leiden dat boeren zich genoodzaakt voelen om te stoppen, waardoor er te weinig boeren zijn om voldoende voor onze consumptie te produceren.

“Boeren hebben vaak al supermoderne bedrijven en ik vind dat zij bijna worden weggepest.”

“Zelf ken ik ook iemand die geraakt wordt, een boer voor wie het bijna geen zin meer heeft te blijven boeren en die bedolven wordt onder de regeltjes.”

Daarnaast wordt de zorg geuit dat negatieve gevolgen van minder boeren in Nederland zijn dat we meer zullen gaan importeren en daarmee afhankelijk worden van productie uit andere landen.

“Je gaat dan minder produceren wat zal leiden tot meer import en dat is waarschijnlijk niet schoner.”

“Ik vind het principieel nodig dat er boeren zijn, om niet afhankelijk te zijn van andere landen waar we niet altijd afhankelijk van willen zijn.”

Genoemde suggesties

Om de mogelijke negatieve gevolgen te beperken wordt genoemd dat goed worden onderzocht of het redelijk is wat er nu van de boeren wordt gevraagd. Daarnaast wordt als oplossing genoemd dat boeren veel meer gecompenseerd moeten worden. Dat kan door hen meer (financieel) te ondersteunen bij de uitvoer van de maatregelen, of boeren die stoppen, een goede compensatieregeling aan te bieden. Het is belangrijk dat boeren een uitweg wordt geboden om te kunnen stoppen en dat er gezorgd wordt dat ze iets anders kunnen gaan doen.

“De overheid moet meer geld vrijmaken om de boeren te helpen aan de eisen te voldoen. Want nu is het niet genoeg, er moet meer geld bij.”

“De boeren zullen er het meeste last van hebben, en om dat eerlijk te laten verlopen moeten zij dus subsidies krijgen, misschien wel maatwerksubsidies. Dus regionaal en niet landelijk kijken waar het grootste probleem zit.”

“Om ervoor te zorgen dat dit zo min mogelijk nadelige gevolgen heeft moeten boeren omgeschoold worden zodat ze niet werkloos komen thuis te zitten, en dat er overgestapt wordt op biologisch vlees: dat heeft wel uitstoot maar is diervriendelijk en kleinschaliger.”

3.6 Participatie en communicatie

Aan het eind van ieder interview is gevraagd of de geïnterviewde zou willen meepraten met de overheid over de verdere beleidsvorming, om een idee te krijgen of mensen hiervoor open staan. Daarnaast werd in meerdere interviews door geïnterviewden aangegeven welke verwachtingen zij hebben van de Rijksoverheid met betrekking tot communicatie over het klimaatbeleid. Hieronder beschrijven we hoe de geïnterviewden tegen participatie aankijken en de verwachtingen die ze hebben met betrekking tot communicatie.

3.6.1 Participatie

Over het algemeen willen de geïnterviewden graag (nogmaals) meepraten. Ook wordt genoemd dat het interessant zou zijn meningen te horen van andere mensen. Sommige geïnterviewden willen vooral meepraten over maatregelen die hun eigen leven raken. Anderen hebben een specifieke voorkeur voor een thema, omdat ze daar een beeld bij hebben. Soms wordt genoemd dat er een thema is waarover ze juist niet willen meepraten. Zoals eerder genoemd is er bij het bespreken van maatregelen behoefte aan meer informatie over (gevolgen van) de maatregelen.

“Mijn voorkeur gaat uit naar wat je zelf concreet kunt doen in de woonomgeving en hoe de overheid daarbij kan helpen. Eigenlijk alles waar je als burger op directe manier iets van merkt.”

“Ik heb niet een voorkeur voor een specifiek onderwerp, behalve reizen vind ik alles interessant.”

3.6.2 Communicatie

Tijdens de interviews werd aangegeven dat van de Rijksoverheid niet alleen wordt verwacht dat zij via verschillende kanalen communiceren wat burgers kunnen doen met betrekking tot klimaat(beleid), maar dat burgers daarin ook geholpen worden. De boodschap is: doe het samen met de burger en bied hulp aan bij veranderingen.

“De overheid moet goede en begrijpelijke informatie geven, soms snap ik helemaal niet wat ze bedoelen. Een soort stappenplan met concrete doelen met duidelijke resultaten, zodat je weet waar je een steentje aan kan bijdragen.”

“De overheid moet informeren via televisie, via duidelijke brieven, via inloopuren, en een telefonische hulp of een balie per wijk met een spreekuur beschikbaar stellen. Mensen die kwetsbaar zijn willen dit het liefste. Ze willen persoonlijk geholpen worden.”

“Ik vind dat de overheid de informatie toegankelijk moet houden. Zoals blijven investeren in filmpjes en voorlichting aan de jeugd op Youtube. [...] Houd via de moderne kanalen de communicatie open, om zo de interesse te behouden.”

“De overheid moet duidelijker zijn. Nu ligt een deel van de duurzaamheids-maatregelen bij verschillende partijen als gemeente, hypotheekverstrekker en provincie. Er kan veel behaald worden als de overheid duidelijk maakt wat het doel is en hoe daar te komen. Als je gemotiveerd bent om te verduurzamen moet je nu heel erg zoeken hoe dat het beste gedaan kan worden, het is heel erg versnipperd. De overheid moet de burgers bewust laten worden wat het belang is, dat kant-en-klaar presenteren en duidelijk maken wat ze er beter van worden.”

Daarnaast is er de wens dat de Rijksoverheid transparanter is in waarom er bepaalde keuzes worden gemaakt. De Rijksoverheid zou niet alleen doelen en maatregelen moeten stellen, maar ook moeten vertellen welke stappen er worden genomen en wat er al bereikt is met succesvolle acties. Het mag veel zichtbaarder.

“Laat zien wat er moet gebeuren en wat het oplevert onder de streep. Dat vergroot het draagvlak. Laat ook zien wat het buitenland doet. Dat we niet de enige zijn die hier op inzetten. Want waarom doen wij in ons landje zo moeilijk terwijl in andere landen de uitstoot volop doorgaat? Laat zien waarom het de moeite waard is.”

“De doelen moeten zichtbaar zijn. Ik zou concrete en duidelijke informatie via het nieuws en via internet willen horen. De overheid moet ons dat nieuws brengen, moet proactief zijn. Maar het moet niet zo zichtbaar zijn als rondom de coronacrisis, dat was te veel van het goede. De overheid moet echt de informatie brengen, de burger moet het niet gaan opzoeken.”

3.7 Samenvatting resultaten interviews

In dit hoofdstuk vatten we de zorgen en suggesties per pakket aan maatregelen samen.

3.7.1 Conclusies

Het doel van het huidige onderzoek was om de zorgen en suggesties bij verschillende beleidsmaatregelen op het gebied van de klimaat- en energietransitie in kaart te brengen. Hieronder beschrijven we per pakket het algemene sentiment en vervolgens de genoemde zorgen en (indien genoemd) suggesties per beleidsmaatregel en voor het pakket in het algemeen.

3.7.1.1 Mobiliteit

Bij dit pakket zijn de geïnterviewden te spreken over de belastingverhoging op vliegtickets, een belasting op kerosine en de afspraken over thuiswerken en hybride werken.

- Bij het aanmoedigen van (tweedehands) elektrisch rijden worden de meeste zorgen genoemd. Er zijn twijfels over de effectiviteit, omdat het productieproces van de auto's en van de accu's ook milieuvervuilend is. Daarnaast zijn er zorgen over de hoge (aanschaf)kosten van elektrische auto's, het tekort aan laadpalen, overbelasting van het elektriciteitsnetwerk door laadpalen, de beperkte actieradius en de duur van het snelladen. Andere zorgen gaan over wat er gebeurt met de accu's wanneer de elektrische auto's worden afgeschreven en de gevolgen van laadpalen voor parkeerplaatsen en -vergunningen. Ook bestaat de zorg dat subsidies juist een oneerlijke verdeling van lusten en lasten tot gevolg hebben.

Suggesties die worden gedaan om deze zorgen te verminderen of weg te nemen zijn innovaties voor milieuvriendelijke productie van de batterijen stimuleren, de duurzaamheid van elektrisch rijden aantonen, subsidies geven, meer laadpalen plaatsen, burgers meer en/of beter informeren over elektrisch rijden, een grotere actieradius van elektrische auto's mogelijk maken

en werkgevers stimuleren of zelfs verplichten om werknemers elektrische leaseauto's aan te bieden.

- Zorgen bij het afspraken over thuiswerken en hybride werken zijn het verminderde persoonlijke contact met collega's en de extra kosten voor de werknemers door thuiswerken. Ook worden werkgevers als grootste obstakel voor hybride werken gezien.

Suggesties die bij de maatregel worden genoemd zijn een hogere thuiswerkvergoeding bieden, wettelijke regels voor hybride werken invoeren en leegstaande kantoren als gevolg van het thuiswerken ombouwen tot woningen.

- Bij de belastingverhoging op vliegtickets gaat de voornaamste zorg over de effectiviteit: de vliegticketbelasting is te laag om mensen te stimuleren niet meer voor het vliegtuig te kiezen, en het verschil in prijs met de trein als duurzaam alternatief is te groot.

Om zorgen te verminderen of weg te nemen worden de volgende suggesties gedaan: de belasting op vliegtickets (veel) verder verhogen, mensen op andere manieren ontmoedigen te vliegen, zoals een verplicht maximum of een saldo aan vliegkilometers per jaar, en duurzame alternatieven, zoals de internationale trein, goedkoper maken.

- Daarnaast is een zorg dat er geen concrete maatregelen zijn om duurzaamheid te bevorderen door het stimuleren van openbaar vervoer en andere duurzame alternatieven, zoals de fiets of deelauto's.

Suggesties die worden genoemd zijn de prijzen van het openbaar vervoer verlagen, meer inzetten op het bieden van andere goede en duurzame alternatieven, zoals het stimuleren van de fiets en het gebruik van deelauto's, of de burger erop wijzen minder reisbewegingen te maken.

3.7.1.2 Gebouwde omgeving

Bij de maatregelen van dit pakket zijn de geïnterviewden te spreken over het Nationale Isolatieprogramma en verhuurders die worden aangespoord om huurwoningen te verduurzamen.

- Zorgen die genoemd zijn bij het Nationaal Isolatieprogramma zijn de hoge kosten en de gevolgen die de isolatiematerialen hebben voor gezondheid en natuur.

Suggesties die worden gedaan om deze zorgen te verminderen of weg te nemen zijn subsidies geven en vanuit een collectief woningen isoleren. Ook wordt de suggestie gedaan om het gebruik van ecologische materialen, zoals hennep en wol, gemakkelijker te maken en het gebruik van de gangbare materialen, die mogelijk ongezond zijn voor mens en natuur, moeilijker.

- Ook bij het aardgasvrij maken van woningen worden hoge kosten als zorg genoemd. Daarnaast zijn er twijfels over de effectiviteit omdat andere landen juist aardgas gaan gebruiken. Ook wordt de zorg genoemd dat het gevolg van aardgasvrij kan zijn dat mensen gedwongen worden bij één bepaalde aanbieder energie af te nemen.

Een suggestie die wordt genoemd is dat de overheid ervoor moet zorgen dat woningeigenaren en huurders niet méér hoeven te betalen dan ze nu doen.

- Bij het per wijk bepalen of huishoudens samen op een duurzaam warmtenet kunnen worden aangesloten worden alleen de hoge kosten als zorg genoemd.

- Bij de maatregel om het kopen van hybride warmtepompen aan te moedigen (o.a. door subsidie) worden de hoge kosten als zorg genoemd. Ook zijn er twijfels over de effectiviteit en geluidsoverlast.
- Bij de maatregel om verhuurders aan te sporen om hun huurwoningen te verduurzamen wordt één zorg genoemd over de effectiviteit van de maatregel, namelijk of verhuurders zich wel voldoende aan de regelgeving zullen houden en of er niet ook een financiële stimulans nodig zal zijn.

Suggesties die bij de maatregel worden genoemd zijn aanvullende maatregelen die isolatie voor verhuurders verplicht stellen en een financiële tegemoetkoming voor verhuurders.

- Zorgen die genoemd zijn bij dit pakket in het algemeen zijn de hoge (investerings)kosten en de twijfel of het wel voldoende energiebesparing oplevert in het grotere geheel. Ook zijn er zorgen over praktische obstakels: taalachterstanden bij bewoners, gebrek aan overzichtelijke informatie over de mogelijkheden, de ingewikkeldheid van het aanvragen van subsidies, en de hoge kosten die ondanks de subsidies moeten worden gemaakt o.a. door het moeten nemen van twee maatregelen.

Om zorgen te verminderen of weg te nemen worden de volgende suggesties gedaan: een gezamenlijke aanpak per wijk voor een warmtenet of hybride warmtepomp stimuleren; meer subsidie en voorlichting geven; de subsidies vooral toekennen aan degenen die het financieel het hardst nodig hebben; de aanvraagprocedure van subsidies gemakkelijker maken; burgers vragen waarmee de overheid kan helpen; informatie simpeler en toegankelijk maken; per gemeente adviseurs inzetten om mensen lokaal te bereiken en mensen ontzorgen tijdens de werkzaamheden.

3.7.1.3 Elektriciteit

De maatregelen in dit pakket worden wisselend ervaren door geïnterviewden: er zijn geïnterviewden die positief zijn en geïnterviewden die negatief zijn, en ook per persoon leven er vaak meerdere perspectieven. Het doel om meer duurzame energie op te wekken wordt over het algemeen als positief, maar (te) ambitieus ervaren.

- Zorgen bij zonneparken zijn onvoldoende ruimte die overblijft om woningen te bouwen en voor landbouw negatieve gevolgen voor de grondkwaliteit waar de zonnepanelen op liggen. Ook hebben geïnterviewden zorgen over de betaalbaarheid van zonnepanelen voor alle burgers en of de lusten en lasten wel eerlijk verdeeld worden. Er worden geen zorgen genoemd bij het aanmoedigen van het aanleggen van zonnepanelen op daken en het multifunctionele grondgebruik bij zonneparken. Dit zien geïnterviewden juist als suggestie voor de zorgen die zij hebben rondom grondgebruik.

Andere suggesties die worden gedaan om deze zorgen te verminderen of weg te nemen zijn aandacht geven voor de plaatsing van zonneparken, zonnepanelen plaatsen op daken, waaronder overheidsgebouwen, op geluidschermen langs de snelweg, op ongebruikte grond en op hoogte zodat schapen en koeien er onder door kunnen lopen. Ook worden suggesties gedaan voor subsidies of leningen, dat de salderingsregeling behouden moet blijven en dat degene die de energie gebruikt, de kosten van de opwek betaalt.

- Bij windparken zijn zorgen dat het slechts een deeloplossing is en dat er door windparken onvoldoende of juist te veel stroom wordt opgewekt (met een overbelast elektriciteitsnetwerk als gevolg). Daarnaast zijn er zorgen over of de kosten wel opwegen tegen de opbrengsten, over de effecten op de natuur en de werkelijke duurzaamheid van de technologie, gezien het productieproces. Er worden geen zorgen genoemd bij het opstellen van landelijke normen voor een minimale afstand tussen windmolens op land en huizen. Ook dit wordt als een van de suggesties gezien voor zorgen die geïnterviewden hebben over de gevolgen van windparken. Niet alle zorgen die geïnterviewden hebben worden echter opgelost met deze afstandsnorm. Over het punt dat gemeenten en ontwikkelaars hulp krijgen bij participatie worden geen zorgen genoemd.

Om zorgen te verminderen of weg te nemen worden de volgende suggesties gedaan: windparken op afstand van waar mensen wonen plaatsen en niet in natuurgebieden, bijvoorbeeld op zee of op industrieterreinen; kleinere windmolens gebruiken; onderzoek doen naar de gevolgen van windparken; burgers beter informeren over de voor- en nadelen van windparken in het algemeen; visualiseren hoe windmolens eruit komen te zien en laten ervaren hoeveel geluid ze maken; luisteren naar burgers als oplossing voor meer draagvlak en inzetten op andere vormen van energieopwekking in plaats van windenergie, zoals waterkracht.

- Bij het openblijven en de bouw van kerncentrales worden de zorgen geuit dat een kerncentrale en het opslaan van kernafval onveilig is, en dat de kosten voor een centrale hoog zijn. Ook zijn er zorgen over of de infrastructuur het aankan, en over de verdeling van de lusten en lasten.

Suggesties die worden genoemd zijn een goede informatievoorziening om angst weg te nemen en het gebruik van alternatieven voor energieopwekking.

- Bij het geven van subsidie voor het ombouwen van gascentrales zodat deze CO₂-vrij worden wordt de zorg geuit dat gascentrales geen subsidie nodig hebben, en dat we juist over moeten op waterstof.
- Bij de maatregel dat er meer geld komt voor onderzoek naar duurzame technologieën wordt als zorg genoemd dat energie hierdoor duurder wordt, en dat geld voor onderzoek op korte termijn niet voldoende oplevert.
- Daarnaast zijn er zorgen geuit over het verduurzamen van de elektriciteitssector in het algemeen. Er zijn zorgen dat er niet voldoende tijd is om de maatregelen voor elkaar te krijgen en dat er niet voldoende mensen zijn die beschikken over de benodigde kennis. Ook zijn er zorgen dat groene stroom niet uit Scandinavië moet komen en wel uit Nederland en over de afhankelijkheid van Rusland en als gevolg de hoge energieprijzen. Daarnaast zijn er zorgen geuit over de betaalbaarheid van de energierekening, dat burgers onvoldoende inspraak krijgen bij alle maatregelen en het gebrek aan informatie over dit onderwerp bij burgers.

Suggesties die worden genoemd bij het pakket in het algemeen zijn investeren in onderwijs en opleiding, burgers belonen in combinatie met informeren, ook over de gevolgen van maatregelen, teruggaan naar energie als nutsvoorziening van de overheid en energie opslaan met een thuisbatterij.

3.7.1.4 Industrie

De geïnterviewden zijn positief over het doel en dat er maatregelen worden genomen voor verduurzaming bij de industrie. Sommige geïnterviewden geven aan dat zij het lastig vinden om de gevolgen van deze maatregelen in te schatten.

- Bij de CO₂-heffing voor de industrie worden verschillende zorgen genoemd. Ten eerste over de effectiviteit en de gevolgen van de maatregel: dat de industrie een manier vindt om de heffing te ontlopen, of naar het buitenland verhuist en daar doorgaat met het uitstoten van CO₂. Ten tweede over de hoge kosten van producten doordat de industrie de heffing doorberekent aan de burgers.

Een genoemde suggestie bij deze maatregel is dat bedrijven zelf gaan betalen voor verduurzaming.

- Zorgen die genoemd worden bij de afspraken met de 10-20 grootste uitstoters zijn of deze afspraken wel te handhaven zijn en of de kosten van verduurzaming niet doorberekend worden aan de burgers.
- Zorgen die genoemd worden bij de maatregel dat bedrijven meer mogelijkheden krijgen om CO₂ af te vangen en op te slaan gaan over de effectiviteit van de maatregel: twijfels over de controleerbaarheid of CO₂ echt is opgeslagen en de werkzaamheid van de opslag (op lange termijn). Ook zijn er zorgen over de gevolgen: welk effect de opslag heeft op natuur en veiligheid.

Suggesties die worden gedaan om deze zorgen te verminderen of weg te nemen zijn betere uitleg door de overheid over deze maatregel, en meer onderzoek naar de langdurige gevolgen en naar andere mogelijkheden om CO₂ te benutten als grondstof.

- Zorgen genoemd bij de subsidie voor het op grotere schaal opslaan van duurzame energie zijn dat de subsidie niet op de goede plek terecht komt en de negatieve gevolgen voor de natuur.
- De enige zorg genoemd bij het extra investeren in onderzoek naar en innovatie van klimaatneutrale technologieën is dat het op korte termijn niet veel zal opleveren.
- Daarnaast zijn er zorgen geuit over het verduurzamen van de industrie in het algemeen. Genoemde zorgen zijn het gebrek aan effectieve maatregelen, waaronder de zorg dat de maatregelen niet ingrijpen bij de wortel van het probleem (dat er teveel goederen van slechte kwaliteit geproduceerd en geconsumeerd worden), dat de lasten van burgers zullen stijgen, de grote inbreng van de industrie op besluitvorming in de politiek, en het gebrek aan informatie over de maatregelen en de gevolgen van deze maatregelen bij burgers.

Suggesties die worden genoemd bij het pakket in het algemeen zijn: de industrie en bedrijven harder aanpakken om echt verandering af te dwingen; goed handhaven bij overtredingen; een financiële prikkel geven om vervuiling tegen te gaan; erop sturen dat de industrie betere producten gaat produceren met een langere levensduur; goed overleggen met bedrijven en industrie; en ook andere groepen (zoals onderzoeksinstituten) laten meedenken. Verder worden de suggesties gedaan om te kijken naar mogelijkheden waarbij de industrie niet naar het buitenland verhuist of moet sluiten; burgers beter informeren over de maatregelen en hen bij deze onderwerpen betrekken; als overheid transparant zijn; resultaten van onderzoek openbaar maken en eerlijk te zijn over de dingen die nog niet bekend zijn.

3.7.1.5 Land- en tuinbouw

De geïnterviewden zijn bij dit pakket te spreken over extra grond voor de natuur door het planten van meer bomen en het verkleinen van de veestapel.

- Een zorg bij de vrijstelling van belasting op aardgas in de glastuinbouw beperken of stoppen gaat over de gevolgen van deze maatregel, namelijk dat de bedrijven in de glastuinbouw in financiële nood komen.
- Bij de maatregel om de veestapel te verkleinen zijn twijfels over de effectiviteit: er wordt niet verwacht dat een kleinere veestapel in Nederland ertoe leidt dat mensen minder vlees gaan eten. Ook zijn er zorgen over de gevolgen, namelijk dat de vleesproductie naar het buitenland verplaatst, waardoor we in Nederland vlees gaan importeren, er niet minder CO₂ wordt uitgestoten en dat vlees duurder zal worden.

Suggesties die worden gedaan om deze zorgen te verminderen of weg te nemen zijn het stimuleren van meer kleinschalige bedrijven, van minder vlees eten en van vegetarisch eten, door dit goedkoper te maken dan het eten van vlees. Daarnaast worden suggesties gedaan voor een andere framing van de maatregel, inzet op meer innovatie, vleesvervangers en biologische producten beter en goedkoper maken, en een belasting op vlees of dierlijke producten.

- De enige zorg bij subsidie geven voor stallen en veevoer die de uitstoot beperken gaat over de effectiviteit, namelijk dat boeren de subsidie niet nodig hebben omdat zij al veel subsidie krijgen.
- Bij het vernatten van veengrondgebieden om het rotten van veen tegen te gaan zijn geen zorgen genoemd. Meerdere geïnterviewden gaven aan onvoldoende kennis te hebben over deze maatregel.
- Zorgen bij extra grond voor natuur met meer bomen en bossen gaan over de effectiviteit, namelijk dat effecten teniet worden gedaan door deze bomen te kappen voor biobrandstof. Ook is er een zorg betreft de gevolgen van de maatregel. Er wordt benoemd dat de extra ruimte voor groen ten koste gaat van ruimte voor nieuwe woningen die hard nodig zijn. Ook wordt de zorg geuit dat de bomen die aangeplant worden zorgen voor genenverarming in de natuur.

Suggesties die bij deze maatregel worden gedaan zijn om gemeenten verantwoordelijk te maken voor het planten van meer bomen, zo veel mogelijk aanwezig groen te behouden bij het bouwen van nieuwe woningen en om bomen ecologisch verantwoord te planten.

- Daarnaast zijn zorgen geuit over of de in dit pakket genoemde maatregelen echt effectief zijn. Ook worden zorgen genoemd over de gevolgen van de maatregelen, namelijk dat we het boeren te moeilijk maken, dat zij daardoor stoppen met hun bedrijf, en we als Nederland afhankelijk worden van de voedselproductie door andere landen.

Suggesties die worden genoemd bij het pakket in het algemeen zijn meer informatie voor burgers beschikbaar stellen, kijken naar alternatieve manieren om de CO₂-uitstoot in de land- en tuinbouw omlaag te brengen, onderzoeken of het redelijk is wat er nu van de boeren wordt gevraagd, boeren veel meer compenseren door hen meer (financieel) te ondersteunen bij de uitvoer van de maatregelen, of boeren die stoppen, een goede compensatieregeling aan te bieden.

4 Resultaten vragenlijst

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van de vragenlijst per sector, om antwoord te geven op de onderzoeksvraag: wat zijn volgens Nederlandse burgers zorgen en suggesties waar de Rijksoverheid bij de uitwerking van het energie- en klimaatbeleid rekening mee zou moeten houden? Eerst volgen een aantal algemene stellingen en een vergelijking van de maatregelen en bijbehorende zorgen. Vervolgens beschrijven we per maatregel de mate waarin respondenten bezorgd zijn en de grootste zorgen die ze bij de maatregel hebben. Daarnaast beschrijven we, vanuit de open antwoorden uit de vragenlijst, eventueel aanvullende zorgen en genoemde suggesties om zorgen te verminderen of weg te nemen. Tenslotte beschrijven we de resultaten die antwoord geven op de tweede onderzoeksvraag: op welke wijze willen Nederlanders participeren bij en geïnformeerd worden over het energie- en klimaatbeleid?

4.1 Algemene stellingen

4.1.1 *Bezorgdheid over klimaatverandering*

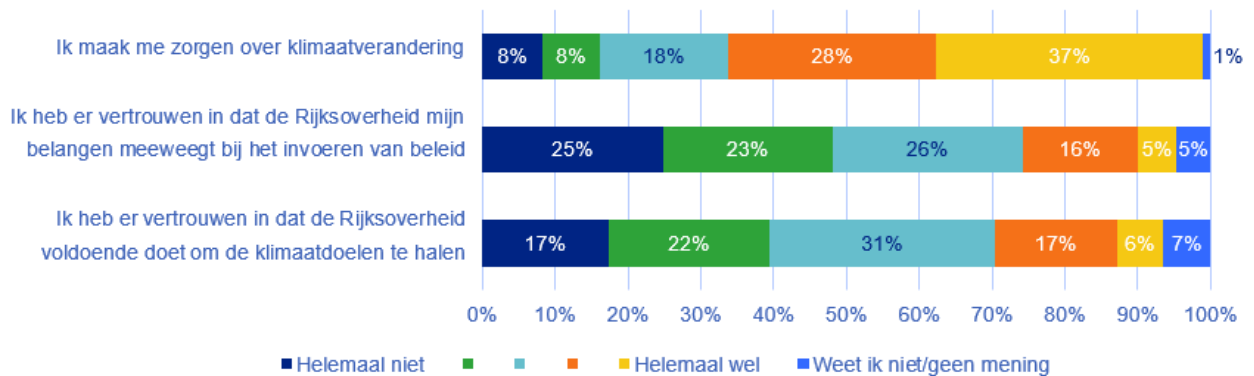
Een meerderheid van de respondenten (65%) maakt zich zorgen om klimaatverandering, 16% maakt zich weinig tot geen zorgen, 18% is neutraal en 1% geeft aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 2). Over het algemeen maken respondenten zich zorgen, met een gemiddelde score van 3,8 ($SD = 1,2$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Dit ligt boven de neutrale waarde van 3.

4.1.2 *Vertrouwen in Rijksoverheid die belangen meeweegt bij invoeren beleid*

Van de respondenten geeft 48% aan weinig tot geen vertrouwen te hebben dat de Rijksoverheid hun belangen meeweegt bij het invoeren van beleid. Daarnaast zegt 21% dit vertrouwen (helemaal) wel te hebben, is 26% neutraal en geeft 5% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 2). **Error! Reference source not found.** Over het algemeen hebben respondenten weinig vertrouwen, met een gemiddelde score van 2,5 ($SD = 1,2$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Dit ligt beneden de neutrale waarde van 3.

4.1.3 *Vertrouwen in Rijksoverheid die voldoende doet om klimaatdoelen te halen*

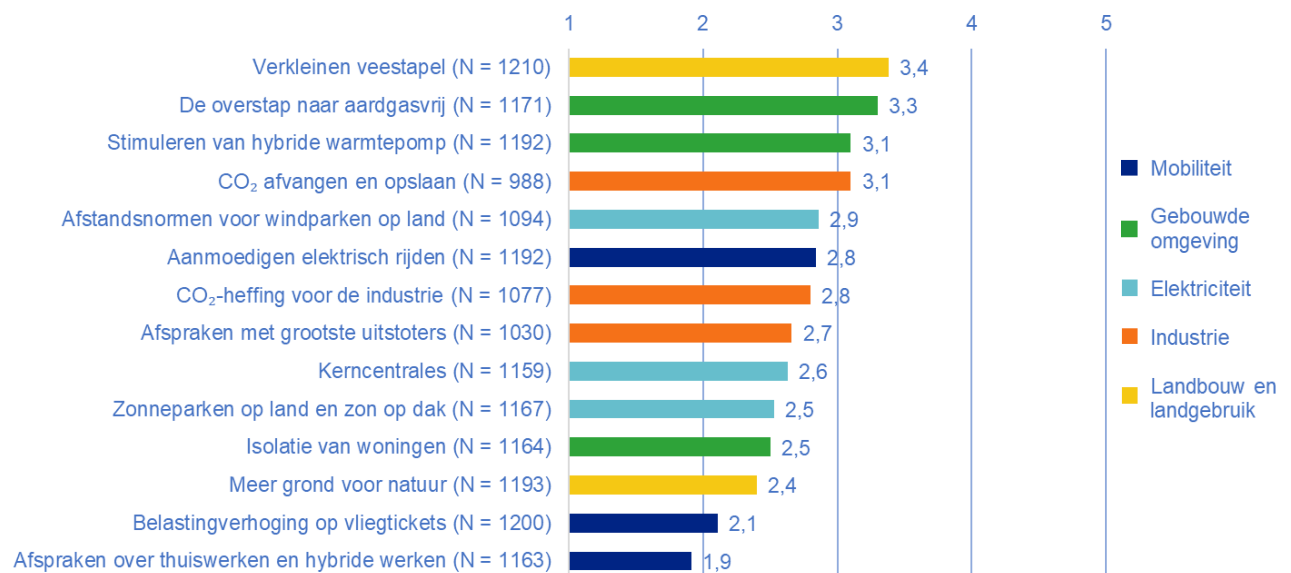
Van de respondenten geeft 39% aan weinig tot geen vertrouwen te hebben dat de Rijksoverheid voldoende doet om de klimaatdoelen te halen. Daarnaast zegt 23% dit vertrouwen (helemaal) wel te hebben, is 31% neutraal en geeft 7% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 2). Over het algemeen hebben respondenten weinig vertrouwen, met een gemiddelde score van 2,7 ($SD = 1,2$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Dit ligt beneden de neutrale waarde van 3.

Figuur 2. Mate van bezorgdheid over klimaatverandering, mate van vertrouwen in de Rijksoverheid dat ze de belangen van burgers meeweegt en dat ze voldoende doet om de klimaatdoelen te halen op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 2058$.

4.2 Maatregelen met elkaar vergeleken

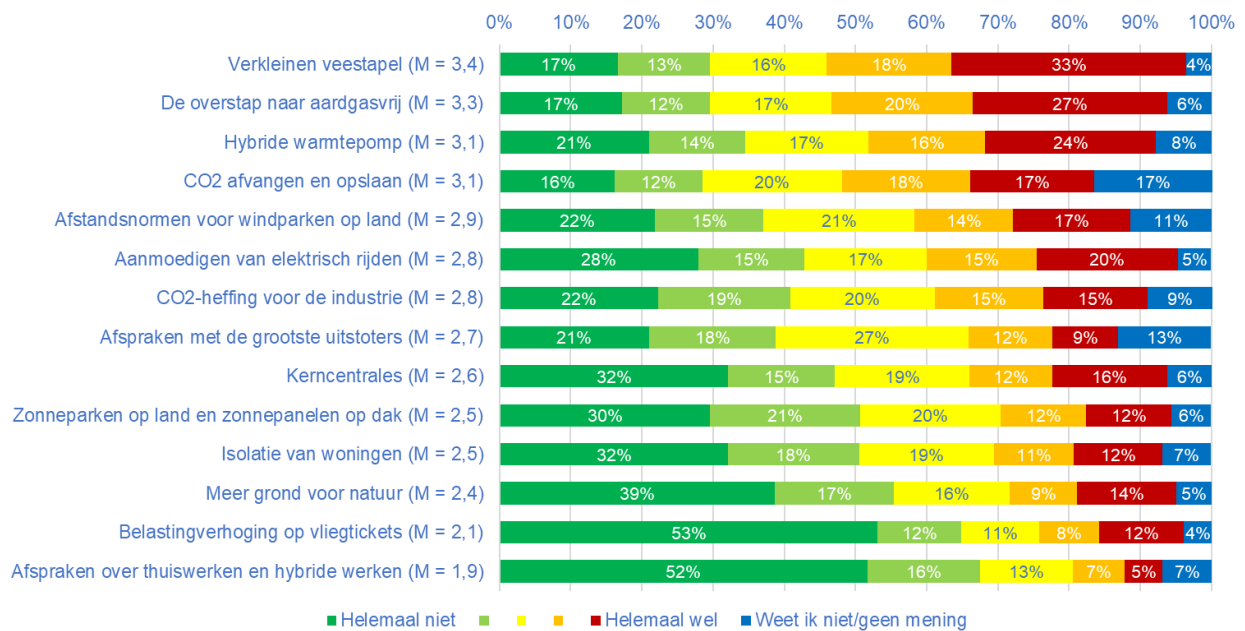
De mate waarin respondenten zich zorgen maken verschilt per maatregel (zie Figuur 3). Respondenten maken zich het meest zorgen om het verkleinen van de veestapel ($M = 3,4$, $SD = 1,5$) en de overstap naar aardgasvrij ($M = 3,3$, $SD = 1,5$). Ook het stimuleren van de hybride warmtepomp ($M = 3,1$, $SD = 1,5$) en het afvangen en opslaan van CO_2 ($M = 3,1$, $SD = 1,4$) leiden tot zorgen bij de respondenten. De minste zorgen zijn er om afspraken over thuiswerken en hybride werken ($M = 1,9$, $SD = 1,2$).

Figuur 3. Mate van zorgen over veertien maatregelen. Gemiddelde per beleidsmaatregel op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). De antwoordoptie 'Weet ik niet/geen mening' is niet meegenomen in de weergegeven scores.

Bij een aantal maatregelen is de spreiding in antwoorden van respondenten redelijk gelijk verdeeld (Figuur 4). Met andere woorden, bij deze maatregelen zijn de groepen respondenten die helemaal niet bezorgd zijn, of heel erg bezorgd zijn, of neutraal zijn wat betreft de mate van zorgen ongeveer even groot. Hierdoor komt de mate van zorgen bij deze maatregelen rond het midden op de schaal uit (Figuur 3). Bij een paar maatregelen is een duidelijk onderscheidend antwoord te zien: meer dan de

helft van de respondenten is helemaal niet bezorgd over een belastingverhoging op vliegtickets (53%) en afspraken over thuiswerken en hybride werken (52%). Over meer grond voor natuur is 39% helemaal niet bezorgd, en ruim een derde is helemaal niet bezorgd over kerncentrales (32%), zonneparken op land en zonnepanelen op dak (30%) en isolatie van woningen (32%). Daarentegen is een derde heel erg bezorgd over het verkleinen van de veestapel (33%) en ruim een kwart heel erg bezorgd over de overstap naar aardgasvrij (27%) en het stimuleren van de hybride warmtepomp (24%).

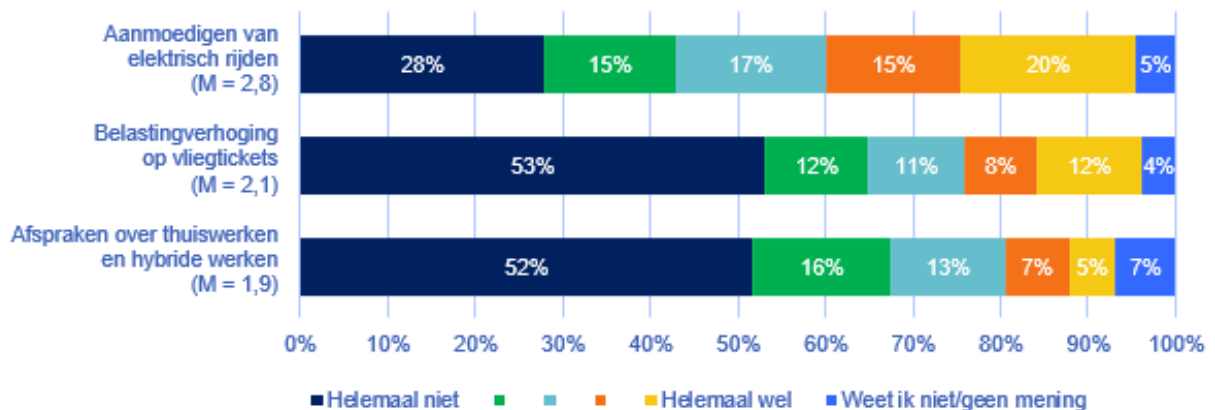

Figuur 4. Mate van zorgen over veertien maatregelen. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel).

Naast de mate van algemene bezorgdheid bij de maatregelen, hebben we de respondenten gevraagd welke specifieke zorgen ze hebben en welke daarvan het grootst zijn. Hierna worden per maatregel de verschillende zorgen die de respondenten hebben, en welke van die zorgen voor hen het grootst zijn, beschreven.

4.3 Mobiliteit en vervoer

Bij de maatregelen van mobiliteit en vervoer zijn door 1242 respondenten de vragen ingevuld en de zorgen gerangschikt. Figuur 5 laat de mate van zorgen bij de maatregelen 'aanmoedigen van elektrisch rijden', 'afspraken over thuiswerken en hybride werken' en 'belastingverhoging op vliegtickets' zien.

Figuur 5. Mate van zorgen bij de maatregelen 'aanmoedigen van elektrisch rijden', 'belastingverhoging op vliegtickets' en 'afspraken over thuiswerken en hybride werken'. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 1242$.

4.3.1 Aanmoedigen van elektrisch rijden

4.3.1.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,8 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 43% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 35% zich (heel) veel zorgen, is 17% neutraal en geeft 5% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 6).

4.3.1.2 Rangschikking van zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij het aanmoedigen van elektrisch rijden is dat elektrisch rijden voor mensen met lagere inkomens niet betaalbaar is (zie Figuur 5). Daarna volgen dat het maken van de auto's en accu's milieuvriendelijk is, en dat de aanschafkosten van (tweedehands) elektrische auto's te hoog is. Door 183 respondenten (15%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 6. Rangschikking van zorgen bij aanmoedigen van elektrisch rijden. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1242$.

4.3.1.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 291 respondenten (23%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering. Hieronder staan bijvoorbeeld twee zorgen op nummer 5, en drie op 6.

1. Elektrische auto's zijn niet milieuvriendelijker dan fossiele brandstofauto's (2%, $n = 22$)
2. De onveiligheid (brandgevaar) (2%, $n = 21$)
3. Elektrisch rijden is niet de oplossing voor het probleem (1%, $n = 13$)
4. Grondstoffen zijn schaars (0,9%, $n = 12$)
5. De focus op elektrisch rijden neemt de focus weg van het OV, fietsen of andere alternatieven zoals waterstof (0,7%, $n = 9$)
5. De maatregel zorgt voor hoge kosten (0,7%, $n = 9$)
6. Elektrische auto's hebben praktische beperkingen, bijvoorbeeld niet geschikt bij caravans (0,5%, $n = 7$)
6. De korte levensduur van accu's (0,5%, $n = 7$)
6. Financiële voordelen (bijv. subsidies) komen te vervallen (0,5%, $n = 7$)
7. De kinderarbeid om de grondstoffen voor de accu's te winnen (0,5%, $n = 6$)

4.3.1.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 443 respondenten (36%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

1. Kosten elektrisch rijden/elektrische auto's verlagen (o.a. door subsidies te geven en wegenbelasting af te schaffen) (7%, $n = 89$)
2. Alternatieven stimuleren/gebruiken (met name waterstof stimuleren en fossiele brandstof auto's zuiniger maken) (4%, $n = 45$)
3. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies) (4%, $n = 44$)
4. Elektrisch rijden minder/niet aanmoedigen (3%, $n = 37$)
5. Investing in het elektriciteitsnetwerk (2%, $n = 31$)
6. Openbaar vervoer bevorderen (o.a. door OV te verbeteren, kosten te verlagen, gratis OV) (2%, $n = 28$)
7. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over elektrische auto's, lange-termijn plannen, maatregelen) (2%, $n = 24$)
8. Autorijden ontmoedigen (o.a. door kosten te verhogen, één auto per huishouden toe te staan, verbod voor auto's binnen de stad en dorp, goedkopere taxi's, thuiswerken, treinreizen en fietsen stimuleren) (2%, $n = 23$)
9. Investing in laadpalen (1%, $n = 18$)
10. Stoppen met subsidies voor elektrische auto's (1%, $n = 17$)

4.3.2 Afspraken over thuiswerken en hybride werken

4.3.2.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 1,9 ($SD = 1,2$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 68% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 12% zich (heel) veel zorgen, is 13% neutraal en geeft 7% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 6).

4.3.2.2 Rangschikking van zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij afspraken over thuiswerken en hybride werken is dat thuiswerken zorgt voor minder persoonlijk contact met collega's (zie Figuur 7). Daarna volgen dat thuiswerken zorgt voor een slechte werk-privé balans, en dat sommige werkgevers niet willen dat werknemers hybride werken. Door 472 respondenten (38%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 7. Rangschikking van zorgen bij afspraken over thuiswerken en hybride werken. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de

plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1242$.

4.3.2.3 *Andere genoemde zorgen*

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 166 respondenten (13%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Thuiswerken is niet altijd mogelijk (2%, $n = 27$)
2. Er is geen goede thuiswerkplek mogelijk (1%, $n = 15$)
3. De maatregel is niet nodig (1%, $n = 13$)
4. Thuiswerken maakt leidinggeven en controleren moeilijker (0,6%, $n = 8$)
5. Thuiswerken wordt momenteel onvoldoende gestimuleerd (0,5%, $n = 7$)
5. Thuiswerken leidt tot eenzaamheid (0,5%, $n = 7$)
5. Thuiswerken is slecht voor de productiviteit (0,5%, $n = 7$)
6. Werkgevers eisen aanwezigheid op het werk (0,4%, $n = 5$)
7. Thuiswerkdagen zijn momenteel niet goed gespreid over de werkweek (0,2%, $n = 3$)
7. Thuiswerken is momenteel geen verplichting (0,2%, $n = 3$)

4.3.2.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 276 respondenten (22%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. (Hogere) vergoeding geven voor thuiswerken (5%, $n = 61$)
2. (Een aantal dagen) thuiswerken (wettelijk) verplichten (o.a. door het in CAO op te nemen) (5%, $n = 57$)
3. Thuiswerken (blijven) stimuleren (o.a. door beloningen te geven, gratis/betere kinderopvang, belastingvrijstellingen/-aftrekken te geven, thuiswerken te normaliseren, energieprijzen te verlagen, te helpen met verhuizen, gratis en snel internet) (4%, $n = 53$)
4. Thuiswerken niet verplichten (1%, $n = 14$)
5. Thuiswerken niet stimuleren (1%, $n = 13$)
6. Openbaar vervoer bevorderen (bijv. verbeteren en kosten verlagen/gratis aanbieden) (0,8%, $n = 10$)
7. Bedrijfsleven heeft de verantwoordelijkheid (0,7%, $n = 9$)
Eerlijke maatregelen (bijv. die voor iedereen gelden, inkomensafhankelijk) (0,7%, $n = 9$)
7. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over plannen en lange termijnvisie) (0,7%, $n = 9$)
8. Duidelijke afspraken (0,6%, $n = 8$)

4.3.3 *Belastingverhoging op vliegtickets*

4.3.3.1 *Mate van zorgen*

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,1 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 65% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 20% zich (heel) veel zorgen, is 11% neutraal en geeft 4% aan niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 6).

4.3.3.2 *Rangschikking van zorgen*

De grootste zorg die respondenten hebben bij een belastingverhoging op vliegtickets is dat de verhoging veel te laag is en daardoor niet werkt (zie Figuur 8). Daarna volgen dat de kloof tussen arm

en rijk groter wordt, en dat mensen vliegtickets in het buitenland zullen gaan boeken. Door 369 respondenten (30%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 8. Rangschikking van zorgen bij belastingverhoging op vliegtickets. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1242$.

4.3.3.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 246 respondenten (20%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Vliegen is nog te goedkoop (3,5%, $n = 44$)
2. Het belastinggeld komt niet op de juiste plek terecht (3%, $n = 38$)
3. Er zijn te veel vluchten, er wordt te veel gevlogen (1%, $n = 17$)
4. Brandstof/kerosine is onbelast (1%, $n = 16$)
5. De maatregel is niet nodig (0,8%, $n = 10$)
6. De internationale trein is te duur (0,6%, $n = 8$)
7. Het is geen progressieve belasting (0,5%, $n = 7$)
7. Vliegmaatschappijen betalen hun deel niet (0,5%, $n = 7$)
7. Het is oneerlijk (0,5%, $n = 7$)
8. Alternatieven op vliegen worden onvoldoende gestimuleerd (0,4%, $n = 6$)

4.3.3.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 429 respondenten (35%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Hogere belasting op vliegtickets (8%, $n = 103$)
2. Vliegen ontmoedigen/beperken (o.a. door middel van campagnes, x aantal vluchten per dag toe te laten, goedkope vliegmaatschappijen te weren, voor volle vliegtuigen te zorgen, negatieve gevolgen zichtbaar te maken) (4%, $n = 53$)
3. Openbaar vervoer bevorderen (met name verbeteren en kosten verlagen/gratis aanbieden) (4%, $n = 46$)

4. Belasting op kerosine heffen (2%, $n = 29$)
4. Duidelijkheid geven over hoe belastinggelden gebruikt worden voor verduurzaming van de luchtvaart (2%, $n = 29$)
5. Belasting op vliegtickets niet verhogen (2%, $n = 28$)
6. Belastingverhoging op vliegtickets in heel Europa (2%, $n = 25$)
7. Investing in openbaar vervoer door heel Europa (2%, $n = 19$)
8. Luchtverkeer verduurzamen (o.a. door duurzame brandstoffen) (1%, $n = 15$)
9. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke belasting) (1%, $n = 14$)

4.3.4 Rangschikking algemene zorgen mobiliteit en vervoer

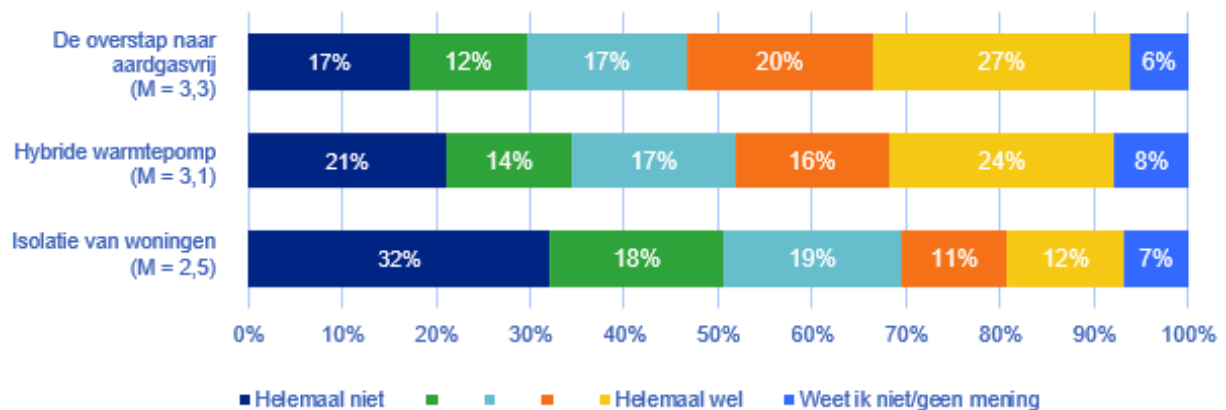
De grootste zorg die respondenten hebben bij mobiliteit en vervoer is dat het openbaar vervoer te duur is (zie Figuur 9). Daarna volgen dat de internationale trein te duur is, en dat andere duurzame vormen van vervoer, zoals de fiets en deelauto's, onvoldoende worden aangemoedigd. Door 285 respondenten (23%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 9. Rangschikking van algemene zorgen bij mobiliteit en vervoer. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippelijijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1242$.

4.4 Gebouwde omgeving

Bij de maatregelen van gebouwde omgeving zijn door 1250 respondenten de vragen ingevuld en de zorgen gerangschikt. Figuur 10 laat de mate van zorgen bij de maatregelen 'isolatie van woningen', 'de overstap naar aardgasvrij' en 'stimuleren van hybride warmtepomp' zien.

Figuur 10. Mate van zorgen bij de maatregelen 'de overstap naar aardgasvrij', 'stimuleren van hybride warmtepomp' en 'isolatie van woningen'. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 1250$.

4.4.1 Isolatie van woningen

4.4.1.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,5 ($SD = 1,4$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 50% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 24% zich (heel) veel zorgen, is 19% neutraal en geeft 7% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 10).

4.4.1.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij isolatie van woningen is dat isoleren voor mensen met lagere inkomens niet betaalbaar is (zie Figuur 11). Daarna volgen dat oude huizen niet gemakkelijk te isoleren zijn, en dat de maatregel voor hoge kosten zorgt. Door 347 respondenten (28%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 11. Rangschikking van zorgen bij isoleren van woningen. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1250$.

4.4.1.3 *Andere genoemde zorgen*

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 268 respondenten (21%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Er is onvoldoende aandacht voor ventilatie (2%, $n = 22$)
2. Er zijn onvoldoende beschikbare mensen voor het werk (2%, $n = 21$)
3. Huurders of VvE's kunnen niet zelf(standig) beslissen over isolatie (1%, $n = 16$)
4. Subsidies komen op de verkeerde plek (1%, $n = 14$)
4. Woningcorporaties doen onvoldoende (1%, $n = 14$)
5. De vereisten voor het aanvragen van subsidie (bijv. 2 maatregelen nodig, achteraf ontvangen) (1%, $n = 13$)
6. Er is te weinig subsidie (bijv. voor bijkomende kosten) (0,8%, $n = 11$)
7. Er is slechte communicatie naar burgers (0,8%, $n = 10$)
8. Subsidie is te snel op (0,7%, $n = 9$)
8. Subsidie aanvragen is te ingewikkeld (0,7%, $n = 9$)

4.4.1.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 368 respondenten (29%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, lage energieprijzen) (6%, $n = 74$)
2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over plannen en oplossingen, op landelijk, gemeentelijk en huishouden niveau) (4%, $n = 51$)
3. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies, voorfinanciering) (3%, $n = 41$)
4. Woningbouwcorporaties/verhuurders (wettelijk) verplichten tot isolatie (2%, $n = 25$)
5. Ontzorgen/het makkelijker maken (o.a. subsidies toegankelijker maken, fysiek en proactief helpen) (2%, $n = 22$)
6. Stoppen met maatregelen (waaronder subsidies)/isolatie van woningen niet verplichten (2%, $n = 21$)
7. Kosten van materialen verlagen/subsidies geven aan doe-het-zelvers (2%, $n = 20$)
8. Vakkundige, onafhankelijke begeleiding bieden (o.a. op locatie, op fysiek aanspreekpunt) (0,7%, $n = 9$)
8. Duidelijk beleid invoeren (0,7%, $n = 9$)
8. Huurverhogingen voorkomen (0,7%, $n = 9$)

4.4.2 *De overstap naar aardgasvrij*

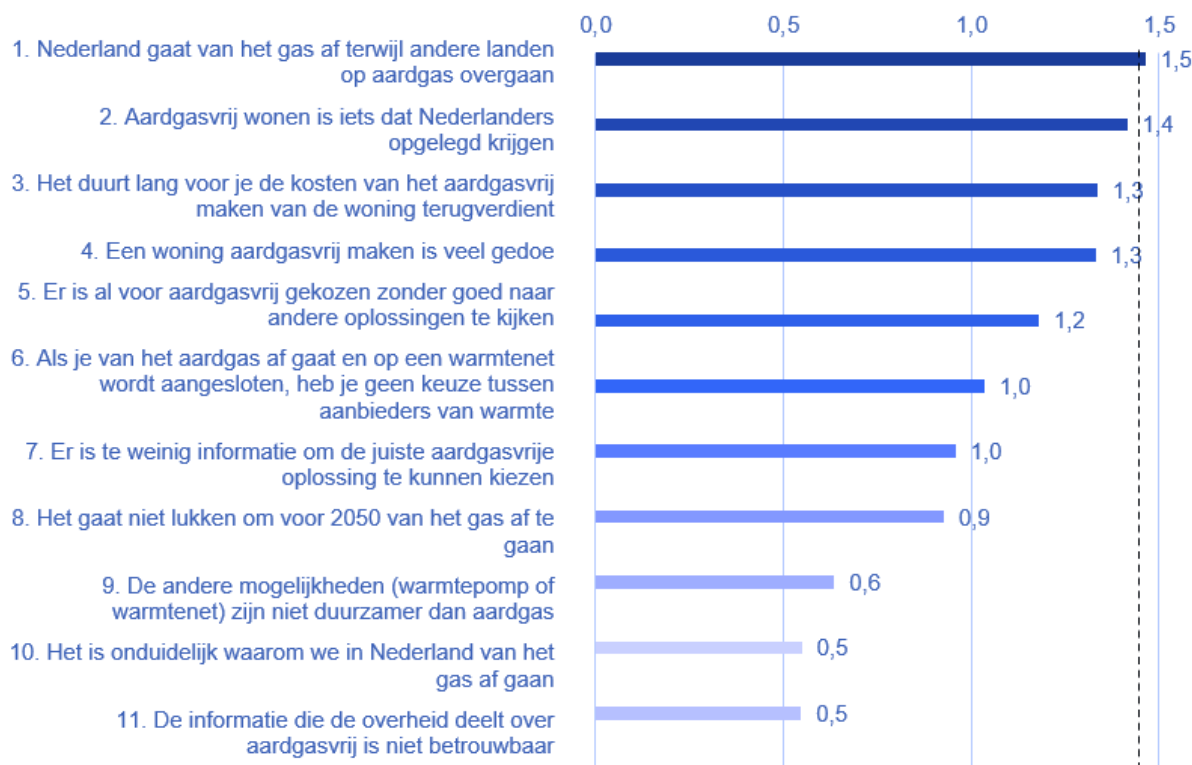
4.4.2.1 *Mate van zorgen*

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 3,3 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 29% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 47% zich (heel) veel zorgen, is 17% neutraal en geeft 6% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 10).

4.4.2.2 *Rangschikking zorgen*

De grootste zorg die respondenten hebben bij de overstap naar aardgasvrij is dat Nederland van het gas af gaat terwijl andere landen op aardgas overgaan (zie Figuur 12). Daarna volgen dat aardgasvrij wonen iets is dat Nederlands opgelegd krijgen, en dat het lang duurt voor me de kosten van het

aardgasvrij maken van de woning terugverdient. Door 256 respondenten (21%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 12. Rangschikking van zorgen bij de overstap naar aardgasvrij. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1250$.

4.4.2.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 376 respondenten (30%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. De maatregel zorgt voor hoge kosten (12%, $n = 144$)
2. Het elektriciteitsnet heeft niet voldoende capaciteit (2%, $n = 25$)
3. Niet iedere woning is geschikt (bijv. monumenten) (2%, $n = 19$)
4. De maatregel is niet nodig (1%, $n = 15$)
5. Er wordt onvoldoende gekeken naar waterstof, kernenergie of aardwarmte als oplossing (1%, $n = 14$)
5. Er is onvoldoende communicatie en informatie (1%, $n = 14$)
6. De overlast door de aardgasvrije alternatieven (bijv. geluid, anders moeten koken) (0,6%, $n = 7$)
6. Er is onvoldoende expertise bij gemeenten (0,6%, $n = 7$)
7. Oneerlijke of onechte communicatie (0,5%, $n = 6$)
8. Beschikbare alternatieven zijn niet beter (0,4%, $n = 5$)

4.4.2.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 473 respondenten (38%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, goedkope warmtepompen, goedkope/gratis isolatiematerialen, lage energieprijzen) (6%, $n = 78$)
2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over uitdagingen, financiële gevolgen, keuzemogelijkheden) (4%, $n = 50$)
3. Stoppen met maatregelen/niet overgaan op aardgasvrij (3%, $n = 39$)
4. Onderzoek doen naar alternatieven (bijv. waterstof, kernenergie) (3%, $n = 36$)
5. Alternatieven stimuleren/gebruiken (bijv. waterstof, kernenergie) (3%, $n = 35$)
6. Aardgasvrij worden niet verplichten (2%, $n = 27$)
7. De overheid moet betrouwbaar worden (in het algemeen) (1%, $n = 18$)
8. Aardgas (uit Groningen) blijven gebruiken (1%, $n = 15$)
9. 100% vergoeding (1%, $n = 13$)
9. Lange termijnvisie (1%, $n = 13$)

4.4.3 Stimuleren van hybride warmtepomp

4.4.3.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 3,1 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 35% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 40% zich (heel) veel zorgen, is 17% neutraal en geeft 8% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 10).

4.4.3.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij stimuleren van de hybride warmtepomp is dat de maatregel voor hoge kosten zorgt (zie Figuur 13). Daarna volgen dat we niet afhankelijk moeten worden van het elektriciteitsnetwerk, en dat een warmtepomp lawaai maakt. Door 268 respondenten (21%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 13. Rangschikking van zorgen bij stimuleren van hybride warmtepomp. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1250$.

4.4.3.3 *Andere genoemde zorgen*

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 361 respondenten (29%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Het is een halve oplossing, omdat er nog steeds aardgas wordt gebruikt (3%, $n = 32$)
2. Er is onvoldoende informatie (3%, $n = 31$)
2. Het elektriciteitsnet heeft niet voldoende capaciteit (3%, $n = 31$)
3. Een warmtepomp neemt te veel ruimte in (2%, $n = 26$)
4. Niet iedere woning is geschikt (2%, $n = 24$)
5. Materialen zijn schaars (2%, $n = 19$)
6. Er zijn onvoldoende beschikbare mensen voor het werk (1%, $n = 17$)
6. De maatregel wordt opgelegd (1%, $n = 17$)
7. De maatregel is niet nodig (1%, $n = 16$)
8. Warmtepompen werken op niet duurzame elektriciteit (0,7%, $n = 9$)

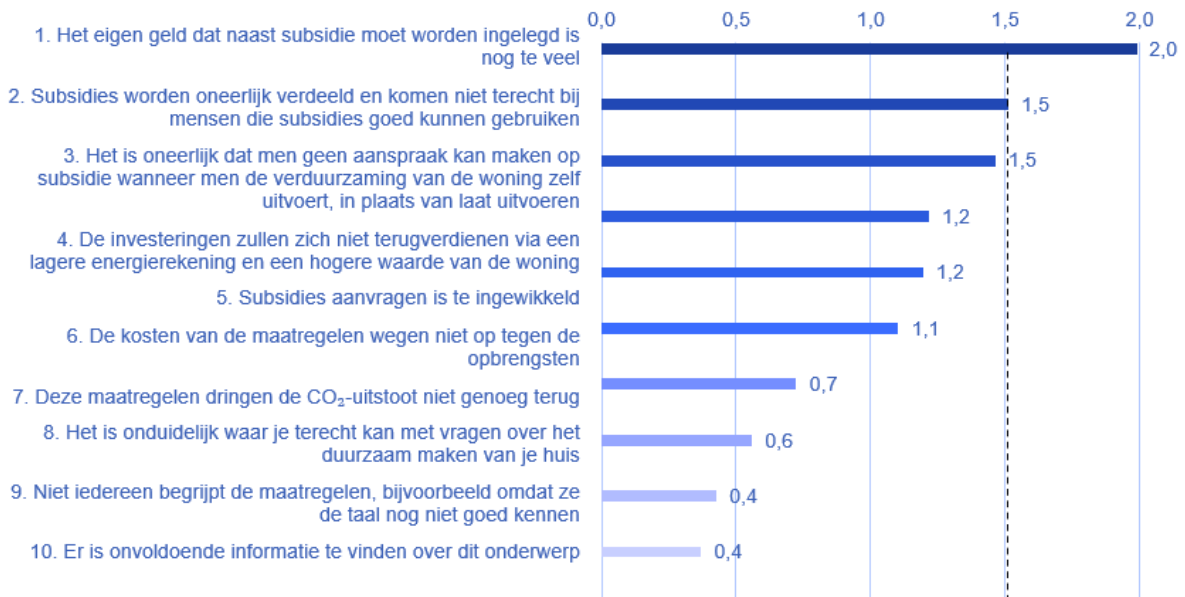
4.4.3.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 441 respondenten (35%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Stoppen met maatregelen (waaronder subsidies)/consumenten niet verplichten een hybride warmtepomp te kopen (8%, $n = 94$)
2. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies, lage energieprijzen) (7%, $n = 84$)
3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over onderbouwing maatregelen, aanschafprijs, gevolgen voor ruimte, geluid, veiligheid, dagelijks leven met een warmtepomp) (5%, $n = 68$)
4. Alternatieven stimuleren/gebruiken (bijv. waterstof, kernenergie) (2%, $n = 31$)
5. Onderzoek doen naar alternatieven (bijv. waterstof, kernenergie) (1%, $n = 17$)
6. Investeren in het elektriciteitsnetwerk (1%, $n = 15$)
6. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies, voorfinanciering) (1%, $n = 15$)
7. 100% vergoeding (0,9%, $n = 12$)
8. Huurverhogingen voorkomen (0,8%, $n = 10$)
9. Aardgas (uit Groningen) blijven gebruiken (0,7%, $n = 9$)

4.4.4 *Rangschikking algemene zorgen gebouwde omgeving*

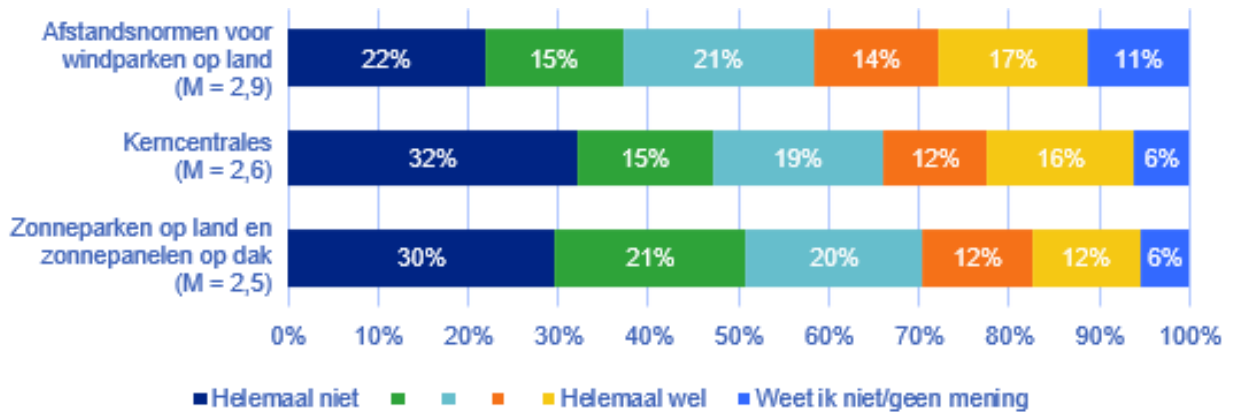
De grootste zorg die respondenten hebben bij gebouwde omgeving is dat het eigen geld dat naast subsidie moet worden ingelegd nog te veel is (zie Figuur 14). Daarna volgen dat subsidies oneerlijk worden verdeeld en niet terecht komen bij mensen die subsidies goed kunnen gebruiken, en dat het oneerlijk is dat men geen aanspraak kan maken op subsidie wanneer men de verduurzaming van de woning zelf uitvoert, in plaats van laat uitvoeren. Door 320 respondenten (26%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 14. Rangschikking van algemene zorgen bij gebouwde omgeving. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1250$.

4.5 Elektriciteit

Bij de maatregelen van elektriciteit zijn door 1238 respondenten de vragen ingevuld en de zorgen gerangschikt. Figuur 15 laat de mate van zorgen bij de maatregelen ‘zonneparken op land en zonnepanelen op dak’, ‘afstandsnormen voor windparken op land’ en ‘kerncentrales’ zien.

Figuur 15. Mate van zorgen bij de maatregelen ‘afstandsnormen voor windparken op land’, ‘kerncentrales’ en ‘zonneparken op land en zonnepanelen op dak’. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 1238$.

4.5.1 Zonneparken op land en zonnepanelen op dak

4.5.1.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,5 ($SD = 1,4$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 51% zich

weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 24% zich (heel) veel zorgen, is 20% neutraal en geeft 6% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 15).

4.5.1.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij zonneparken op land en zonnepanelen op dak is dat het elektriciteitsnet de stroom van zonnepanelen niet aankan (zie Figuur 16). Daarna volgen dat het oneerlijk is dat de salderingsregeling wordt afgeschaft, en dat grondstoffen voor zonnepanelen zorgen voor problemen in ontwikkelingslanden (voor mensen en milieu). Door 259 respondenten (21%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 16. Rangschikking van zorgen bij zonneparken op land en zonnepanelen op dak. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1238$.

4.5.1.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 309 respondenten (25%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Aantasting van het landschap, de natuur en biodiversiteit (5%, $n = 67$)
2. Zonneparken op land of kostbare grond, ze zouden alleen op daken moeten (5%, $n = 62$)
3. De recyclebaarheid van zonnepanelen (3%, $n = 40$)
4. Brandgevaar (3%, $n = 31$)
5. Niet alle daken zijn geschikt (0,8%, $n = 11$)
6. Verschillende panelen op daken zijn lelijk (0,6%, $n = 8$)
6. De maatregel is niet nodig (0,6%, $n = 8$)
7. De duurzaamheid van zonnepanelen (0,4%, $n = 5$)
8. Zonnepanelen leveren te weinig energie voor het grondgebruik (0,3%, $n = 4$)
8. Het gaat niet snel genoeg (0,3%, $n = 4$)

4.5.1.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 417 respondenten (34%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

1. Stoppen met maatregelen/geen (grootschalige) zonneparken op land (5%, $n = 66$)
2. Zonnepanelen (zoveel mogelijk) op daken leggen (4%, $n = 45$)
3. Investeren in het elektriciteitsnetwerk (3%, $n = 43$)
4. Salderingsregeling in stand houden (3%, $n = 38$)
5. Kosten (zoveel mogelijk) beperken (o.a. door meer/hogere subsidies) (3%, $n = 37$)
6. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over recycling, levensduur zonnepanelen) (2%, $n = 28$)
7. Zonnepanelen op industriële/openbare gebouwen eisen (2%, $n = 23$)
8. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, bidirectionele auto's, waterenergie, windenergie) (2%, $n = 22$)
9. Eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen hoog en laag inkomen (bijv. inkomensafhankelijke subsidies) (1%, $n = 13$)
10. Lange termijnvisie (0,8%, $n = 11$)

4.5.2 *Afstandsnormen voor windparken op land*

4.5.2.1 *Mate van zorgen*

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,9 ($SD = 1,4$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 37% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 31% zich (heel) veel zorgen, is 21% neutraal en geeft 11% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 15).

4.5.2.2 *Rangschikking zorgen*

De grootste zorg die respondenten hebben bij afstandsnormen voor windparken op land is dat er negatieve effecten zijn op de natuur, vogels en dieren in zee, en het landschap (zie Figuur 17). Daarna volgen dat er niet genoeg plekken zijn voor windparken waar mensen er geen last van hebben, en dat windparken zorgen voor vervelende effecten in de omgeving (bijvoorbeeld slagschaduw en lichtreflectie). Door 336 respondenten (27%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 17. Rangschikking van zorgen bij afstandsnormen voor windparken op land. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1238$.

4.5.2.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 178 respondenten (14%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Dat er windmolens zijn of komen (2%, $n = 27$)
2. Geluidsoverlast (1%, $n = 15$)
3. Onduidelijkheid over wat de afstandsnormen zijn (1%, $n = 14$)
4. Er wordt niet geluisterd naar bezwaren van omwonenden (0,7%, $n = 9$)
5. Alles baart zorgen (0,6%, $n = 8$)
5. Ontwikkelaars zijn enkel betrokken voor winst (0,6%, $n = 8$)
6. Een oneerlijke verdeling van de lusten en de lasten (0,5%, $n = 7$)
6. Bij weerstand onder omwonenden zal er toch worden gebouwd (0,5%, $n = 7$)
7. Het rendement van windparken (0,5%, $n = 6$)
7. De aanleg van de benodigde extra infrastructuur (0,5%, $n = 6$)

4.5.2.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 358 respondenten (29%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over de (effecten van de) afstandsnorm, locaties, recycling, voor- en nadelen) (5%, $n = 61$)
2. Afstand vergroten/ruime afstandsnormen (3%, $n = 34$)
2. Alternatieven stimuleren/gebruiken (bijv. waterstof, kernenergie, zonneparken, kleine windmolens) (3%, $n = 34$)
3. Stoppen met windmolens (3%, $n = 31$)
3. Burgers betrekken (bij beslissingen, tijdsplanning, alle processen) (3%, $n = 31$)
4. Windmolens op zee zetten (2%, $n = 29$)
5. Geen/minder windmolens meer op het land (2%, $n = 26$)
6. Onderzoek doen (o.a. naar gevolgen op ecosysteem, recycling, netwerk, levensduur, effectiviteit, gezondheidseffecten, afbreekbare windmolens) (2%, $n = 22$)
7. De overheid moet betrouwbaar worden (in het algemeen) (1%, $n = 18$)
8. Onderzoek doen naar alternatieven (o.a. soort schudpalen, kernenergie, energie uit golfslag) (0,9%, $n = 12$)

4.5.3 Kerncentrales

4.5.3.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,6 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 47% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 28% zich (heel) veel zorgen, is 19% neutraal en geeft 6% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 15).

4.5.3.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij kerncentrales is dat het kernafval niet goed kan worden opgeslagen en toekomstige generaties er daardoor mee blijven zitten (zie Figuur 18). Daarna volgen dat niemand een kerncentrale in de achtertuin wil, en dat het te lang duurt om kerncentrales te bouwen. Door 363 respondenten (29%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 18. Rangschikking van zorgen bij kerncentrales. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1238$.

4.5.3.3 *Andere genoemde zorgen*

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 159 respondenten (13%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Dat er kerncentrales zijn of komen (2%, $n = 22$)
2. De kans op een natuurramp (zoals Tsjernobyl of Fukushima) (2%, $n = 21$)
3. Gebrek aan urgentie bij overheid om kerncentrales te bouwen (1%, $n = 16$)
4. Er is onvoldoende informatie (0,6%, $n = 8$)
5. Er is onvoldoende aandacht voor minder elektriciteitsverbruik (0,4%, $n = 6$)
5. Dat alle centrales op één plaats komen (Zeeland) (0,4%, $n = 6$)
6. Kwetsbaarheid (bij oorlog, cyberaanvallen) (0,4%, $n = 5$)
7. Grondstoffen zijn schaars (0,3%, $n = 4$)
7. Dat er onvoldoende geld naar onderhoud gaat (0,3%, $n = 4$)
7. Alles baart zorgen (0,3%, $n = 4$)

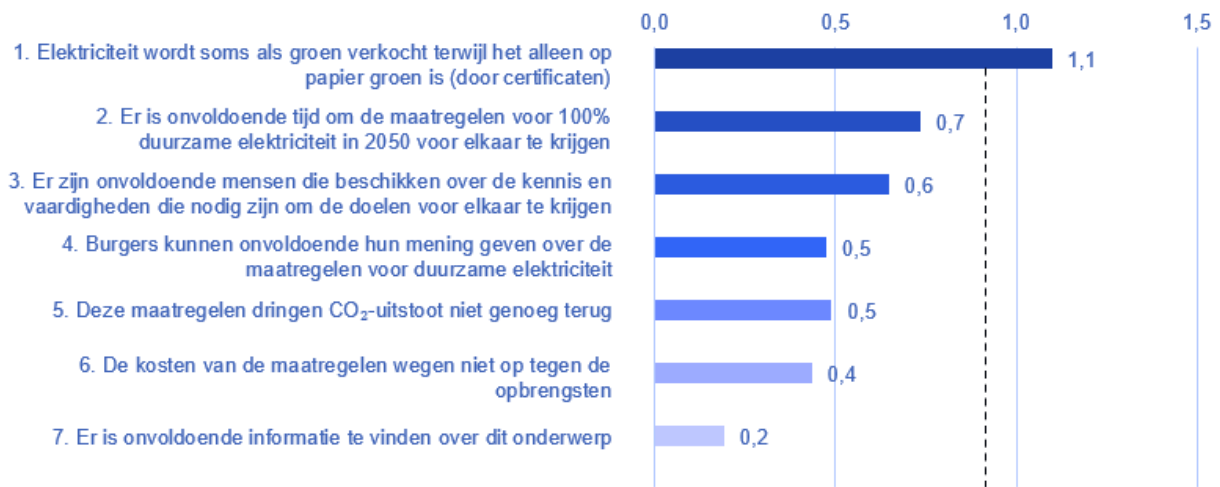
4.5.3.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 366 respondenten (30%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over veiligheid, opslag kernafval, locatie, kosten, opbrengsten) (7%, $n = 89$)
2. Geen kerncentrales bouwen (6%, $n = 73$)
3. Meer kerncentrales bouwen (3%, $n = 40$)
4. Snelle toepassing van deze maatregel (3%, $n = 34$)
5. Investing in wind-, water en zonne-energie (2%, $n = 21$)
5. Zorg voor veiligheid (o.a. door controles uit te voeren, zowel digitale als ook traditionele bediening) (2%, $n = 21$)
6. Zorg voor een goede manier om kernafval op te slaan (1%, $n = 17$)
7. Onderzoek doen naar alternatieven (bijv. waterstof) (1%, $n = 13$)
8. Huidige kerncentrales sluiten (0,8%, $n = 11$)
9. Investing in het elektriciteitsnetwerk (0,8%, $n = 10$)

4.5.4 *Rangschikking algemene zorgen elektriciteit*

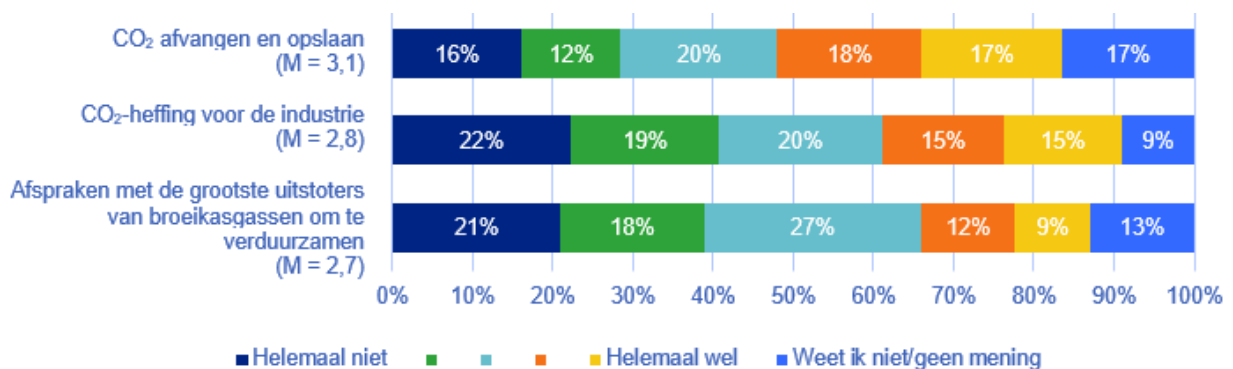
De grootste zorg die respondenten hebben bij elektriciteit is dat elektriciteit soms als groen wordt verkocht terwijl het alleen op papier groen is (zie Figuur 19). Daarna volgen dat er onvoldoende tijd is om de maatregelen voor 100% duurzame elektriciteit in 2050 voor elkaar te krijgen, en dat er onvoldoende mensen zijn die beschikken over de kennis en vaardigheden die nodig zijn om de doelen voor elkaar te krijgen. Door 355 respondenten (29%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 19. Rangschikking van algemene zorgen bij elektriciteit. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1238$.

4.6 Industrie

Bij de maatregelen van industrie zijn door 1185 respondenten de vragen ingevuld en de zorgen gerangschikt. Figuur 20 laat de mate van zorgen bij de maatregelen 'CO₂-heffing voor de industrie', 'afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen' en 'CO₂ afvangen en opslaan' zien.

Figuur 20. Mate van zorgen bij de maatregelen 'CO₂ afvangen en opslaan', 'CO₂-heffing voor de industrie' en 'afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen' en. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 1185$.

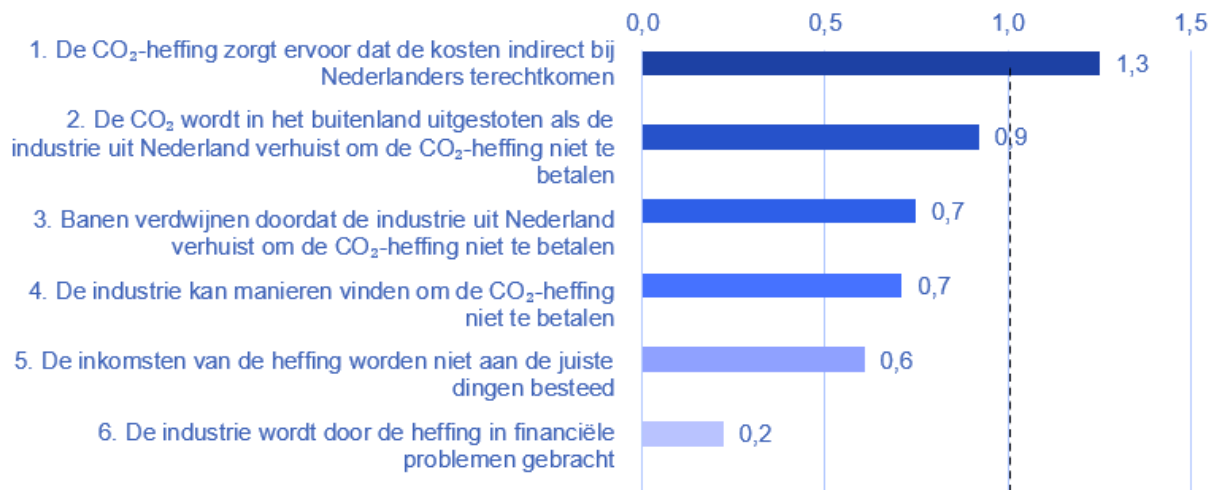
4.6.1 CO₂-heffing voor de industrie

4.6.1.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,8 ($SD = 1,4$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 41% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 30% zich (heel) veel zorgen, is 20% neutraal en geeft 9% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 20).

4.6.1.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij de CO₂-heffing voor de industrie is dat de heffing ervoor zorgt dat de kosten indirect bij Nederlanders terecht komen (zie Figuur 21). Daarna volgen dat de CO₂ in het buitenland wordt uitgestoten als de industrie uit Nederland verhuist, en dat banen verdwijnen doordat de industrie uit Nederland verhuist. Door 290 respondenten (24%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 21. Rangschikking van zorgen bij CO₂-heffing voor de industrie. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1185$.

4.6.1.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 186 respondenten (16%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. De heffing is niet effectief (5%, $n = 55$)
2. Een nationale regeling is niet doeltreffend (EU, mondiaal wel) (2%, $n = 24$)
3. De maatregel is niet nodig (0,8%, $n = 10$)
4. Er zal onvoldoende of slechte handhaving zijn (0,6%, $n = 7$)
5. Er is onvoldoende informatie (0,5%, $n = 6$)
5. De overheid doet onvoldoende om de industrie aan te pakken (0,5%, $n = 6$)
6. Er zijn al te veel heffingen (0,4%, $n = 5$)
7. Kans op fraude (0,2%, $n = 3$)
7. Alles baart zorgen (0,2%, $n = 3$)
7. De lobby van de industrie is te sterk (0,2%, $n = 3$)

4.6.1.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 306 respondenten (26%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. CO₂-beleid op Europees/internationaal/mondiaal niveau (4%, $n = 42$)
2. Consequent optreden, controles, handhaven en sancties (3%, $n = 41$)
3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over noodzaak, verwachte resultaten, afspraken) (3%, $n = 31$)

4. Stoppen met maatregelen/geen CO₂-heffing voor de industrie opleggen (2%, $n = 26$)
5. Zorg dat de kosten niet doorberekend worden aan consumenten (2%, $n = 21$)
5. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. positief sturen niet negatief, waterstof, kernenergie, meer bomen planten, bevolkingsgroei stoppen, luchtvaart beperken, elektrische auto's goedkoper maken) (2%, $n = 21$)
6. Zorg voor minder CO₂-uitstoot door de industrie (bijv. door straffen voor overtredingen) (1%, $n = 16$)
7. De overheid moet betrouwbaar worden (in het algemeen) (0,9%, $n = 11$)
8. De grootste vervuilers aanpakken (0,8%, $n = 10$)
9. De regering moet aftreden (0,7%, $n = 9$)

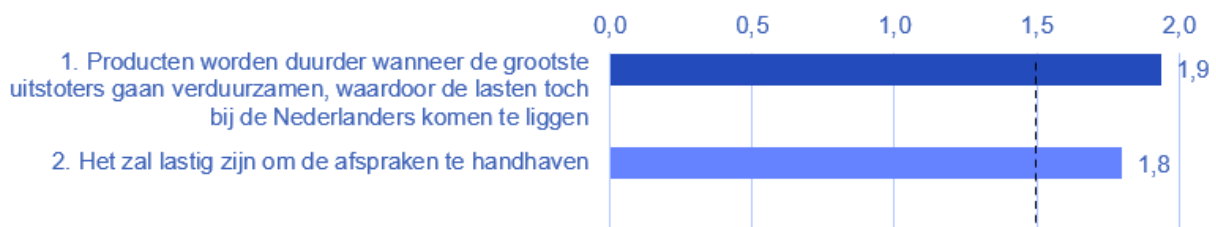
4.6.2 Afspraken met grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen

4.6.2.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,7 ($SD = 1,3$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 39% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 21% zich (heel) veel zorgen, is 27% neutraal en geeft 13% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 20).

4.6.2.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen is dat producten duurder worden wanneer de grootste uitstoters gaan verduurzamen (zie Figuur 22). Daarna volgt dat het lastig zal zijn om de afspraken te handhaven. Door 284 respondenten (24%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 22. Rangschikking van zorgen bij afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1185$.

4.6.2.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 231 respondenten (23%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Twijfels over het resultaat van de afspraken (5%, $n = 60$)
2. Er is een oneerlijke verdeling tussen industrie en andere sectoren (landbouw, luchtvaart) en de maatschappij (2%, $n = 24$)
3. Het gaat niet snel genoeg (2%, $n = 23$)
4. De belastingbetaler draait op voor de kosten (2%, $n = 19$)
5. De industrie kan manieren vinden om de afspraken te omzeilen/niet na te komen (1%, $n = 17$)
6. De industrie verdwijnt uit Nederland vanwege de afspraken (1%, $n = 16$)

6. De maatregel is niet nodig (1%, $n = 16$)
7. Er is onvoldoende informatie (1%, $n = 12$)
8. De maatregel zorgt voor hoge kosten (0,9%, $n = 11$)
8. De maatregel is te vrijblijvend (0,9%, $n = 11$)

4.6.2.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 314 respondenten (26%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Consequent optreden, controles, handhaven en sancties (5%, $n = 54$)
2. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over voor- en nadelen, voortgang van de maatregelen, noodzakelijkheid) (4%, $n = 53$)
3. Zorg dat de kosten niet doorberekend worden aan consumenten (2%, $n = 24$)
3. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, minder consumptie, minder vliegen en autorijden, bevolkingsgroei stoppen, kijken naar andere landen) (2%, $n = 24$)
4. De overheid moet betrouwbaar worden (in het algemeen) (1%, $n = 17$)
5. Stoppen met maatregelen (1%, $n = 13$)
6. De grootste vervuilers aanpakken (1%, $n = 12$)
7. Snelle toepassing van deze maatregel (0,9%, $n = 11$)
8. De regering moet aftreden (0,7%, $n = 9$)
8. Afspraken op Europees/internationaal/mondiaal niveau (0,7%, $n = 9$)

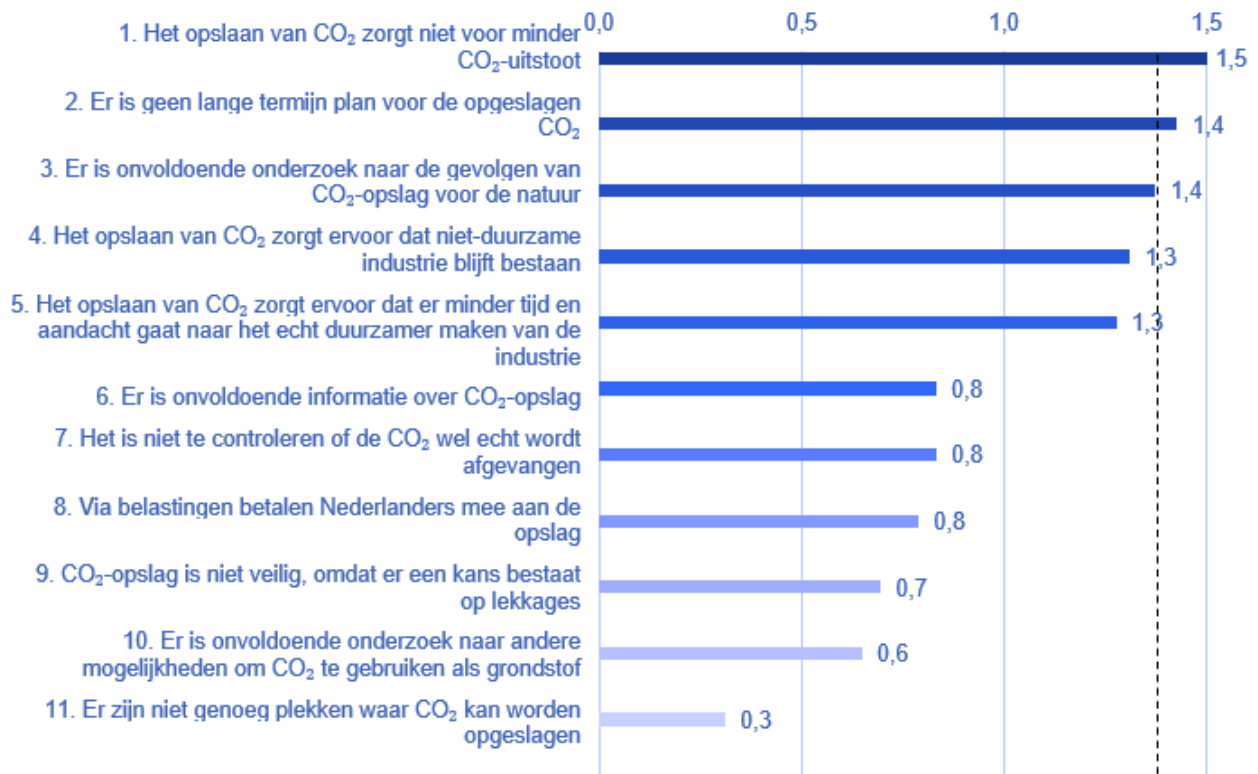
4.6.3 *CO₂ afvangen en opslaan*

4.6.3.1 *Mate van zorgen*

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 3,1 ($SD = 1,4$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 28% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 35% zich (heel) veel zorgen, is 20% neutraal en geeft 17% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 20).

4.6.3.2 *Rangschikking zorgen*

De grootste zorg die respondenten hebben bij CO₂ afvangen en opslaan is dat het opslaan van CO₂ niet zorgt voor minder CO₂-uitstoot (zie Figuur 23). Daarna volgen dat er geen lange termijnplan is voor de opgeslagen CO₂, en dat er onvoldoende onderzoek is naar de gevolgen van CO₂-opslag voor de natuur. Door 303 respondenten (26%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 23. Rangschikking van zorgen bij CO₂ afvangen en opslaan. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1185$.

4.6.3.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 154 respondenten (13%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. De maatregel is geen goede oplossing voor het probleem (2%, $n = 22$)
2. De maatregel is niet nodig (1%, $n = 14$)
3. Aardbevingsrisico (0,7%, $n = 9$)
4. Alles baart zorgen (0,5%, $n = 7$)
5. Er gaat onvoldoende aandacht naar het planten van bomen (0,4%, $n = 5$)
6. De maatregel zorgt voor hoge kosten (0,3%, $n = 4$)
7. Ook zuurstof wordt dan opgeslagen (0,2%, $n = 2$)
7. Het proces vraagt veel energie (0,2%, $n = 2$)
7. Er wordt niet geluisterd naar bezwaren (0,2%, $n = 2$)
7. Het transport van de CO₂ (0,2%, $n = 2$)

4.6.3.4 Genoemde suggesties

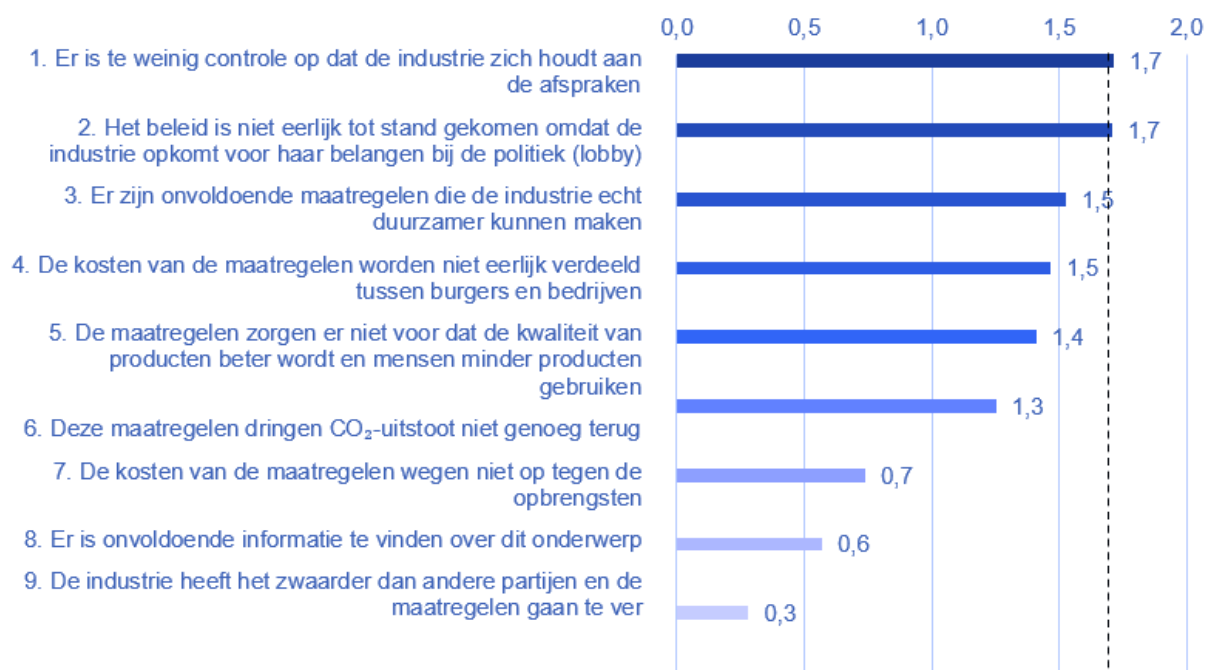
Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 308 respondenten (26%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over voor- en nadelen, voorgang van de maatregelen, noodzakelijkheid) (6%, $n = 73$)
2. Stoppen met maatregelen/niet toestaan om CO₂ af te vangen en op te slaan (4%, $n = 43$)

3. Onderzoek doen (o.a. naar CO₂ afbreken, gebruik van afgevangen CO₂ in nieuwe producten, gebruik CO₂ als groene grondstof, mogelijkheden, risico's, lange termijngevolgen (3%, $n = 37$)
4. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, zonne-energie, Thorium, bevolkingsgroei stoppen, kijken naar andere landen, minder industrie) (2%, $n = 24$)
5. Zorg voor minder CO₂-uitstoot (2%, $n = 23$)
6. Consequent optreden, controles, handhaven en sancties (2%, $n = 18$)
7. Lange termijnvisie (1%, $n = 13$)
8. De overheid moet betrouwbaar worden (in het algemeen) (1%, $n = 12$)
9. De regering moet aftreden (0,9%, $n = 11$)
10. Probleem aanpakken bij de bron i.p.v. tussenoplossingen verzinnen (0,8%, $n = 10$)

4.6.4 Rangschikking algemene zorgen industrie

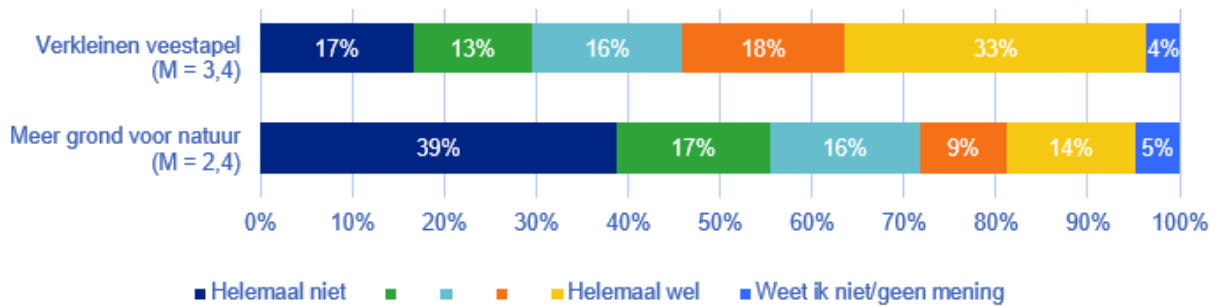
De grootste zorg die respondenten hebben bij industrie is dat er te weinig controle is op dat de industrie zich houdt aan de afspraken (zie Figuur 24). Daarna volgen dat het beleid niet eerlijk tot stand is gekomen, omdat de industrie opkomt voor haar belangen bij de politiek, en dat er onvoldoende maatregelen zijn die de industrie echt duurzamer kunnen maken. Door 301 respondenten (25%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 24. Rangschikking van algemene zorgen bij industrie. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1185$.

4.7 Landbouw en landgebruik

Bij de maatregelen van landbouw en landgebruik zijn door 1262 respondenten de vragen ingevuld en de zorgen gerangschikt. Figuur 25 laat de mate van zorgen bij de maatregelen 'verkleinen veestapel' en 'meer grond voor natuur' zien.

Figuur 25. Mate van zorgen bij de maatregelen 'verkleinen veestapel' en 'meer grond voor natuur'. Percentages per antwoordoptie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 1262$.

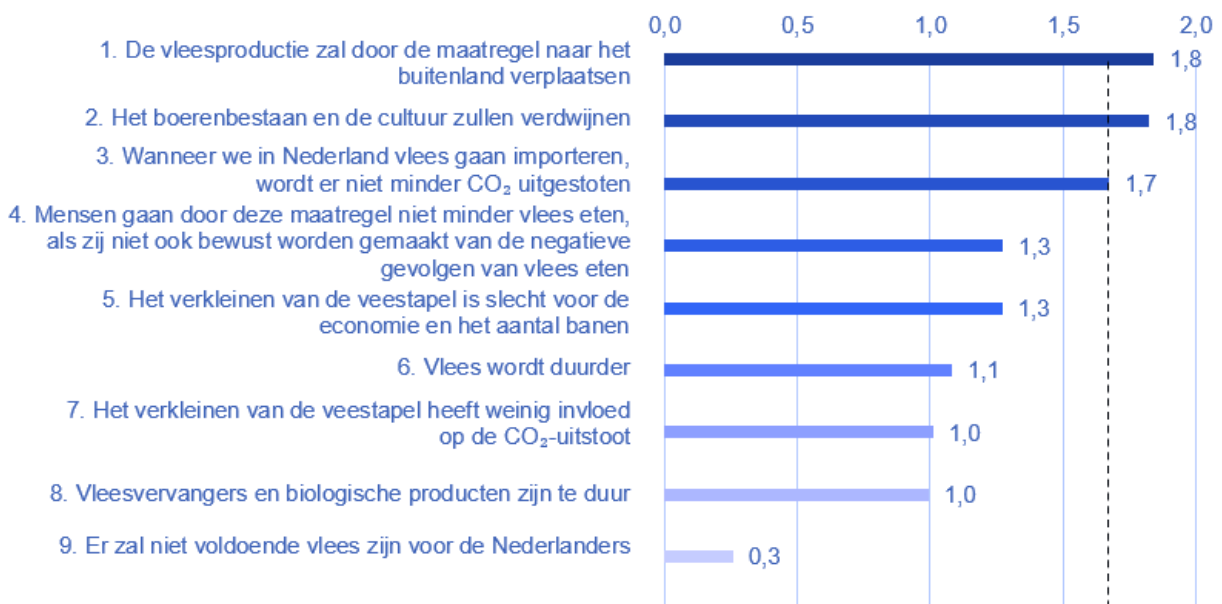
4.7.1 Verkleinen veestapel

4.7.1.1 Mate van zorgen

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 3,4 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 30% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 51% zich (heel) veel zorgen, is 16% neutraal en geeft 4% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 25).

4.7.1.2 Rangschikking zorgen

De grootste zorg die respondenten hebben bij het verkleinen van de veestapel is dat de vleesproductie door de maatregel naar het buitenland zal verplaatsen (zie Figuur 26). Daarna volgen dat het boerenbestaan en de cultuur zullen verdwijnen, en dat er niet minder CO_2 wordt uitgestoten wanneer we in Nederland vlees gaan importeren. Door 275 respondenten (22%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 26. Rangschikking van zorgen bij verkleinen veestapel. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door

het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1262$.

4.7.1.3 *Andere genoemde zorgen*

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 421 respondenten (33%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen. Zorgen die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. De maatregel is niet nodig (4%, $n = 50$)
2. De boerenprotesten en de onwil en agressie van boeren (3%, $n = 37$)
3. Er wordt geen perspectief voor boeren geboden (2%, $n = 29$)
4. Het boerenbestaan en de cultuur horen bij Nederland (2%, $n = 25$)
4. Boeren worden onevenredig hard aangepakt in vergelijking met andere sectoren (industrie, luchtvaart) (2%, $n = 25$)
5. Dat het beleid toch niet wordt doorgezet (2%, $n = 24$)
6. Het beleid is niet gebaseerd op de juiste informatie (2%, $n = 23$)
7. Er is onvoldoende compensatie en begeleiding voor boeren in de uitvoering van de maatregel (1%, $n = 15$)
7. De onbetrouwbare beleidsvoering van de overheid afgelopen jaren (1%, $n = 15$)
7. De grotere afhankelijkheid van het buitenland in onze voedselvoorziening (1%, $n = 15$)

4.7.1.4 *Genoemde suggesties*

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 641 respondenten (51%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen. Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Stoppen met maatregelen/veestapel niet verkleinen, de boeren met rust laten (7%, $n = 90$)
2. Boeren betrekken (bijv. bij beslissingen) (6%, $n = 78$)
3. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over lange termijnvisie, alternatieven, inhoud van de maatregel, voor- en nadelen) (6%, $n = 71$)
4. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. waterstof, kernenergie, minder vliegen, minder consumptie, natuurgebieden beperken, wonen en werken op loop en fietsafstand, bevolkingsgroei stoppen, verbod vuurwerk) (5%, $n = 67$)
5. De grootste vervuilers (bedrijfsleven) aanpakken (4%, $n = 55$)
6. Consequent optreden en handhaven (3%, $n = 36$)
6. Minder vleesconsumptie stimuleren (3%, $n = 36$)
7. Agrarische sector voldoende perspectief bieden (2%, $n = 26$)
7. Compensatie en toekomst creëren voor de betreffenden (bijv. omscholing) (2%, $n = 26$)
8. Iedere beroepsgroep/sector moet evenveel bijdragen (2%, $n = 24$)

4.7.2 *Meer grond voor natuur*

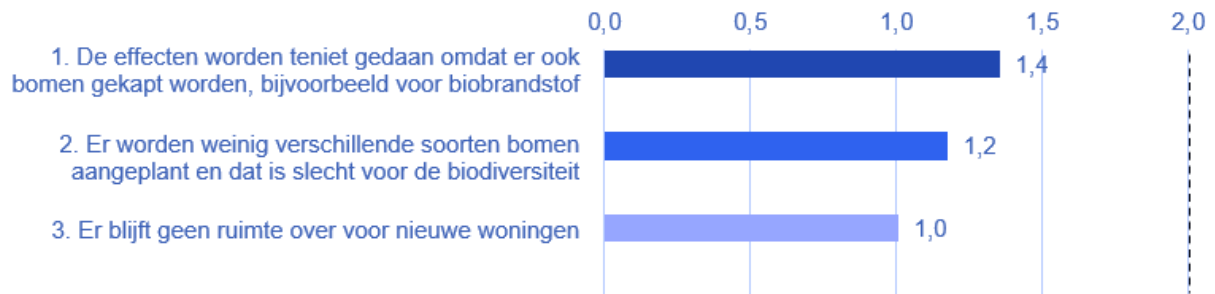
4.7.2.1 *Mate van zorgen*

De mate waarin respondenten zich zorgen maken heeft een gemiddelde score van 2,4 ($SD = 1,5$) op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Van de respondenten maakt 56% zich weinig tot geen zorgen om deze maatregel, maakt 23% zich (heel) veel zorgen, is 16% neutraal en geeft 5% aan het niet te weten, of heeft geen mening (zie Figuur 25).

4.7.2.2 *Rangschikking zorgen*

De grootste zorg die respondenten hebben bij meer grond voor natuur is dat de effecten teniet worden gedaan omdat er ook bomen gekapt worden (zie Figuur 27). Daarna volgen dat er weinig

verschillende soorten bomen worden aangeplant, wat slecht is voor de biodiversiteit, en dat er geen ruimte overblijft voor nieuwe woningen. Door 475 respondenten (38%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

Figuur 27. Rangschikking van zorgen bij meer grond voor natuur. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1262$.

4.7.2.3 Andere genoemde zorgen

Naast de gerangschikte zorgen, noemen 342 respondenten (27%) nog andere zorgen die niet in het rijtje voorkwamen. Hieronder volgen de tien meest genoemde zorgen.

1. Dat grond wordt onteigend en boeren hiervoor moeten wijken (4%, $n = 49$)
2. Twijfels over wat er van de maatregel terecht komt (3%, $n = 42$)
3. Er is geen ruimte meer, waar komt die extra grond vandaan (2%, $n = 30$)
4. De maatregel is niet nodig (2%, $n = 29$)
5. Het is zonde van de landbouwgrond (2%, $n = 22$)
6. Het probleem is dat er te veel mensen in Nederland zijn (2%, $n = 21$)
7. De grond zal worden gebruikt voor bouw (woningen, industrie, datacenters) (1%, $n = 17$)
8. Er is momenteel al te weinig ruimte voor natuur (1%, $n = 16$)
9. Er wordt momenteel te veel gebouwd (1%, $n = 15$)
10. Boerenland is ook natuur (1%, $n = 13$)

4.7.2.4 Genoemde suggesties

Op de vraag hoe de overheid hun grootste zorgen kan wegnemen hebben 425 respondenten (34%) één of meer oplossingen genoemd. Hieronder volgen de tien meest genoemde oplossingen.

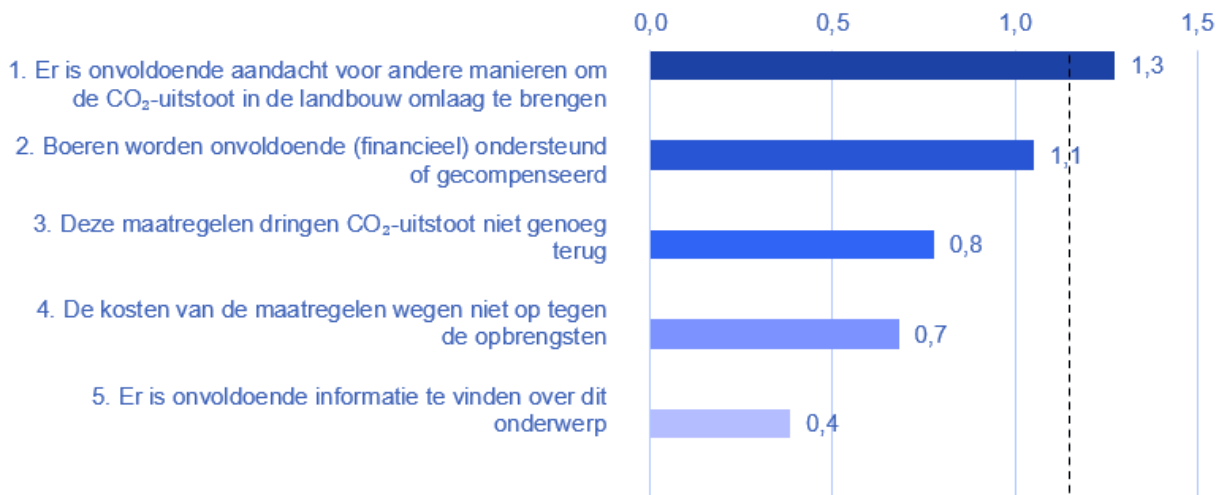
Suggesties die door een gelijk aantal respondenten genoemd werden, hebben dezelfde nummering.

1. Meer eerlijke en heldere informatie geven (o.a. over lange termijnvisie, alternatieven, inhoud van de maatregel, voor- en nadelen) (3%, $n = 44$)
2. Consequent optreden en handhaven (3%, $n = 42$)
3. Stoppen met maatregelen (2%, $n = 28$)
4. Alternatieven stimuleren/gebruiken, waaronder CO₂-uitstoot beperkende maatregelen in andere sectoren (bijv. bevolkingsgroei stoppen, de grootste vervuilers (bedrijfsleven) aanpakken, minder autorijden, meer thuiswerken, minder reizen, minder vleesconsumptie, verbod van grote datacentra) (2%, $n = 24$)
5. Minder mensen Nederland binnenlaten (2%, $n = 20$)
6. De regering moet aftreden (1%, $n = 17$)
7. Biodiversiteit stimuleren (1%, $n = 16$)
8. Duidelijk beleid invoeren (0,8%, $n = 11$)
9. Meer bomen planten (0,7%, $n = 10$)

9. Bebouwde omgeving vergroenen (0,7%, $n = 10$)

4.7.3 Rangschikking algemene zorgen landbouw en landgebruik

De grootste zorg die respondenten hebben bij landbouw en landgebruik is dat er onvoldoende aandacht is voor andere manieren om de CO₂-uitstoot in de landbouw omlaag te brengen (zie Figuur 28). Daarna volgen dat boeren onvoldoende (financieel) worden ondersteund of gecompenseerd, en dat de maatregelen de CO₂-uitstoot niet genoeg terugdringen. Door 345 respondenten (27%) zijn de zorgen niet gerangschikt.

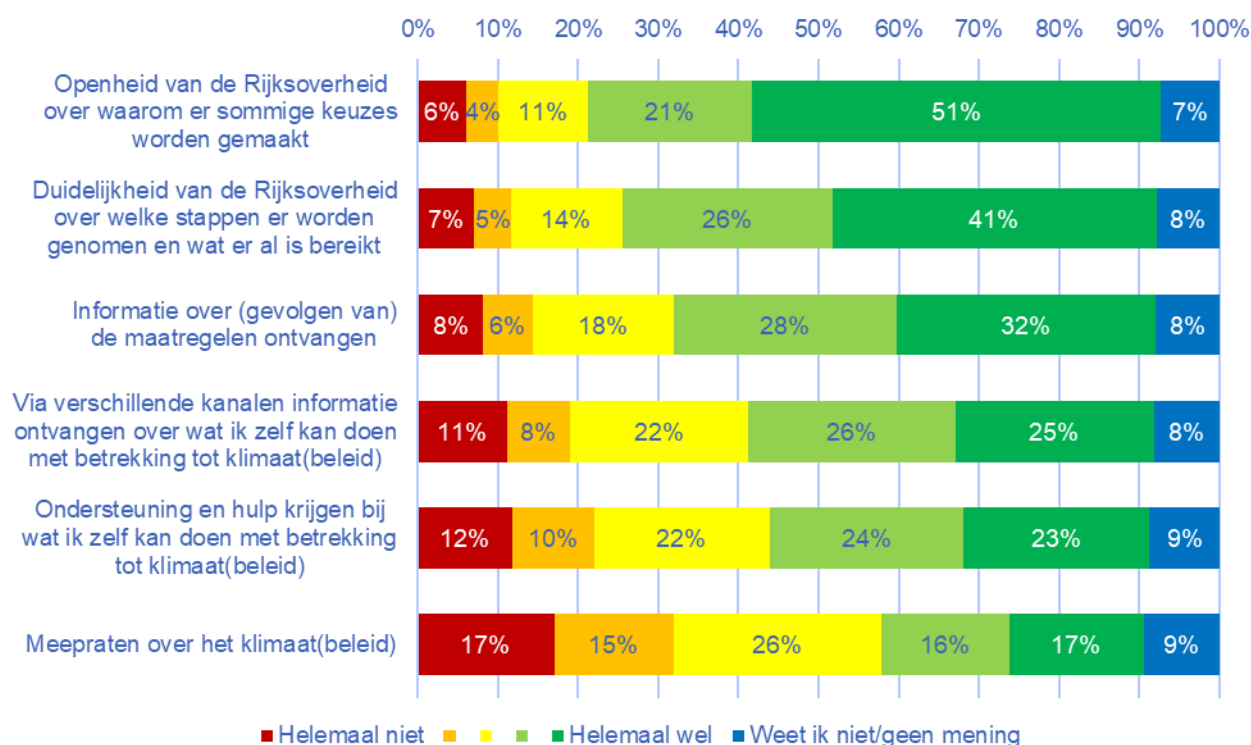

Figuur 28. Rangschikking van algemene zorgen bij landbouw en landgebruik. De score per zorg is een gewogen gemiddelde score: een vermenigvuldiging van het aantal keer dat de zorg is gekozen met de plaats in de top 5, gedeeld door het aantal respondenten. De verticale stippellijn geeft weer hoe hoog de score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn. $n = 1262$.

4.8 Participatie en communicatie

4.8.1 Behoeften participatie en communicatie

Respondenten geven aan met name behoefte te hebben aan openheid van de Rijksoverheid over waarom er sommige keuzes worden gemaakt ($M = 4,2$, $SD = 1,2$); zie Figuur 29. Daarnaast is er behoefte aan duidelijkheid van de Rijksoverheid over welke stappen er worden genomen en wat er al is bereikt ($M = 4,0$, $SD = 1,2$), en informatie over (gevolgen) van de maatregelen ontvangen ($M = 3,8$, $SD = 1,2$). Minder behoefte is er om via verschillende kanalen informatie te ontvangen over wat men zelf kan doen met betrekking tot klimaat(beleid) ($M = 3,5$, $SD = 1,3$) en ondersteuning en hulp krijgen bij wat men zelf kan doen met betrekking tot klimaat(beleid) ($M = 3,4$, $SD = 1,3$). De minste behoefte is er om mee te praten over het klimaat(beleid) ($M = 3,0$, $SD = 1,4$), al is dit nog altijd neutraal en blijken mensen gemiddeld genomen hier niet onwelwillend tegenover te staan.

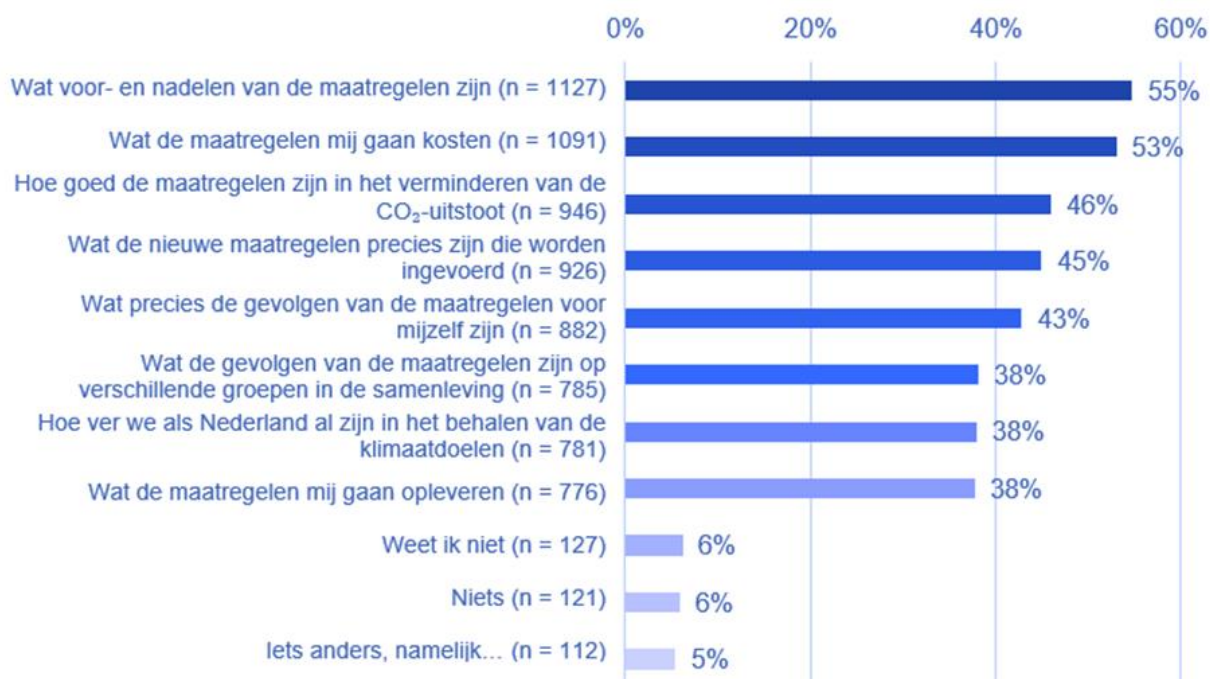
Figuur 29. Behoeften van respondenten met betrekking tot participatie en communicatie op een schaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). $n = 2058$

Bij het antwoord 'ondersteuning en hulp krijgen bij wat ik zelf kan doen met betrekking tot klimaat(beleid)' hebben 550 (27%) respondenten ook aangegeven aan welke ondersteuning of hulp zij dan denken. Antwoorden die respondenten daarbij hebben ingevuld zijn:

- duidelijke en betere informatievoorziening en voorlichting (kosten en opbrengsten);
- één centraal punt waar alle informatie is verzameld (o.a. de maatregelen, alle subsidies) en ondersteuning (bijv. digitaal loket om vragen te stellen);
- objectief en concreet advies (over verduurzaming van de woning, over een duurzamere levensstijl);
- een lijst van betrouwbare/gecertificeerde bedrijven voor de uitvoering van werkzaamheden (isolatie, zonnepanelen, warmtepomp, enz.);
- een onafhankelijk adviseur aan huis (bijv. energiecoach)
- bijeenkomsten in de wijk;
- reclame via media (tv, radio, krant);
- meer financiële ondersteuning/subsidie;
- de aanvraag van subsidies;
- ontzorging (niet alles zelf hoeven uitzoeken);
- Nederlanders betrekken bij plannen;
- zorgen voor goed en goedkoper OV en
- mensen meer stimuleren minder te consumeren.

4.8.2 Informatiebehoeften met betrekking tot energie- en klimaatbeleid

Een meerderheid van de respondenten geeft aan met name behoefte te hebben aan informatie over wat voor- en nadelen van de maatregelen zijn (55%) en wat de maatregelen hen gaan kosten (53%); zie Figuur 30.

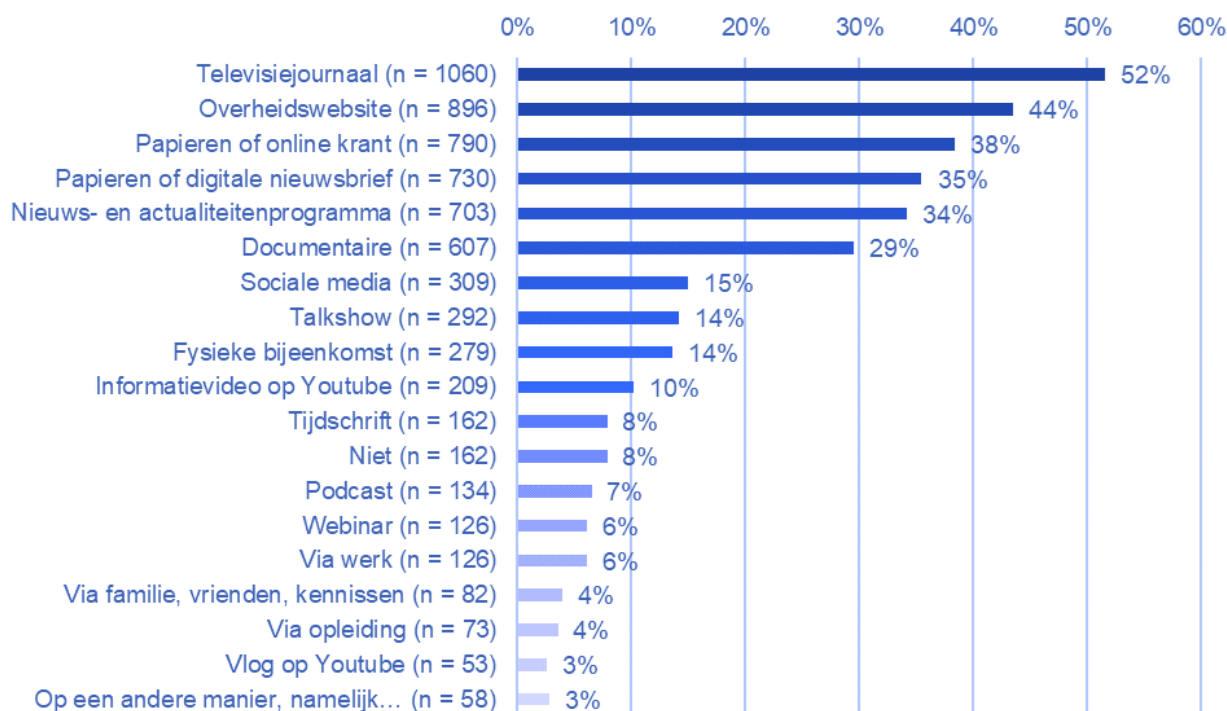

Figuur 30. Informatiebehoeften van respondenten met betrekking tot energie- en klimaatbeleid. Meerdere antwoorden mogelijk. $n = 2058$.

Antwoorden die respondenten bij 'iets anders, namelijk...' hebben ingevuld zijn: wat andere (Europese) landen doen; waar de Rijksoverheid het beleid op baseert (data, berekeningen, overwegingen van alternatieven); hoe het geheel aan beleid er uitziet; wat de gevolgen en opbrengsten zullen zijn en hoe we kunnen stoppen met het energie- en klimaatbeleid.

4.8.3 Gewenste manier van geïnformeerd worden over energie- en klimaatbeleid

Een meerderheid van de respondenten (52%) geeft aan via het televisiejournaal geïnformeerd te willen worden over het energie- en klimaatbeleid; zie Figuur 31. Andere kanalen waarlangs respondenten geïnformeerd willen worden zijn een overheidswebsite (44%), een papieren of online krant (38%) of nieuwsbrief (35%), een nieuws- en actualiteitenprogramma (34%) en een documentaire (29%).

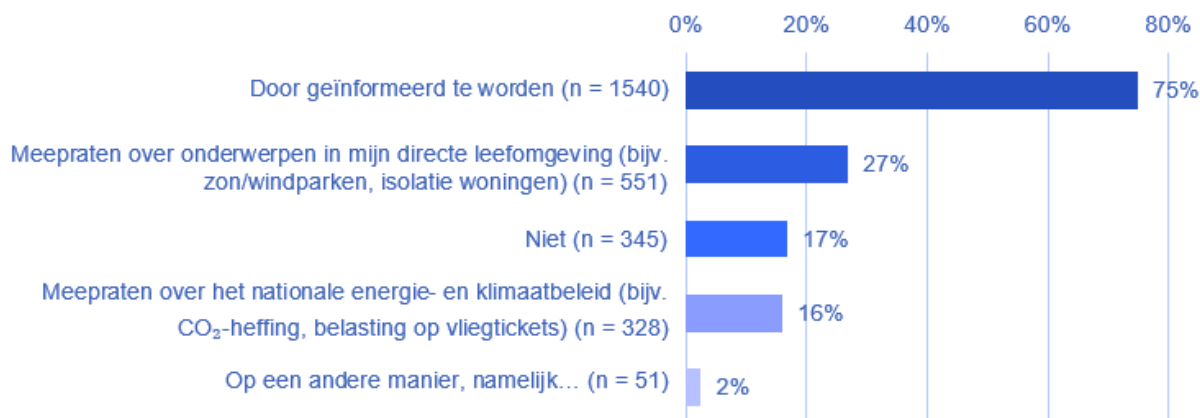

Figuur 31. Manieren waarop respondenten geïnformeerd willen worden over energie- en klimaatbeleid. Meerdere antwoorden mogelijk. $n = 2058$.

Antwoorden die respondenten bij 'Op een andere manier, namelijk...' hebben ingevuld zijn onder andere: Postbus 51-spotjes; reclame; een onafhankelijke instantie; e-mail; schoolvakken in het onderwijs; panels met beleidsmakers, politici, deskundigen en burgers; een persconferentie en de gemeente. Daarbij geven respondenten aan dat het van belang is dat de informatievoorziening "eerlijk", "onafhankelijk" en "betrouwbaar" is.

4.8.4 Gewenste manier van betrokken worden bij energie- en klimaatbeleid

Een ruime meerderheid van de respondenten (75%) geeft aan geïnformeerd te willen worden over het energie- en klimaatbeleid; zie Figuur 32. Iets meer dan een kwart (27%) zou graag willen meepraten over onderwerpen in hun directe leefomgeving (bijvoorbeeld over zonne- of windparken en de isolatie van woningen).

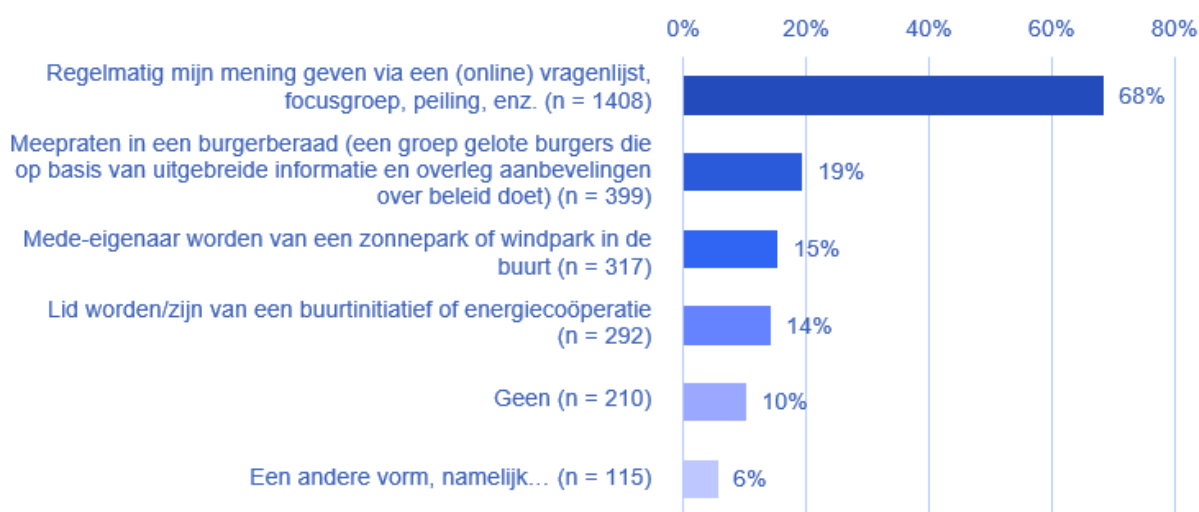

Figuur 32. Manieren waarop respondenten betrokken willen worden bij energie- en klimaatbeleid. Meerdere antwoorden mogelijk. $n = 2058$.

Antwoorden die respondenten bij 'Op een andere manier, namelijk...' hebben ingevuld zijn onder andere: een referendum; een internetconsultatie; een Brede Maatschappelijke Discussie (zoals in 1982-1984 over kernenergie); plaatsen waar men al komt (zoals sportschool, werk en school); een energieadviseur aan huis en meepraten om te stoppen met dit beleid.

4.8.5 Aansprekende vormen van betrokkenheid bij energie- en klimaatbeleid

Volgens een ruime meerderheid van de respondenten (68%) is regelmatig een mening geven via een (online) vragenlijst, focusgroep, peiling, enz. de meest aansprekende vorm om betrokken te worden bij het energie- en klimaatbeleid; zie Figuur 33.

Figuur 33. Aansprekende vormen van betrokkenheid bij energie- en klimaatbeleid. Meerdere antwoorden mogelijk. $n = 2058$.

Antwoorden die respondenten bij 'Een andere vorm, namelijk...' hebben ingevuld zijn onder andere: een keuze bieden om mee te denken; via de gemeenteraad; geïnformeerd worden is voldoende en een referendum.

4.8.6 Gewenste manier van geïnformeerd worden over de uitkomsten van dit onderzoek

De meest gewenste manier van geïnformeerd worden over de uitkomsten van dit onderzoek is via e-mail (26%); zie Tabel 2. Andere kanalen waarlangs respondenten geïnformeerd willen worden zijn de (nieuws)media (9%), een nieuwsbrief of digitale brief (8%) of een (web)site (5%).

Tabel 2. Gewenste manier van geïnformeerd worden over de uitkomsten van dit onderzoek (open vraag). $n = 2058$.

Communicatiekanaal	% van $n = 2058$
E-mail	26% ($n = 536$)
(Nieuws)media	9% ($n = 188$)
Nieuwsbrief/digitale brief	8% ($n = 157$)
Website/site	5% ($n = 104$)
Via Rijksoverheid (website, mijnoverheid.nl, nieuwsbrief, e-mail, duidelijk plan overheid)	2% ($n = 49$)
Schriftelijk/papier/brief/informatiebrief	2% ($n = 48$)
Rapport/publicatie	2% ($n = 36$)
Via I&O Research (nieuwsbrief, rapport, artikel, website)	1% ($n = 30$)
Sociale media	1% ($n = 12$)
Youtube	0% ($n = 6$)

5 Reflecties en suggesties voor vervolgonderzoek

In dit hoofdstuk reflecteren we op de bevindingen over de sectoren en beleidsmaatregelen heen en geven we suggesties voor vervolgonderzoek.

5.1 Reflecties op de genoemde zorgen en oplossingen

Op basis van de zorgen en suggesties reflecteren we hieronder op een aantal punten die de sectoren en maatregelen overstijgen, beginnend met de genoemde zorgen, waarna we vervolgens ingaan op de genoemde suggesties en oplossingen.

Er is een grote spreiding in de mate waarin mensen zich zorgen maken

De mate waarin de respondenten bezorgd zijn over de maatregelen is alleen bij een viertal maatregelen bovengemiddeld op de schaal van 1 'helemaal niet' tot en met 5 'helemaal wel'. Dat wil zeggen dat bij die vier maatregelen de gemiddelde score van mate van bezorgdheid boven de drie uitkomt. Deze maatregelen zijn het verkleinen van de veestapel, de overstap naar aardgasvrij, het stimuleren van de hybride warmtepomp, en het afvangen en opslaan van CO₂. Alleen bij deze maatregelen maken meer respondenten zich (grote) zorgen dan dat er respondenten zijn die zich geen of weinig zorgen maken. Respondenten zijn het meest bezorgd om het verkleinen van de veestapel, met een gemiddelde score van een 3,4. Een score die mogelijk mede is ingegeven door de ontwikkelingen die zich gedurende de looptijd van dit onderzoek hebben voorgedaan: de presentatie van het stikstofbeleid van het kabinet Rutte IV op 10 juni 2022 door Christianne van der Wal, en de reactie die daarop als gevolg is gekomen vanuit de agrarische sector en de samenleving. Respondenten zijn bezorgd dat de vleesproductie door de maatregel naar het buitenland zal verplaatsen en dat het boerenbestaan en de cultuur zullen verdwijnen.

De hogere mate van zorgen over de overstap naar aardgasvrij komt onder andere voort uit onduidelijkheid over waarom we van het aardgas afstappen terwijl andere landen aardgas gaan gebruiken en de verwachting dat het zal leiden tot erg hoge kosten en gedoe. Ook bij het stimuleren van de hybride warmtepomp is de hogere mate van zorgen te verklaren door de verwachte hoge kosten. Wat betreft het afvangen en opslaan van CO₂ komt de hogere mate van zorgen voort uit de constatering dat het niet zorgt voor minder CO₂-uitstoot en dus geen oplossing is voor het probleem, dat er geen lange termijn plan is en de verwachte negatieve gevolgen voor de natuur die de techniek met zich mee kan brengen.

De andere tien maatregelen hebben een gemiddelde mate van bezorgdheid onder de drie. De minste zorgen zijn er bij afspraken over thuiswerken en hybride werken en een belastingverhoging op vliegtickets. Dit kan liggen aan dat respondenten weinig grote of negatieve gevolgen van de maatregelen verwachten, maar bijvoorbeeld ook aan dat er minder nieuwsberichtgeving is over deze thema's, of aan de tevredenheid met de maatregelen. Dat de mate van bezorgdheid bij tien maatregelen onder de neutrale waarde van drie ligt, is mogelijk te verklaren door de grote spreiding in de mate waarin mensen zich zorgen maken (zie Figuur 4). Over het algemeen verschillen respondenten namelijk in de mate waarin zij zich zorgen maken. De groep respondenten die aangeeft neutraal te zijn wat betreft de mate van zorgen ligt per maatregel tussen de 11% en 27%. De rest van de respondenten maakt zich weinig tot geen zorgen (richting 'helemaal niet' op de schaal), danwel (heel) veel zorgen (richting 'helemaal wel' op de schaal). Hierdoor komen veel maatregelen gemiddeld onder of rond het midden van de schaal uit.

Een aantal zorgen leven onder een groot aantal respondenten

Wanneer we verder kijken naar welke specifieke zorgen er leven onder Nederlandse burgers bij de beleidsmaatregelen, zien we dat er een aantal zorgen zijn die er uitspringen. Zo kiezen respondenten een aantal zorgen aanzienlijk vaker in de top 5 of top 3 dan andere zorgen. Door de scores van de zorgen per maatregel af te zetten tegen een base line (een verticale stippellijn die weergeeft hoe hoog de gewogen score per zorg zou zijn als alle zorgen even vaak gekozen zouden zijn), konden we achterhalen welke zorgen aanzienlijk vaker werden gekozen en dus het grootst zijn. Van de 14 afzonderlijke maatregelen en de algemene zorgen bij de vijf sectoren zijn er twaalf maatregelen, en alle sectoren waarbij er zorgen boven de base line uitkomen. Deze zorgen staan hieronder in Tabel 3. De zorgen gaan met name over hoge kosten en betaalbaarheid voor burgers, een eerlijke verdeling van de kosten in de samenleving, effectiviteit van de maatregelen en praktische uitvoerbaarheid (bijvoorbeeld nieuwe laadpalen op het overbelaste elektriciteitsnet en onvoldoende ruimte voor windparken zonder dat mensen er last van hebben).

Tabel 3. Maatregelen en sectoren met de zorgen die vaker werden gekozen dan andere zorgen en waarvan de score boven de base line uitkomt.

Maatregel of sector	Zorg(en)
Stimuleren van elektrisch rijden	Voor mensen met lagere inkomens is elektrisch rijden niet betaalbaar
	Het maken van auto's en accu's is milieuvervuilend
	De aanschafkosten van (tweedehands) elektrische auto's zijn te hoog
	Het is onduidelijk wat er gebeurt met de accu's die aan vervanging toe zijn
	Het elektriciteitsnetwerk kan meer laadpalen niet aan
	Elektrische auto's hebben een beperkt bereik (afstand)
Belastingverhoging op vliegtickets	De belastingverhoging is veel te laag en werkt daardoor niet
Mobiliteit en vervoer algemeen	Het openbaar vervoer is te duur
Isolatie van woningen	Isoleren is niet betaalbaar voor mensen met lage inkomens
	Oude huizen zijn niet gemakkelijk te isoleren
De overstap naar aardgasvrij	Nederland gaat van het gas af terwijl andere landen op aardgas overgaan
	Aardgasvrij wonen is iets dat Nederlanders opgelegd krijgen
Stimuleren van hybride warmtepomp	Deze maatregel zorgt voor hoge aankoopkosten
Gebouwde omgeving algemeen	Het eigen geld dat naast subsidie moet worden ingelegd is nog te veel
	Subsidies worden oneerlijk verdeeld en komen niet terecht bij mensen die subsidies goed kunnen gebruiken
	Het is oneerlijk dat men geen aanspraak kan maken op subsidie wanneer men de verduurzaming van de woning zelf uitvoert, in plaats van laat uitvoeren

Maatregel of sector	Zorg(en)
Zonneparken op land en zonnepanelen op daken	Het elektriciteitsnet kan de stroom van zonnepanelen niet aan
	Het is oneerlijk dat de salderingsregeling wordt afgeschaft
Afstandsnormen voor windparken op land	Er zijn negatieve effecten op de natuur, vogels en dieren in zee en het landschap
	Er zijn niet genoeg plekken voor windparken waar mensen er geen last van hebben
Kerncentrales	Het kernafval kan niet goed worden opgeslagen en toekomstige generaties blijven er mee zitten
	Niemand wil een kerncentrale in de achtertuin
Elektriciteit algemeen	Elektriciteit wordt soms als groen verkocht terwijl het alleen op papier groen is (door certificaten)
CO₂-heffing voor de industrie	De CO ₂ -heffing zorgt ervoor dat de kosten indirect bij Nederlanders terechtkomen
Afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen	Producten worden duurder wanneer de grootste uitstoters gaan verduurzamen, waardoor de lasten toch bij de Nederlanders komen te liggen
	Het zal lastig zijn om de afspraken te handhaven
CO₂ afvangen en opslaan	Het opslaan van CO ₂ zorgt niet voor minder CO ₂ -uitstoot
	Er is geen lange termijn plan voor de opgeslagen CO ₂
	Er is onvoldoende onderzoek naar de gevolgen van CO ₂ opslag voor de natuur
Industrie algemeen	Er is te weinig controle op dat de industrie zich houdt aan de afspraken
	Het beleid is niet eerlijk tot stand gekomen omdat de industrie opkomt voor haar belangen bij de politiek (lobby)
Verkleinen veestapel	De vleesproductie zal door de maatregel naar het buitenland verplaatsen
	Het boerenbestaan en de cultuur zullen verdwijnen
	Wanneer we in Nederland vlees gaan importeren, wordt er niet minder CO ₂ uitgestoten
Landbouw en landgebruik algemeen	Er is onvoldoende aandacht om op andere manieren in de landbouw de CO ₂ omlaag te brengen

De kostenverdeling in de samenleving speelt bij alle sectoren een rol

Zowel in de interviews als de vragenlijst komt het vraagstuk van de kostenverdeling naar voren. De respondenten maken zich zorgen over de verdeling van de kosten die het klimaatbeleid met zich meebrengt, zowel de maatschappelijke kosten als de kosten voor hen persoonlijk. Uit de vragenlijst komt naar voren dat bij de onderwerpen mobiliteit en vervoer en gebouwde omgeving de wens voor een eerlijke verdeling van lusten en lasten (o.a., door inkomensafhankelijke subsidies) tussen mensen met een hoog en laag inkomen in de top 3 staat. In totaal staat de oplossing om een eerlijke verdeling te bieden bij zes maatregelen in de top 10.

Een zorg die geuit werd bij de interviews is dat kosten via een omweg altijd bij de burger terecht komen. Daarbij gaat het zowel om de (directe) kosten en de investeringen voor de burgers zelf, als over de belastingen die ze moeten betalen. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat veel klimaatmaatregelen worden bekostigd uit belastinginkomsten vanuit burgers. Respondenten willen dat bedrijven (direct of indirect, bijvoorbeeld via de CO₂-heffing) meebetalen aan de bekostiging van de voorgestelde maatregelen. Tegelijkertijd willen geïnterviewden niet dat bedrijven naar het buitenland vertrekken als gevolg van hoge kosten. Deze zorg komt ook terug in de uitkomsten van de vragenlijst.

Een mogelijkheid om als overheid om te gaan met de zorgen over de kostenverdeling is om transparant en duidelijk te zijn over hoe het klimaatbeleid betaald wordt en welke afwegingen daarbij gemaakt worden. Opvallend was dat de geïnterviewden bepaalde kennis over de bekostiging van klimaatbeleid misten: in hoeverre weten burgers bijvoorbeeld dat een deel van het geld dat wordt gebruikt voor het bekostigen van de maatregelen door de overheid geleend is? In de interviews is dit punt niet genoemd door de geïnterviewden. Bekendheid hiermee kan leiden tot een ander, en wellicht positiever beeld bij burgers over de kostenverdeling.

De (hoge) kosten voor de burger spelen bij alle sectoren een rol en er zijn zorgen over het aanvragen en toekennen van subsidies als oplossing voor deze kosten

Naast zorgen over de verdeling van de kosten zijn er ook zorgen over de (aanschaf)kosten voor de burger. Om zorgen over aanschafkosten weg te nemen wordt door de overheid onder andere gekozen om subsidies beschikbaar te stellen, om tegemoet te komen in de (investerings)kosten die burgers moeten maken als gevolg van de klimaatmaatregelen. Dit wordt door de respondenten gezien als een passende oplossing. Toch blijkt dat subsidies niet altijd even goed in staat zijn om de zorgen over de hoge kosten weg te nemen. De inzet van subsidies leidt juist tot andere zorgen: over ingewikkelde aanvraagprocedures en (soms als gevolg daarvan) een oneerlijke toekenning van de subsidies. Als ervoor wordt gekozen om vooral via subsidies burgers te ondersteunen, is het volgens geïnterviewden belangrijk om ervoor te zorgen dat deze gemakkelijk aan te vragen zijn en terecht komen bij de mensen die het nodig hebben. Respondenten noemen dat er meer duidelijkheid en begeleiding moet komen in het aanvraagproces en dat subsidies vooral moeten worden toegekend aan degenen die het financieel het hardst nodig hebben, bijvoorbeeld door middel van het toekennen van inkomensafhankelijke subsidies.

Er zijn zorgen dat maatregelen niet ver genoeg gaan en dat het niet snel genoeg gaat om klimaatdoelen te halen, maar ook zorgen over de gevolgen van de maatregelen

Respondenten geven aan dat ze zich bij sommige maatregelen zorgen maken over de beperkte effectiviteit van de maatregel, bijvoorbeeld bij de belasting op vliegtickets. Ook wordt er in meerdere gevallen aanvullend beleid voorgesteld als oplossing, bijvoorbeeld autorijden ontmoedigen of zonnepanelen op industriële/openbare gebouwen verplichten. Dit staat in contrast met de zorgen die er ook zijn over de gevolgen van de maatregelen, en dat respondenten eveneens noemen dat de maatregelen niet (verplicht) ingevoerd zouden moeten worden. Daarnaast wordt bijvoorbeeld de zorg genoemd dat mensen door het verkleinen van de veestapel niet minder vlees gaan eten, als zij niet ook bewust worden gemaakt van de negatieve gevolgen van vlees eten. Tenslotte wordt als oplossing om zorgen weg te nemen genoemd dat beleid sneller moet worden ingevoerd.

Als oplossing wordt gekeken naar beleid in een andere sector of naar waterstof als alternatief

Respondenten geven regelmatig aan dat zij liever alternatief beleid in een andere sector zouden zien. Zo wordt bij het verkleinen van de veestapel genoemd dat we bijvoorbeeld minder moeten vliegen. Ook wordt genoemd dat we waterstof meer moeten gaan benutten (in plaats van elektrisch rijden, de overstap naar aardgasvrij, hybride warmtepomp, zonneparken, windparken, alle maatregelen bij de

industrie, en het verkleinen van de veestapel). Hieruit blijkt dat veel mensen niet lijken te beseffen dat er in alle sectoren beleid nodig is, en dat er heel veel (duurzame) elektriciteit nodig is om die grote hoeveelheid waterstof te produceren.

Er wordt meer betrouwbaarheid verwacht van de Rijksoverheid

De resultaten van de vragenlijst laten zien dat er weinig vertrouwen in de Rijksoverheid is als het gaat om het meewegen van de belangen van respondenten en het halen van de klimaatdoelstellingen, terwijl een meerderheid van de respondenten zich wel degelijk zorgen maakt over het klimaat. Het wordt dan ook meermaals genoemd (in de top 10 genoemde oplossingen) dat de Rijksoverheid betrouwbaarder zou moeten zijn.

Er is behoefte aan consequente handhaving door de Rijksoverheid van de industrie en agrarische sector

Bij meerdere maatregelen noemen respondenten dat de Rijksoverheid consequent moet optreden en handhaven. Hierbij gaat het met name om de industrie en in mindere mate ook bij de agrarische sector. Bij alle maatregelen in deze sectoren wordt er door respondenten als oplossing genoemd dat er consequent optreden en handhaven nodig is.

Er is meer informatie gewenst over o.a. de redenering achter beleid, de effectiviteit, voor- en nadelen en gevolgen van maatregelen

Opvallend zijn de vele zorgen die respondenten hebben bij de duurzaamheid van een aantal technologieën die nodig zijn om CO₂-uitstoot te verminderen, zoals isolatiemateriaal, de productie van accu's voor elektrische auto's of van windmolens en zonnepanelen. Wat we zien is dat geïnterviewden veel twijfels hebben bij de effectiviteit van en zorgen over de gevolgen van de maatregelen, maar daarbij ook zeggen dat ze de effecten en gevolgen niet altijd goed kunnen inschatten. Ze willen daar graag meer over weten. We zien ook dat er onder geïnterviewden en respondenten van de vragenlijst misverstanden zijn over bijvoorbeeld dat alle woningen in Nederland al goed zijn geïsoleerd, dat Nederland het enige land in de EU is met een nationale CO₂-heffing, en dat we voor de voedselvoorziening afhankelijk worden van het buitenland als de veestapel verkleint. Er werd in de interviews aangegeven dat zij meer informatie willen ontvangen over het waarom, wat het beleid precies is, wat de gevolgen zijn en wat zij zelf kunnen doen. In de vragenlijst werd bevestigd dat er een brede behoefte is aan verschillende informatie: de voor- en nadelen, wat de maatregelen het individu gaan kosten en opleveren, de effectiviteit van maatregelen en de gevolgen voor verschillende groepen in de samenleving, en hoe ver we als Nederland zijn in het behalen van de klimaatdoelen. Er is behoefte aan communicatie via een brede mix van kanalen.

Naast informatie wordt ook actieve ondersteuning en praktische hulp van de overheid verwacht

Bij mobiliteit en gebouwde omgeving, de thema's die burgers het meest direct raken, zien we de verwachting bij geïnterviewden dat de overheid niet alleen (eenvoudig en helder) communiceert, maar burgers ook praktisch ondersteunt. Volgens de geïnterviewden wordt bij de veranderingen in de transitie naar een duurzame maatschappij en in de stappen die met name kwetsbare burgers zouden moeten nemen, nog te vaak uitgegaan van hun zelfredzaamheid. Praktische ondersteuning kan bijvoorbeeld bestaan uit hulp bij het vinden van de juiste informatie om te verduurzamen, een eenvoudigere aanvraag van subsidies en begeleiding daarbij, of ondersteuning bij het selecteren van een goede aanbieder voor zonnepalen of een warmtepomp. Ook in de uitkomsten van de vragenlijst zien we de behoefte aan ondersteuning en hulp bij wat mensen zelf kunnen doen met betrekking tot klimaatbeleid terug bij ongeveer de helft van de respondenten. Naast bovengenoemde ondersteuning hebben zij onder andere behoefte aan: objectief en concreet advies (over de verduurzaming van de woning, over een duurzamere levensstijl); een lijst van betrouwbare en gecertificeerde bedrijven voor

de uitvoering van werkzaamheden (isolatie, zonnepanelen, warmtepomp, enz.); een onafhankelijk adviseur aan huis (bijv. energiecoach); bijeenkomsten in de wijk; meer financiële ondersteuning of subsidie en ontzorging (niet alles zelf uitzoeken).

5.2 Vervolgonderzoek

Hieronder noemen we enkele suggesties voor vervolgonderzoek. Sommige suggesties staan al concreet op de planning voor 2023.

Ontwikkel doelgericht beleid door onderscheid te maken tussen verschillende doelgroepen

Het huidige onderzoek biedt een beeld van de algemene Nederlandse populatie. We verwachten echter dat er verschillen zijn in de mate van zorgen en het type zorgen die verschillende groepen mensen hebben, evenals wat zij verwachten van de Rijksoverheid om deze zorgen weg te nemen en welk beleid daarbij aansluit. Deze verschillen kunnen liggen aan demografische factoren, zoals geslacht, leeftijd of politieke voorkeur. Ook kunnen deze verschillen tot stand komen door communicatievoorkeuren. De data die is verzameld middels de vragenlijst kan worden gebruikt om verschillende doelgroepen te onderscheiden en, op basis van de specifieke uitkomsten per doelgroep, doelgericht beleid te ontwikkelen. De verwachting is dat we hier begin 2023 meer inzichten over kunnen publiceren.

Pas de geleerde lessen rond klimaatbeleid toe op beleid en test verschillende varianten

In 2023 zullen we de lessen (principes) die we geleerd hebben vanuit het huidige, en vanuit eerder onderzoek (bijv. Mouter et al., 2021) toepassen op het ontwerp van klimaatbeleid. We werken van één of enkele geselecteerde beleidsmaatregelen meerdere varianten uit die in meer of mindere mate voldoen aan de principes die theoretisch leiden tot een hogere acceptatie van beleid. Vervolgens testen we in een online keuze-experiment welke varianten de voorkeur hebben onder Nederlandse burgers. Hiermee valideren we de beleidsprincipes en genereren we kennis over acceptatie van enkele beleidsmaatregelen.

Pas de geleerde lessen toe op communicatie rond beleid en test verschillende varianten

Een mogelijk vervolgonderzoek op langere termijn is het ontwerpen van verschillende vormen van communicatie over beleidsmaatregelen op basis van bovenstaande uitkomsten. Denk hierbij aan uitleg over de noodzakelijkheid van de maatregelen en/of het adresseren van verschillende zorgen en oplossingen. De varianten van beleidscommunicatie zouden in een experimentele onderzoeksopzet getoetst kunnen worden op bijvoorbeeld waardering en het genereren van acceptatie en/of vertrouwen.

Laat deelnemers echt meedenken over beleid en ondersteun ze daarbij

In het huidige onderzoek hebben we deelnemers naar hun zorgen en mogelijke oplossingen gevraagd zonder ze extra informatie te geven. Dit heeft het voordeel dat het een representatief beeld geeft van de Nederlandse populatie: sommige mensen zijn meer en anderen zijn minder geïnformeerd. Echter, als je wil dat mensen echt meedenken met hoe beleid verbeterd kan worden zullen zij meer informatie en ondersteuning nodig hebben.

In de interviews merkten we bijvoorbeeld dat zorgen en suggesties gedurende het gesprek bij de geïnterviewden naar boven kwamen. Door over een onderwerp te praten en er langer over na te nadenken vormen mensen een mening en veranderen ze soms gedurende het interview van gedachten. Daarnaast gaven geïnterviewden aan dat het fijn zou zijn om ook de mening van andere mensen te horen, en dat ze graag meer informatie willen over de maatregelen om hun mening te kunnen vormen. Tenslotte zien we in de antwoorden van de geïnterviewden terug dat sommige

kennis ontbreekt. Bijvoorbeeld wat het verschil tussen een hybride en een all-electric warmtepomp is, of dat Nederland een van de grootste vleesexporteurs ter wereld is. Als bij vervolgonderzoek de wens is om deelnemers echt mee te laten denken over het vormgeven of aanpassen van beleid zullen zij ondersteund moeten worden.

Om deelnemers te ondersteunen kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van een *Informed questionnaire* waarbij deelnemers voor- en nadelen te zien krijgen bij maatregelen, zodat zij geholpen worden om een mening te vormen. Dit houdt wel in dat deelnemers óf voorbereid moeten worden op een wat langere invulduur, óf dat er moet worden gekozen voor een specifiek onderwerp of beleidsdomein, door bijvoorbeeld een selectie uit de maatregelen te maken.

Referenties

- Broecks, K., Jack, C., Mors, E., ter, Boomsma, C., & Shackley, S. (2021). How do people perceive carbon capture and storage for industrial processes? Examining factors underlying public opinion in the Netherlands and the United Kingdom. *Energy Research & Social Science*, 81, 102236.
- Dreijerink, L. J. M., & Klösters, M. P. W. M. (2021). Wat is het maatschappelijk draagvlak voor klimaatbeleid? Onderzoek naar beleidsopties van de studiegroep Invulling klimaatopgave Green Deal. Amsterdam: TNO.
- Dreyer, S., & Walker, I. (2013). Acceptance and support of the Australian Carbon Policy. *Social Justice Research*, 26(3), 343-362. doi:10.1007/s11211-013-0191-1
- Grient, R. van der, & Lelij, B van der. (2021). *Publieksmonitor Klimaat en Energie 2021*. Amsterdam: Motivaction.
- Jakobsson, C., Fujii, S., & Gärling, T. (2000). Determinants of private car users' acceptance of road pricing. *Transport Policy*, 7(2), 153-158. doi:10.1016/S0967-070X(00)00005-6
- Kanne, P. & Schelde, A. van der (2022). Onderzoek naar publiek draagvlak voor mogelijke maatregelen op beleidsterrein van IenW. Amsterdam: I&O Research.
- Kamerstukken II, 32813, nr. 974.* (2022, 11 februari). Overheid.nl. Geraadpleegd op 11 april 2022, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32813-974.html>
- Kluzenaar, Y. de, & Flore, P. (2021). Klimaataanpak: toekomstbepalende keuzes voor onze samenleving. De energietransitie vanuit burgerperspectief. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kluzenaar, Y. de, Carabain, C., & Steenbekkers, A. (2020). Klimaatbeleid en de samenleving. Een korte samenvatting van inzichten uit het SCP-onderzoek op het vlak van duurzame samenleving. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Koning, N. de, Hermans, L., Kooger, R., & Tigchelaar, C. (2020). *Aardgasvrij wonen: Drijfveren en barrières van bewoners*. Amsterdam: TNO.
- Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (2022). Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat. Den Haag. Geraadpleegd van https://open.overheid.nl/repository/ronl-53899d440127f31fa5f7382c72d031007894dd2e/1/pdf/Ontwerp_Beleidsprogramma_Klimaat.pdf
- Mouter, N., Beek, L. van, Ruijter, A. de, Hernandez, J.I., Schouten, S., Noord, L. van, & Spruit, S. (2021). *Brede steun voor ambitieus klimaatbeleid als aan vier voorwaarden is voldaan*. Delft: TU Delft. Geraadpleegd op <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe/case-studies/klimaatraadpleging>
- RStudio Team (2020). *RStudio: Integrated Development for R*. RStudio, PBC, Boston, MA URL <http://www.rstudio.com/>.
- Steenbekkers, A., & Scholte, S. (2019). Onder de pannen zonder gas? Woningeigenaren en hun overwegingen voor aardgasvrije alternatieven. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steg, L., Dreijerink, L., & Abrahamse, W. (2006). Why are energy policies acceptable and effective?. *Environment and Behavior*, 38(1), 92-111. doi:10.1177/0013916505278519

A Informatieblad

Om te zorgen dat de aarde niet meer dan 1,5°C opwarmt, zijn er wereldwijd afspraken gemaakt om CO₂-uitstoot te verminderen en klimaatverandering tegen te gaan. De minister voor Klimaat en Energie is verantwoordelijk voor het uitwerken van maatregelen om dat doel te halen. Om dat te betalen is er een Klimaatfonds van ongeveer €35 miljard.

De Rijksoverheid wil graag weten waar zij rekening mee moet houden bij het uitwerken van het klimaatbeleid. Het kabinet wil burgers daarbij actief betrekken. Dit interview is hier onderdeel van.

Het is al bekend dat een aantal maatregelen er zeker gaan komen. We bespreken pakketten van maatregelen op de onderwerpen elektriciteit, reizen, wonen, industrie en land- en tuinbouw. Het doel van dit interview is om te achterhalen waar volgens jou bij het maken van het klimaatbeleid extra aandacht aan moet worden gegeven, wat je zorgen zijn en wat je belangrijk vindt.

Elektriciteit

Het doel is dat in 2030 ongeveer 70% van de elektriciteit uit zon en wind komt. Fossiele brandstoffen (zoals steenkolen, olie en aardgas) zullen steeds minder worden gebruikt. Het elektriciteitssysteem wordt afhankelijker van het weer omdat het niet altijd waait, of de zon niet altijd schijnt. Daarom worden mogelijkheden ontwikkeld om energie op te kunnen slaan.

- Vooral het aanleggen van zonnepanelen op daken wordt aangemoedigd. Zonneparken op land mogen alleen gebouwd worden als de grond ook nog een andere functie heeft, bijvoorbeeld voor landbouw of op grond van het Rijk.
- Er komen nieuwe landelijke normen voor de minimale afstand tussen windmolens op land en huizen. Gemeenten en ontwikkelaars krijgen hulp bij de (financiële) participatie van omwonenden.
- De kerncentrale in Borssele blijft ook na 2033 open. De bouw van twee nieuwe kerncentrales wordt voorbereid door onder andere te kijken welke marktpartijen dit willen bouwen, hoeveel het kost, en welke wetgeving nodig is.
- Er komt subsidie voor het ombouwen van gascentrales zodat deze CO₂-vrij worden.
- Er komt meer geld voor onderzoek naar duurzame technologieën.

Reizen

Het doel is dat er in 2050 geen uitstoot meer is van CO₂ door vervoer. Auto's en vrachtwagens met fossiele brandstoffen (benzine en diesel) worden zo veel mogelijk vervangen door duurzame alternatieven (batterijen en waterstof), met voldoende mogelijkheden om te laden en tanken. Er komen andere vormen vervoer van personen en goederen (bijvoorbeeld via het spoor), én het vervoer wordt minder.

- Elektrisch rijden, ook tweedehands, wordt aangemoedigd.
- Er worden afspraken gemaakt met het bedrijfsleven en overheden over het aanmoedigen van thuiswerken en hybride werken.
- De belasting op vliegtickets (in 2022 €7,95 per ticket) gaat omhoog. De inkomsten worden voor een deel gebruikt om de luchtvaart duurzamer te maken en de negatieve gevolgen voor de omgeving te verminderen.
- Nederland steunt het voorstel voor een Europese belasting op kerosine, de brandstof van vliegtuigen.

Wonen

Het doel is dat in 2050 de meer dan 7 miljoen woningen en andere gebouwen, zoals kantoren, winkels en ziekenhuizen in Nederland verduurzaamd en CO₂-neutraal zijn. Dat betekent dat ze evenveel warmte en elektriciteit verbruiken dan dat wordt opgewekt. We gaan energie besparen en gebouwen en woningen isoleren. We gaan in stappen van het aardgas af en op andere manieren de gebouwen en woningen verwarmen. Hiervoor maken gemeenten per wijk een plan.

- Er komt een Nationaal Isolatieprogramma tot 2030 om huizen sneller te isoleren. Er wordt begonnen bij de slechtst geïsoleerde huizen. Gemeenten krijgen de mogelijkheid huishoudens hierbij extra te ondersteunen.
- Gemeenten gaan aan de slag met een aanpak waarin ze wijken aanwijzen die tot 2030 worden verduurzaamd en/of van het aardgas afgaan. Dit doen ze samen met de bewoners van de wijk.
- Per wijk wordt gekeken of meerdere huishoudens samen op een duurzaam warmtenet kunnen worden aangesloten. Deze maken bijvoorbeeld gebruik van aardwarmte of warmte uit de industrie. Een deel van de kosten wordt betaald door subsidie van de overheid.

- Het kopen van hybride warmtepompen – waardoor het gasgebruik van een huishouden veel lager wordt – wordt aangemoedigd. Door regels krijgen leveranciers de verantwoordelijkheid en verplichting om meer (hybride) warmtepompen te installeren. Huishoudens krijgen hier subsidie voor. Met een hybride warmtepomp kun je je woning deels verwarmen met (duurzame) elektriciteit.
- Verhuurders worden met regels aangespoord om huurwoningen met slechte isolatie te verduurzamen. Woningen met slechte isolatie mogen op termijn niet meer worden verhuurd.

Industrie

De industrie produceert materialen en artikelen die we dagelijks gebruiken zoals staal, plastic en kunstmest. Het doel is dat in 2050 de industrie vooral grondstoffen hergebruikt en vrijwel geen CO₂ meer uitstoot.

- De CO₂-heffing voor de industrie wordt strenger en er komt een minimale prijs voor CO₂. Dat betekent dat de overheid het uitstoten van CO₂ duurder maakt.
- Er worden afspraken gemaakt met de 10-20 grootste uitstoters om te verduurzamen. Om die verduurzaming mogelijk te maken zorgt de overheid voor nieuwe pijpleidingen voor waterstof, warmte of CO₂ en het elektriciteitsnetwerk.
- Bedrijven krijgen meer mogelijkheden om CO₂ welke ze nog wel uitstoten af te vangen en op te slaan (dat heet CCS), bijvoorbeeld in de grond onder de Noordzee.
- Er komt subsidie voor het op grotere schaal inzetten van manieren om duurzame energie op te slaan (zoals waterstof).
- Er wordt extra geïnvesteerd in onderzoek naar en innovatie van klimaat neutrale technologieën.

Land- en tuinbouw

Het doel is dat in 2030 de land- en tuinbouw minder CO₂ uitstoten. De overheid wil meer bomen planten op bijvoorbeeld voorheen landbouwgrond. Bomen halen CO₂ uit de lucht. De kwaliteit van water en bodem moet worden verbeterd. De overheid helpt boeren en tuinders onder andere met financiële regelingen om energie te besparen en duurzame energie in de glastuinbouw te gebruiken.

- In de glastuinbouw wordt de vrijstelling van de belasting op aardgas beperkt of gestopt.
- Om de problemen met stikstof aan te pakken worden er maatregelen bedacht die ook zorgen voor minder uitstoot van broeikasgassen. Waarschijnlijk wordt dat een combinatie van maatregelen, zoals:
 - De veestapel in Nederland verkleinen (minder dieren).
 - Subsidie voor het vernieuwen van stallen om de uitstoot te beperken.
 - Subsidie voor ander veevoer om de uitstoot te beperken.
 - Veengrondgebieden natter maken om het rotten van veen tegen te gaan. Rottend veen zorgt voor uitstoot van broeikasgassen.
 - Extra grond voor natuur, met meer bomen en bossen.

B Interviewprotocol

Inleiding

De Rijksoverheid wil graag weten waar zij rekening mee moet houden bij het uitwerken van het klimaatbeleid. Het kabinet wil burgers daarbij actief betrekken. Dit interview is hier onderdeel van.

Het is al bekend dat een aantal maatregelen er zeker gaan komen. Er komen meerdere pakketten van maatregelen aan bod op de onderwerpen energie, reizen, wonen, industrie en land- en tuinbouw. Het doel van dit interview is om te achterhalen waar volgens jou bij het maken van het klimaatbeleid extra aandacht aan moet worden gegeven, wat je zorgen zijn en wat je belangrijk vindt.

Vragen per sector/pakket aan maatregelen

[Eerste indruk. Bij weinig respons, doorgaan met de volgende vragen.]

1. Wat vind je van deze plannen?
2. Wat vind je er goed aan?
3. Welke zorgen of aandachtspunten roept dit bij je op?

[Verdieping. Bij weinig respons, graag doorvragen.]

4. Hoe kan de Rijksoverheid ervoor zorgen dat deze maatregelen **zo min mogelijk nadelige gevolgen** hebben voor jou (bijvoorbeeld als het gaat om wonen, werk, familie en vrienden)?
 - a. Waarom vind je dat?
 - b. Hoe zou dat jou helpen?
 - c. Kun je daar een voorbeeld van geven?
 - d. Wat zijn volgens jou belangrijke voorwaarden voor deze maatregelen?
5. Hoe kan de Rijksoverheid ervoor zorgen dat deze maatregelen **zo eerlijk mogelijk** worden? Eerlijkheid kan bijvoorbeeld gaan over wie betaalt (bijv. via belastingen), wie profiteert (bijv. via subsidies) en wie last heeft van de maatregelen, en wie niet.
 - a. Waarom vind je dat?
 - b. Hoe zou dat jou helpen?
 - c. Kun je daar een voorbeeld van geven?
 - d. Wat zijn volgens jou belangrijke voorwaarden voor deze maatregelen?

Algemene vragen

6. Wat zou de Rijksoverheid moeten doen om deze veranderingen voor jou en anderen haalbaar te maken?

[Indien nog niet genoemd, doorvragen of en op welke manier dat te maken heeft met...]

- a. Burgers mee laten praten over hoe de maatregelen er precies uit gaan zien.
- b. Burgers informeren (bijv. Vind je dat je nu voldoende en juiste informatie krijgt?).
- c. Financiële hulp bieden (bijv. subsidies).
- d. Praktische hulp bieden (bijv. begeleiding).

[Indien nog niet genoemd bij 6a]

7. Op welke van de besproken onderwerpen zou je meer willen meepraten, meedenken of meebeslissen?

C Vragenlijst

Introductie

Welkom bij deze vragenlijst over het Nederlandse klimaatbeleid uit coalitieakkoord. Door de regering worden plannen uitgewerkt voor verschillende maatregelen om de klimaatdoelen te bereiken. Het is belangrijk om ook de mening van Nederlanders mee te nemen.

In februari en maart is onderzocht welke zorgen Nederlanders bij deze maatregelen kunnen hebben. De uitkomsten van dat onderzoek zijn gebruikt voor het maken van deze vragenlijst. Zo wordt gekeken in hoeverre deze zorgen leven onder de Nederlanders. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat juist om uw eigen mening.

-page break-

U krijgt een beleidsmaatregel te zien met een lijst mogelijke zorgen die u daarbij kunt hebben. Deze zorgen zijn door andere Nederlanders genoemd.

Let op: de genoemde zorgen hoeven niet allemaal terecht of waar te zijn. Toch zijn het zorgen die mensen hebben, en u misschien ook. We vragen u daarom om aan te geven welke zorgen voor u het grootst zijn. Soms vragen we om uw 3 grootste zorgen en soms vragen we om uw 5 grootste zorgen. Daarna vragen we u om aan te geven welke oplossingen u geschikt vindt om de genoemde zorgen weg te nemen.

-page break-

Algemene vragen

1. **Ik maak me zorgen over klimaatverandering.**
1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening
2. **Ik heb er vertrouwen in dat de Rijksoverheid mijn belangen meeweegt bij het invoeren van beleid.**
1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening
3. **Ik heb er vertrouwen in dat de Rijksoverheid voldoende doet om de klimaatdoelen te halen.**
1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

Mobiliteit en vervoer

Maatregel: Aanmoedigen van elektrisch rijden

Elektrisch rijden, ook tweedehands, wordt aangemoedigd. Bijvoorbeeld met subsidies, belastingvoordeel en het plaatsen van meer laadpalen.

1. **In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?**
1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening
2. **Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.**
 - Het maken van de auto's en accu's is milieuvervuilend
 - Het is onduidelijk wat er gebeurt met de accu's die aan vervanging toe zijn
 - Elektrische auto's rijden op grijze in plaats van groene stroom
 - Elektrische auto's zijn zwaar en belasten de wegen meer dan brandstofauto's
 - De aanschafkosten van (tweedehands) elektrische auto's zijn te hoog
 - Mensen die een elektrische auto niet kunnen kopen, hebben de voordelen van subsidies niet
 - Voor mensen met lagere inkomens is elektrisch rijden niet betaalbaar
 - Voor mensen die elektrisch rijden is het al voordelig omdat ze niet meer hoeven te tanken
 - Elektrische auto's hebben een beperkt bereik (afstand)
 - Snelladen duurt te lang (vergeleken met tanken)
 - Er is een tekort aan laadpalen

- Het elektriciteitsnetwerk kan meer laadpalen niet aan
- Meer laadpalen maakt het moeilijker om te parkeren in de binnenstad
- Elektrisch rijden leidt niet tot minder autogebruik
- Elektrische auto's zijn stil en daardoor hoor je ze niet aankomen
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

3. Heeft u nog andere zorgen bij het aanmoedigen van elektrisch rijden die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

4. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Afspraken over thuiswerken en hybride werken

Er worden afspraken gemaakt met het bedrijfsleven en overheden over het aanmoedigen van thuiswerken en hybride werken (een aantal dagen thuis en een aantal dagen op het werk).

5. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

6. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Sommige werkgevers willen niet dat werknemers hybride werken
- Thuiswerken zorgt voor minder persoonlijk contact met collega's
- Thuiswerken zorgt voor een slechte werk-privé balans (bijvoorbeeld door zorg voor de kinderen)
- Door thuiswerken hebben werknemers meer kosten voor bijvoorbeeld verwarming, elektriciteit en koffie
- Er is te weinig of geen thuiswerkvergoeding
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

7. Heeft u nog andere zorgen bij afspraken over thuiswerken en hybride werken die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

8. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Belastingverhoging op vliegtickets

De belasting op vliegtickets (in 2022 €7,95 per ticket) gaat omhoog. De inkomsten worden voor een deel gebruikt om de luchtvaart duurzamer te maken en de negatieve gevolgen voor de omgeving te verminderen.

9. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

10. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- De belastingverhoging is veel te laag en werkt daardoor niet
- Mensen zullen vliegtickets gaan boeken in het buitenland
- Vliegen wordt een luxe
- De kloof tussen arm en rijk wordt groter
- De kosten van vliegen worden hoger
- De belastingverhoging is slecht voor de economie en het aantal banen
- De overheid voert deze maatregel alleen maar in om geld te verdienen

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

11. Heeft u nog andere zorgen bij de belastingverhoging op vliegtickets die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

12. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Algemene zorgen bij mobiliteit en vervoer

Hieronder volgt een aantal algemene zorgen rondom mobiliteitsbeleid.

13. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregelen dringen CO₂-uitstoot niet genoeg terug
- De kosten van de maatregelen wegen niet op tegen de opbrengsten
- Er is onvoldoende informatie te vinden over dit onderwerp
- Het openbaar vervoer is te duur
- De internationale trein is te duur
- Andere duurzame vormen van vervoer, zoals de fiets en deelauto's, worden onvoldoende aangemoedigd
- Nederlanders worden er onvoldoende op gewezen minder te reizen

- Ik heb geen zorgen bij de maatregelen bij mobiliteit en vervoer

14. Heeft u nog andere zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie mobiliteit en vervoer die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

15. Wat kan de overheid doen om de zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie mobiliteit en vervoer weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Gebouwde omgeving

Maatregel: Isolatie van woningen

Er komt een Nationaal Isolatieprogramma tot 2030 om woningen sneller te isoleren. Er wordt begonnen bij de slechtst geïsoleerde woningen. Iedereen kan gebruik maken van 30% subsidie bij twee isolatiemaatregelen of 15% bij één isolatiemaatregel. Gemeenten krijgen de mogelijkheid huishoudens hierbij extra te ondersteunen.

16. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

17. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Het maken van isolatiemateriaal is vervuilend voor natuur en milieu
- Isolatiemateriaal is ongezond voor de mens
- Isoleren zorgt voor gedoe
- Oude huizen zijn niet gemakkelijk te isoleren
- Isolatiemaatregelen leveren niet zoveel energiebesparing op als wordt gezegd
- Met isolatie wordt de woning te warm in de zomer
- Deze maatregel zorgt voor hoge aankoopkosten
- Isoleren is niet betaalbaar voor mensen met lage inkomens

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

18. Heeft u nog andere zorgen bij de isolatie van woningen die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

19. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: De overstap naar aardgasvrij

Gemeenten zijn aan de slag met een aanpak waarin ze wijken aanwijzen die tot 2030 worden verduurzaamd en/of van het aardgas afgaan. Dit doen ze samen met de bewoners van de wijk en de lokale partijen zoals woningcorporaties.

20. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

21. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Het is onduidelijk waarom we in Nederland van het gas af gaan
- Het gaat niet lukken om voor 2050 van het gas af te gaan
- Er is al voor aardgasvrij gekozen zonder goed naar andere oplossingen te kijken
- Aardgasvrij wonen is iets dat Nederlanders opgelegd krijgen
- De andere mogelijkheden (warmtepomp of warmtenet) zijn niet duurzamer dan aardgas
- Nederland gaat van het gas af terwijl andere landen op aardgas overgaan
- Er is te weinig informatie om de juiste aardgasvrije oplossing te kunnen kiezen
- De informatie die de overheid deelt over aardgasvrij is niet betrouwbaar
- Een woning aardgasvrij maken is veel gedoe
- Als je van het aardgas af gaat en op een warmtenet wordt aangesloten, heb je geen keuze tussen aanbieders van warmte

- Het duurt lang voor je de kosten van het aardgasvrij maken van de woning terugverdient
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

22. Heeft u nog andere zorgen bij de overstap naar aardgasvrij die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

23. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Hybride warmtepomp

Een hybride warmtepomp gebruikt vooral elektriciteit om te verwarmen en alleen gas als het nodig is. Daardoor kan je met een hybride warmtepomp meteen veel aardgas besparen. We stimuleren het installeren van een hybride warmtepomp met subsidie. Daarnaast eisen we vanaf 2026 van de leveranciers dat bij vervanging van de CV ketel er altijd een hybride warmtepomp wordt geïnstalleerd, maar alleen als de woning daarvoor geschikt is.

24. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

25. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregel zorgt voor hoge aankoopkosten
- Voor huurders gaat de huurprijs omhoog na installatie van een (hybride) warmtepomp
- Een warmtepomp maakt lawaai
- Een warmtepomp werkt niet altijd goed
- Het buitenonderdeel van een warmtepomp (aan de gevel) van de woning is lelijk
- We moeten niet afhankelijk worden van het elektriciteitsnetwerk (bijvoorbeeld bij uitval of gehackt worden)
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

26. Heeft u nog andere zorgen bij het stimuleren van de hybride warmtepomp die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

27. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Algemene zorgen bij gebouwde omgeving

Hieronder volgt een aantal algemene zorgen rondom beleid in de gebouwde omgeving.

28. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregelen dringen de CO₂-uitstoot niet genoeg terug
- De kosten van de maatregelen wegen niet op tegen de opbrengsten

- Er is onvoldoende informatie te vinden over dit onderwerp
- Niet iedereen begrijpt de maatregelen, bijvoorbeeld omdat ze de taal nog niet goed kennen
- Het is onduidelijk waar je terecht kan met vragen over het duurzaam maken van je huis
- Subsidies worden oneerlijk verdeeld en komen niet terecht bij mensen die subsidies goed kunnen gebruiken
- Subsidies aanvragen is te ingewikkeld
- Er is meer nodig dan alleen subsidies geven om duurzaam wonen haalbaar te maken Het eigen geld dat naast subsidie moet worden ingelegd is nog te veel
- Het is oneerlijk dat men geen aanspraak kan maken op subsidie wanneer men de verduurzaming van de woning zelf uitvoert, in plaats van laat uitvoeren
- De investeringen zullen zich niet terugverdienen via een lagere energierekening en een hogere waarde van de woning

- Ik heb geen zorgen bij de maatregelen bij gebouwde omgeving

29. Heeft u nog andere zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie gebouwde omgeving die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

30. Wat kan de overheid doen om de zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie gebouwde omgeving weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Elektriciteit

Maatregel: Zonneparken op land en zonnepanelen op dak

Vooral het grootschalig aanleggen van zonnepanelen op daken wordt aangemoedigd. Zonneparken op land mogen alleen gebouwd worden als de grond ook nog een andere functie heeft, bijvoorbeeld op grond van het Rijk.

31. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

32. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Er blijft onvoldoende ruimte over voor het bouwen van woningen en voor landbouw
- Zonneparken zijn slecht voor de kwaliteit van de grond waar ze op liggen
- Het elektriciteitsnet kan de stroom van zonnepanelen niet aan
- Zonnepanelen zijn zonder subsidie niet betaalbaar voor veel Nederlanders
- Het onderhoud van zonnepanelen zorgt voor hoge kosten
- Het is oneerlijk dat de salderingsregeling (opgewekte stroom met zonnepanelen die mensen zelf niet gebruiken terug leveren aan het elektriciteitsnet) wordt afgeschaft
- Zon is niet altijd beschikbaar
- Grondstoffen voor zonnepanelen zorgen voor problemen in ontwikkelingslanden (voor mensen en milieu)

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

33. Heeft u nog andere zorgen bij zonneparken op land en zonnepanelen op dak die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

34. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Afstandsnormen voor windparken op land

Er komen nieuwe landelijke normen voor de minimale afstand tussen windmolens op land en huizen. Gemeenten en ontwikkelaars krijgen hulp bij de (financiële) participatie van omwonenden.

35. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

36. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Er zijn negatieve effecten op de natuur, vogels en dieren in zee en het landschap
- Er zijn negatieve effecten op de gezondheid van mensen
- Er zijn niet genoeg plekken voor windparken waar mensen er geen last van hebben
- Het is oneerlijk dat windparken alleen in gebieden worden geplaatst waar weinig mensen wonen
- Er is onvoldoende onderzoek gedaan naar de gevolgen van windparken
- Er wordt niet genoeg gecommuniceerd over de voor- en nadelen van windparken
- Windenergie is slechts een deeloplossing, omdat er soms te weinig en soms te veel windenergie is
- De materiaal- en bouwkosten wegen niet op tegen de opbrengsten (energie)
- De protesten tegen windparken zorgen voor minder steun voor andere maatregelen
- De energie wordt gebruikt voor de verkeerde doeleinden (bijvoorbeeld datacenters)
- De aanleg van windparken zorgt ook voor CO₂-uitstoot
- Afgedankte onderdelen van windmolens zijn niet goed te verwerken
- Windparken zorgen voor een lelijk uitzicht
- Windparken zorgen voor vervelende effecten in de omgeving (bijvoorbeeld slagschaduw en lichtreflectie)
- Woningen dichtbij windparken kunnen minder waard worden
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

37. Heeft u nog andere zorgen bij afstandsnormen voor windparken op land die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

38. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Kerncentrales

De kerncentrale in Borssele blijft ook na 2033 open. De bouw van twee nieuwe kerncentrales wordt voorbereid door onder andere te kijken welke marktpartijen dit willen bouwen, hoeveel het kost, en welke wetgeving nodig is.

39. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

40. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Kerncentrales zijn niet veilig
- Het kernafval kan niet goed worden opgeslagen en toekomstige generaties blijven er dan mee zitten
- Er is geen goed elektriciteitsnetwerk voor de opgewekte stroom
- De bouw van kerncentrales zorgt voor hoge kosten
- Het is oneerlijk wanneer alleen bedrijven of de industrie kernenergie kunnen gebruiken
- Er kan een terroristische aanslag op kerncentrales gepleegd worden
- Het duurt te lang om kerncentrales te bouwen
- De bouw van kerncentrales zal zorgen voor onrust en demonstraties
- Er is te weinig kennis om kerncentrales te bouwen
- Niemand wil een kerncentrale in de achtertuin
- Het opwekken van kernenergie kan leiden tot een hogere CO₂-uitstoot

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

41. Heeft u nog andere zorgen bij kerncentrales die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

42. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Algemene zorgen bij elektriciteit

Hieronder volgt een aantal algemene zorgen rondom beleid voor elektriciteit.

43. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregelen dringen CO₂-uitstoot niet genoeg terug
- De kosten van de maatregelen wegen niet op tegen de opbrengsten
- Er is onvoldoende informatie te vinden over dit onderwerp
- Er is onvoldoende tijd om de maatregelen voor 100% duurzame elektriciteit in 2050 voor elkaar te krijgen
- Er zijn onvoldoende mensen die beschikken over de kennis en vaardigheden die nodig zijn om de doelen voor elkaar te krijgen
- Elektriciteit wordt soms als groen verkocht terwijl het alleen op papier groen is (door certificaten)
- Burgers kunnen onvoldoende hun mening geven over de maatregelen voor duurzame elektriciteit

- Ik heb geen zorgen bij de maatregelen bij elektriciteit

44. Heeft u nog andere zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie elektriciteit die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

45. Wat kan de overheid doen om de zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie elektriciteit weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Industrie

Maatregel: CO₂-heffing voor de industrie

De CO₂-heffing voor de industrie wordt strenger en er komt een minimale prijs voor CO₂. Dat betekent dat de overheid het uitstoten van CO₂ duurder maakt.

46. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

47. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- De industrie kan manieren vinden om de CO₂-heffing niet te betalen
- De inkomsten van de heffing worden niet aan de juiste dingen besteed
- Banen verdwijnen doordat de industrie uit Nederland verhuist om de CO₂-heffing niet te betalen
- De CO₂ wordt in het buitenland uitgestoten als de industrie uit Nederland verhuist om de CO₂-heffing niet te betalen
- De industrie wordt door de heffing in financiële problemen gebracht
- De CO₂-heffing zorgt ervoor dat de kosten indirect bij Nederlanders terechtkomen

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

48. Heeft u nog andere zorgen bij de CO₂-heffing voor de industrie, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

49. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen

Er worden afspraken gemaakt met de 10-20 grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen. Om die verduurzaming mogelijk te maken zorgt de overheid voor nieuwe pijpleidingen voor waterstof, warmte of CO₂ en het elektriciteitsnetwerk.

50. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

51. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik de zorgen. Geef uw grootste zorg een 1 en de zorg die daarna het grootst is een 2.

- Het zal lastig zijn om de afspraken te handhaven
- Producten worden duurder wanneer de grootste uitstoters gaan verduurzamen, waardoor de lasten toch bij de Nederlanders komen te liggen

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

52. Heeft u nog andere zorgen bij afspraken met de grootste uitstoters van broeikasgassen om te verduurzamen, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

53. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: CO₂ afvangen en opslaan

Bedrijven krijgen meer mogelijkheden om de CO₂ die ze nog wel uitstoten af te vangen en op te slaan (dat heet CCS), bijvoorbeeld in lege gasvelden in de grond onder de Noordzee.

54. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

55. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Het is niet te controleren of de CO₂ wel echt wordt afgevangen
- Er is geen lange termijn plan voor de opgeslagen CO₂
- CO₂-opslag is niet veilig, omdat er een kans bestaat op lekkages
- Er is onvoldoende onderzoek naar de gevolgen van CO₂-opslag voor de natuur
- Er is onvoldoende informatie over CO₂-opslag
- Er is onvoldoende onderzoek naar andere mogelijkheden om CO₂ te gebruiken als grondstof
- Het opslaan van CO₂ zorgt niet voor minder CO₂-uitstoot
- Het opslaan van CO₂ zorgt ervoor dat er minder tijd en aandacht gaat naar het echt duurzamer maken van de industrie
- Er zijn niet genoeg plekken waar CO₂ kan worden opgeslagen
- Via belastingen betalen Nederlanders mee aan de opslag
- Het opslaan van CO₂ zorgt ervoor dat niet-duurzame industrie blijft bestaan
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

56. Heeft u nog andere zorgen bij het afvangen en opslaan van CO₂, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

57. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Algemene zorgen bij industrie

Hieronder volgt een aantal algemene zorgen rondom beleid voor de industrie.

58. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregelen dringen CO₂-uitstoot niet genoeg terug
- De kosten van de maatregelen wegen niet op tegen de opbrengsten
- Er is onvoldoende informatie te vinden over dit onderwerp

- Er zijn onvoldoende maatregelen die de industrie echt duurzamer kunnen maken
- Er is te weinig controle op dat de industrie zich houdt aan de afspraken
- De maatregelen zorgen er niet voor dat de kwaliteit van producten beter wordt en mensen minder producten gebruiken
- De industrie heeft het zwaarder dan andere partijen en de maatregelen gaan te ver
- Het beleid is niet eerlijk tot stand gekomen omdat de industrie opkomt voor haar belangen bij de politiek (lobby)
- De kosten van de maatregelen worden niet eerlijk verdeeld tussen burgers en bedrijven
- Ik heb geen zorgen bij de maatregelen voor industrie

59. Heeft u nog andere zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie industrie, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

60. Wat kan de overheid doen om de zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie industrie weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Landbouw en landgebruik

Maatregel: Verkleinen veestapel

Om de problemen met stikstof aan te pakken worden er maatregelen bedacht die ook zorgen voor minder uitstoot van broeikasgassen. Waarschijnlijk wordt dat een combinatie van maatregelen, waaronder de veestapel in Nederland verkleinen (minder dieren).

61. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

62. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 5 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Mensen gaan door deze maatregel niet minder vlees eten, als zij niet ook bewust worden gemaakt van de negatieve gevolgen van vlees eten
- De vleesproductie zal door de maatregel naar het buitenland verplaatsen
- Wanneer we in Nederland vlees gaan importeren, wordt er niet minder CO₂ uitgestoten
- Er zal niet voldoende vlees zijn voor de Nederlanders
- Vlees wordt duurder
- Vleesvervangers en biologische producten zijn te duur
- Het boerenbestaan en de cultuur zal verdwijnen
- Het verkleinen van de veestapel heeft weinig invloed op de CO₂-uitstoot
- Het verkleinen van de veestapel is slecht voor de economie en het aantal banen
- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

63. Heeft u nog andere zorgen bij het verkleinen van de veestapel, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

64. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Maatregel: Meer grond voor natuur

Er komt extra grond voor natuur, met meer bomen en bossen.

65. In welke mate maakt u zich zorgen om deze maatregel?

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

66. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- De effecten worden teniet gedaan omdat er ook bomen gekapt worden, bijvoorbeeld voor biobrandstof
- Er blijft geen ruimte over voor nieuwe woningen
- Er worden weinig verschillende soorten bomen aangeplant en dat is slecht voor de biodiversiteit

- Ik heb geen zorgen bij deze maatregel

67. Heeft u nog andere zorgen bij meer grond voor natuur, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

68. Wat kan de overheid doen om uw grootste zorgen weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen oplossingen

-page break-

Algemene zorgen landbouw en landgebruik

Hieronder volgt een aantal algemene zorgen rondom beleid voor landbouw en landgebruik.

69. Hieronder staan zorgen die eerder zijn genoemd door andere Nederlanders. Rangschik uw 3 grootste zorgen. Geef uw grootste zorg een 1, de zorg die daarna het grootst is een 2, enz.

- Deze maatregelen dringen CO₂-uitstoot niet genoeg terug
- De kosten van de maatregelen wegen niet op tegen de opbrengsten
- Er is onvoldoende informatie te vinden over dit onderwerp
- Er is onvoldoende aandacht voor andere manieren om de CO₂-uitstoot in de landbouw omlaag te brengen
- Boeren worden onvoldoende (financieel) ondersteund of gecompenseerd

- Ik heb geen zorgen bij de maatregelen bij landbouw en landgebruik

70. Heeft u nog andere zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie landbouw en landgebruik die niet zijn genoemd, zo ja welke?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere zorgen

71. Wat kan de overheid doen om de zorgen bij energie- en klimaatbeleid in de categorie landbouw en landgebruik weg te nemen?

[Open invulveld]

- Ik heb geen andere oplossingen

-page break-

Participatie en communicatie**Behoeften voor participatie en communicatie**

Dit deel van de vragenlijst gaat over de manier waarop de Rijksoverheid Nederlanders betreft bij het energie- en klimaatbeleid en hen daarover informeert, en wat jouw wensen daarbij zijn.

72. Geef hieronder aan in welke mate u deze behoefte heeft.

1. Helemaal niet ... 5. Helemaal wel; 6. Weet ik niet/geen mening

- Informatie over (gevolgen van) de maatregelen ontvangen.
- Via verschillende kanalen informatie ontvangen over wat ik zelf kan doen met betrekking tot klimaat(beleid).
- Ondersteuning en hulp krijgen bij wat ik zelf kan doen met betrekking tot klimaat(beleid).
 - Welke ondersteuning of hulp?
- Openheid van de Rijksoverheid over waarom er sommige keuzes worden gemaakt.
- Duidelijkheid van de Rijksoverheid over welke stappen er worden genomen en wat er al is bereikt.
- Meepraten over het klimaat(beleid).

73. Wat zou u willen weten over het energie- en klimaatbeleid?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Wat de nieuwe maatregelen precies zijn die worden ingevoerd
- Wat voor- en nadelen van de maatregelen zijn
- Wat precies de gevolgen van de maatregelen voor mijzelf zijn
- Wat de maatregelen mij gaan opleveren
- Wat de maatregelen mij gaan kosten
- Hoe goed de maatregelen zijn in het verminderen van de CO₂-uitstoot
- Wat de gevolgen van de maatregelen zijn op verschillende groepen in de samenleving
- Hoe ver we als Nederland al zijn in het behalen van de klimaatdoelen
- Iets anders, namelijk...
- Weet ik niet
- Niets

74. Hoe zou u geïnformeerd willen worden over het energie- en klimaatbeleid?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Overheidswebsite
- Papieren of online krant
- Televisiejournaal (bijvoorbeeld NOS, RTL Nieuws)
- Nieuws- en actualiteitenprogramma (bijvoorbeeld Nieuwsuur, Hart van Nederland)
- Talkshow (bijvoorbeeld Jinek, Humberto, Beau, HLF8, De avondshow met Arjen Lubach)
- Sociale media (bijvoorbeeld Twitter, Instagram, TikTok, Facebook, LinkedIn)
- Documentaire
- Podcast
- Informatievideo op Youtube
- Vlog op Youtube
- Webinar
- Tijdschrift
- Papieren of digitale nieuwsbrief
- Fysieke bijeenkomst (bijvoorbeeld informatieavond)
- Via opleiding
- Via werk
- Via familie, vrienden, kennissen
- Niet

- Op een andere manier, namelijk...

75. Op welke manier wilt u betrokken worden bij het energie- en klimaatbeleid?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Door geïnformeerd te worden
- Meepraten over het nationale energie- en klimaatbeleid (bijv. CO₂-heffing, belasting op vliegtickets)
- Meepraten over onderwerpen in mijn directe leefomgeving (bijv. zon/windparken, isolatie woningen)
- Niet
- Op een andere manier, namelijk...

76. Welke vormen om betrokken te worden spreken je aan?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Regelmatig mijn mening geven via een (online) vragenlijst, focusgroep, peiling, enz.
- Meepraten in een burgerberaad (een groep **gelote** burgers die op basis van uitgebreide informatie en overleg aanbevelingen over beleid doet)
- Lid worden/zijn van een buurtinitiatief of energiecoöperatie
- Mede-eigenaar worden van een zonnepark of windpark in de buurt
- Een andere vorm, namelijk...

77. Hoe zou u geïnformeerd willen worden over wat de regering met de uitkomsten van dit onderzoek gaat doen?

[Open invulveld]

- Ik wil niet geïnformeerd worden over de uitkomsten van dit onderzoek

78. Zijn er nog punten die niet in de vragenlijst aan bod zijn gekomen, maar die u wel wilt meegeven aan de onderzoekers of aan de beleidsmakers?

[Open invulveld]

- Ik heb geen punten

D Voorbeeldberekening gewogen scores

Zorg	Totaal aantal x gekozen	% van n = 1249	Top 5	Weging	Score	Score / n = 1249
1. Voor mensen met lagere inkomens is elektrisch rijden niet betaalbaar	647	52%	191	955	2166	1,7
			130	520		
			121	363		
			124	248		
			80	80		
2. Het maken van de auto's en accu's is milieuvriendelijk	564	45%	170	850	1878	1,5
			115	460		
			103	309		
			84	168		
			91	91		
3. De aanschafkosten van (tweedehands) elektrische auto's zijn te hoog	536	43%	135	675	1749	1,4
			121	484		
			111	333		
			88	176		
			81	81		
4. Het is onduidelijk wat er gebeurt met de accu's die aan vervanging toe zijn	549	44%	91	455	1607	1,3
			120	480		
			113	339		
			107	214		
			119	119		
5. Het elektriciteitsnetwerk kan meer laadpalen niet aan	458	37%	117	585	1470	1,2
			85	340		
			107	321		
			74	148		
			76	76		
6. Elektrische auto's hebben een beperkt bereik (afstand)	460	37%	82	410	1367	1,1
			96	384		
			104	312		
			83	166		
			95	95		
7. Er is een tekort aan laadpalen	335	27%	71	355	1039	0,8
			75	300		
			66	198		
			63	126		
			60	60		
8. Mensen die een elektrische auto niet kunnen kopen, hebben de voordelen van subsidies niet	345	28%	72	360	1033	0,8
			69	276		
			63	189		
			67	134		
			74	74		
9. Elektrisch rijden leidt niet tot minder autogebruik	320	26%	43	215	894	0,7
			66	264		
			64	192		

Zorg	Totaal aantal x gekozen	% van n = 1249	Top 5	Weging	Score	Score / n = 1249
			76	152		
			71	71		
10. Snelladen duurt te lang (vergeleken met tanken)	242	19%	26	130	666	0,5
			57	228		
			44	132		
			60	120		
			56	56		
11. Elektrische auto's rijden op grijze in plaats van groene stroom	230	18%	29	145	643	0,5
			52	208		
			46	138		
			49	98		
12. Elektrische auto's zijn stil en daardoor hoor je ze niet aankomen	176	14%	54	54	474	0,4
			20	100		
			29	116		
			45	135		
			40	80		
13. Elektrische auto's zijn zwaar en belasten de wegen meer dan brandstofauto's	159	13%	43	43	417	0,3
			18	90		
			22	88		
			39	117		
			42	84		
14. Meer laadpalen maakt het moeilijker om te parkeren in de binnenstad	90	7%	38	38	234	0,2
			9	45		
			19	76		
			14	42		
			24	48		
15. Voor mensen die elektrisch rijden is het al voordelig omdat ze niet meer hoeven te tanken	65	5%	23	23	162	0,1
			9	45		
			6	24		
			13	39		
			17	34		
			20	20		